

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Πάτρα, Φεβρουάριος 2019 / Τεύχος 8
Εκδότης: Παντελής Γεωργογιάννης
ISSN: 2459-2862

Διεθνής
Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
με κριτές

**Πολιτικές
και
Κοινωνικές Επιστήμες**

Τεύχος 8

Πάτρα, Φεβρουάριος 2019

Title: Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

ISSN: 2459-2862

σ.σ. 110, σχήμα 17,5 X 25 εκ.

Εκδότης:

Παντελής Γεωργογιάννης
Αντ. Οικονόμου 8, 26504 - Αγ. Βασίλειος, Πάτρα Αχαΐας
Tel/Fax: 2613019948
website: <http://politika.inpatra.gr>
email: politika@inpatra.gr

Γραμματεία:

Σπανού Αικατερίνη, Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια στο Ε.Α.Π. στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, Πτυχιούχος ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών
Μελιτζάνη Ειρήνη, Πτυχιούχος Τουριστικών Επιχειρήσεων ΤΕΙ Πάτρας, ΜΔΕ στις Επιστήμες της Αγωγής, Υπ. Διδάκτωρ ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών, Συνεργάτης Ελεύθερου Πανεπιστημίου Πολιτών

Copyright ©:

Παντελής Γεωργογιάννης
Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε άλλο μέσο, χωρίς σχετική άδεια του κατόχου του Copyright.

Πολιτική δημοσίευσης άρθρων:

Η Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση «**Θεωρία και Έρευνα στις Επιστήμες της Αγωγής**» δημοσιεύει άρθρα τα οποία έχουν υποστεί διαδικασία τυφλής κρίσης. Ωστόσο, οι απόψεις που εκφράζονται σε κάθε άρθρο απηχούν εκείνες των συγγραφέων και δεν είναι απαραίτητως αποδεκτές από την Συντακτική Επιτροπή.

Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Περιοδική έκδοση

Για την επιλογή της ύλης εφαρμόζεται το σύστημα των κριτών

Διευθυντής σύνταξης

Γεωργογιάννης Παντελής, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Αναπληρωτές διευθυντές σύνταξης

Παναγιωτόπουλος Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος της
Διεθνούς Ενώσεως Αθλητικού Δικαίου (ΔΕΑΔ)

Φυριπής Εμμανουήλ, Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Βενετσανοπούλου Μαρία, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών

Επιστημονική Επιτροπή

Ασημάκη-Δημακοπούλου Άννυ, Λέκτορας Πανεπιστημίου Πατρών

Βεργίδης Δημήτριος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Βενετσανοπούλου Μαρία, Καθηγήτρια στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης Παντείου
Πανεπιστημίου

Δαμανάκης Μιχάλης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Κρήτης

Villar Lecumberrí Alicia, Profesora honoraria Universidad Autónoma de Madrid

Θάνος Θεόδωρος, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Καλεράντε Ευαγγελία, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Καλοσπύρος Νικόλαος Α.Ε., Επισκέπτης Καθηγητής Ιστορίας και Ερμηνευτικής της
Κλασικής Φιλολογίας, Τμ. Μ.Ι.Θ.Ε., Σχολή Θετικών Επιστημών, Ε. Κ. Παν/μιον Αθηνών

Καψάλης Γεώργιος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Κουτσογιάννης Αλέξανδρος, Επιστημονικός Συνεργάτης του Επιστημονικού Συμβουλίου
της Βουλής των Ελλήνων, Λέκτορας Πανεπιστημίου Κρήτης

Μάγος Κωνσταντίνος, *Επίκουρος Καθηγητής ΠΤΝ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*
Μαλαφάντης Κωνσταντίνος, *Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*
Μήτσης Ναπολέον, *Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*
Μουζακίτης Άγγελος, *Λέκτορας Πανεπιστημίου Κρήτης*
Μπάκας Θωμάς, *Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*
Μπάρος Βασίλειος, *Professur für Pädagogik mit Schwerpunkt Vergleichende Bildungsforschung, Universität Augsburg*
Μπρίνια Βασιλική, *Επιστημονική Υπεύθυνη και Διδάσκουσα Προγράμματος Σπουδών στις Επιστήμες της Αγωγής και της Εκπαίδευσης Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών*
Ντίνιας Κωνσταντίνος, *Καθηγητής Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας*
Παπαδάκη Πολυξένη, *Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου*
Ρεράκης Ηρακλής, *Καθηγητής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*
Σαββάκης Μάνος, *Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας Πανεπιστήμιο Αιγαίου*
Σαραφίδου Γιασεμή-Όλγα, *Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας*
Σταυρόπουλος Αναστάσιος Αθ., *Δρ. Τμήματος Μέσων Επικοινωνίας και Πολιτισμού της Σχολής Διεθνών Σπουδών Επικοινωνίας και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών*
Φυριπής Εμμανουήλ, *Καθηγητής Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*
Χατζηπαναγιώτου Παρασκευή, *Επίκουρη Καθηγήτρια Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου Κύπρου*

Περιεχόμενα

Η υπόρρητη συνύφανση ΜΜΕ και παγκοσμιοποίησης	7
<i>Νοβάκος Ιωάννης Νικ.</i>	
Προσανατολιστική Θεώρηση και Θεωρία Διεθνών Σχέσεων	31
<i>Τρούλης Μάρκος</i>	
Πολιτική αμοιβών και κινήτρων στη δημόσια διοίκηση	45
<i>Καραγιάννης Αθανάσιος</i>	
Η εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου για την Κοινωνική Ασφάλιση στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης, 2010-2017	75
<i>Μέμος Κωνσταντίνος</i>	

Νοβάκος Ιωάννης Νικ.

Η υπόρρητη συνύφανση ΜΜΕ και παγκοσμιοποίησης

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο πραγματεύεται ο ρόλος των ΜΜΕ ως πολιτισμικός παράγοντας επενέργειας των συγκαιρινών κοινωνιών. Επίσης, διερευνάται σχοινοτενώς η πολυσημία του όρου παγκοσμιοποίηση, των ερμηνειών που της αποδίδεται και του τρόπου και της μορφής που αλληλοσχετίζεται και αλληλοσυνδέεται άρρηκτα με τη λειτουργία των ΜΜΕ. Με άλλα λόγια, επιχειρείται η όσο το δυνατόν καλύτερη διασάφηση και απόδοση του νοηματικού περιεχομένου της έννοιας ΜΜΕ και της συνύφανσής της με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και διάχυσης των πληροφοριών, οι οποίες με τη σειρά τους επηρεάζουν και διαμορφώνουν τον εν γένει καθημερινό τρόπο ζωής (στάσεις, αξίες, αντιλήψεις, ανάγκες, πρακτικές πεποιθήσεις, απόψεις, ιδέες) των περισσότερων υποκειμένων ανά την υφήλιο.

Λέξεις-κλειδιά: παγκοσμιοποίηση, ΜΜΕ, συμβολική επίδραση, διαμόρφωση χαρακτήρων, καθοδήγηση κοινής γνώμης

The implicit interdependence of mass media and globalization

Παραπομπή: Νοβάκος, Ι. Ν. (2019), Η υπόρρητη συνύφανση ΜΜΕ και παγκοσμιοποίησης, *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ. 8/2019, σ.σ. 7-30. Στο: <http://politika.inpatra.gr>

Abstract

The present article discusses the role of mass media as a factor of cultural effects of the contemporaneous societies. Furthermore, the term of globalization is extensively investigated, as well as its attributed interpretations and the way and the form in which it is interrelated and inextricably interconnected with the function of the mass media. In other words, it is attempted to best clarify and interpret as much as possible the meaning of the concept of mass media and its interdependence with the phenomenon of globalization and dissemination of information, which in turn influences and implicitly shapes the overall daily lifestyle (attitudes, values, perceptions, needs, practices, beliefs, opinions, ideas) of most subjects throughout the world.

Keywords: globalization, mass media, symbolic effect, shaping character, guiding public opinion

1. Εισαγωγή

Διάφορες δημοσκοπήσεις¹ και έρευνες^{2,3} που έρχονται στο φως της δημοσιότητας, καταδεικνύουν ότι στην πλειοψηφία των πολιτών επικρατεί και κυριαρχεί μία συγκεχυμένη άποψη για την πραγματική κατανόηση των όρων MME και παγκοσμιοποίηση. Σε καθημερινή βάση, επίσης, παρατηρείται μια υπερβολική και άστοχη χρήση των λέξεων στις διάφορες εκφάνσεις της δημόσιας σφαίρας, όπως είναι λόγου χάριν στις αίθουσες παραδόσεων των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και στα διάφορα συμπόσια και ημερίδες. Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η παγκοσμιοποίηση και τα MME έχουν εισβάλει ως κάτι καινοφανές στη ζωή των πολιτών, ειδικά τις τελευταίες δεκαετίες. Εκτός των άλλων, έχουν συντελέσει στην αισθητή βελτίωση των οικονομιών του κόσμου, στη διάδοση των νέων τεχνολογιών και στην πολυμορφική ανάγνωση και ερμηνεία των διάφορων γεγονότων και φαινομένων της επιστητής πραγματικότητας.

Μολαταύτα, διαφαίνεται ότι ιδιαιτέρως η παγκοσμιοποίηση αποτελεί για πολλούς ανθρώπους μια αμφιλεγόμενη διαδικασία που καταλύει τα έθνη-κράτη, προκαλεί πολιτική και οικονομική αστάθεια, δημιουργεί δίκτυα αλληλεξαρτώμενα και αλληλοσυνδεδεμένα και ουσιαστικά εξυπηρετεί οικονομικά

---

1 Da Lage, O. (2005). The politics of Al Jazeera or the diplomacy of Doha. In M. Zayani (Ed.), *The Al Jazeera phenomenon* (pp. 49-65). Boulder, Col.: Paradigm Publishers.

2 Hall, S., Connell, I. & Curti, I. (1976). The unity of current affairs television. *Working Papers in Cultural Studies*, 9, pp. 51-93.

3 Hargreaves, I. & Thomas, J. (2002). *New news, old news*. London: Independent Television Commission/Broadcasting Standards Commission.

συμφέροντα και σκοπιμότητες, που δεν μπορούν να ελεγχθούν από τη μεριά τους πολύπτυχα και πολυπρισματικά^{4,5,6}. Ως εκ τούτου, δύναται να υποστηριχθεί ότι η παγκοσμιοποίηση συνιστά ένα καθολικό φαινόμενο της σύγχρονης κοινωνίας, που διαπερνάει και επηρεάζει όλα τα επίπεδα της εποχής μας, ήτοι, το κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό και οικονομικό. Αφετηρία, όμως, της παγκοσμιοποίησης, υπήρξε η ραγδαία εξέλιξη του κλάδου των επικοινωνιών και της τεχνολογίας, ιδιαιτέρως της τηλεόρασης. Με τη σειρά του το προκείμενο επιδραστικό Μέσο, συνεπικούρησε στην καθολική εξάπλωση του διαδικτύου παγκοσμίως, μ' έναν τέτοιο τρόπο ώστε να συνιστά επιτακτική και αδήριτη ανάγκη της ζωής των ατόμων των συγκαρινών κοινωνιών.

2. Ο ρόλος των παγκόσμιων ΜΜΕ στο σύγχρονο περιβάλλον

Πλέον, συνιστά κοινή παραδοχή ότι το νόημα της παράδοσης σταδιακά φθίνει και παύει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην καθημερινότητα των περισσότερων δρώντων υποκειμένων^{7,8,9,10}. Υπό την άποψη αυτή, σημειώνεται ότι οι παραδοσιακές κοινωνίες αντιπαραβάλλονται και συσχετίζονται με τις νεώτερες¹¹. Η ανάπτυξη των σύγχρονων κοινωνιών συνδέεται και συνοδεύεται από τη μη αντιστρέψιμη και αμετάκλητη ανάπτυξη του ρόλου της παράδοσης. Βάσει της συλλογιστικής αυτής, η παράδοση συνιστά αναπόσπαστο κομμάτι των θεωριών που αναπτύχθηκαν τις δεκαετίες '50 και '60 γύρω από το μοντερνισμό. Τα τελευταία χρόνια διαπιστώνεται να υφίσταται μία στροφή προς την ανάπτυξη των αναπτυγμένων κοινωνιών, μέσω της διαδικασίας απομάκρυνσης από την παράδοση¹².

Με το πέρασμα του χρόνου και καθώς οι άνθρωποι απόκτησαν την ικανότητα να έχουν βιώματα και εμπειρίες για διάφορα φαινόμενα και γεγονότα μέσω της επικοινωνίας από την ανάπτυξη των ΜΜΕ, άρχισαν να γνωρίζουν για τους άλλους. Αυτοί οι άλλοι που μπορεί να ήταν πραγματικοί ή φανταστικοί, υπερφαλάγγιζαν τα όρια της καθημερινής τους πραγματικότητας και επεκτείνονταν πέρα από την προσωπική τους σφαίρα¹³. Με την εμφάνιση των συγκεκριμένων

4 Deleuze, G. (1995). *Negotiations*. New York: Columbia University Press.

5 King, A. (1997). *Culture, globalization and the world system*. London: Macmillan.

6 Sandoval, C. (2000). *Methodology of the oppressed*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

7 Foucault, M. (1983). On the genealogy of ethics: An overview of work in progress. In H.L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.

8 Lyotard, J.F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press.

9 Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity*. Oxford: Basil Blackwell Ltd., pp. 220-285.

10 Carey, J.W. (1992). *Communication as culture: Essays on media and society*. New York: Routledge.

11 Thompson, J.B. (1998b). *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας* (Γ. Καραμπίνη, Μετάφ.). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 296.

12 Ζέρη, Π. (2006). *Ψηφιακά δίκτυα, γνώση και δημόσια πολιτική*. Αθήνα: Σιδέρης, σ.σ. 45-80.

13 Μάλγκαν, Τ. (1999). *Αλληλένδεση. Η ευθύνη, η ελευθερία, οι επιχειρήσεις και η εξουσία στον αιώνα που ανατέλλει* (Δ. Γεωργίου, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 1-297.

δικτύων, άρχισε να εκλείπει το διαπροσωπικό στοιχείο από τη φύση των υποκειμένων. Επιπροσθέτως, η πρόσβασή τους στα μέσα ενημέρωσης, παρείχε τη δυνατότητα να απομακρυνθούν και να αποστασιοποιηθούν από το συμβολικό και εννοιολογικό περιεχόμενο της διαπροσωπικής τους διάδρασης και διεπίδρασης, όπως επίσης και από τις κυρίαρχες εξουσιαστικές μορφές των πρακτικών και λειτουργιών της καθημερινότητάς τους¹⁴.

Υπό τη λογική αυτή, τα υποκείμενα άρχισαν να διαμορφώνουν την έννοια του εαυτού και των δυνατοτήτων τους, διαμέσου της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης και της διάχυσης των συμβολικών αγαθών μέσα από τα ΜΜΕ, διαμορφώνοντας έτσι μία συνεκτική ταυτότητα. Εκτός των άλλων, διακρίνεται ότι και οι παραδόσεις αλλάζουν μορφή, διότι το συμβολικό περιεχόμενο της παράδοσης εισδύει και εγγράφεται στα μέσα επικοινωνίας¹⁵. Πλέον, δεν υφίσταται ο τελετουργικός χαρακτήρας της πρακτικής πτυχής της καθημερινότητας. Η βιομηχανική ανάπτυξη και η ταυτόχρονη εμφάνιση των σύγχρονων νεωτερικών κοινωνιών, ως εκ τούτου, σήμαναν το οριστικό τέλος των διάφορων μεταφυσικών και παραδοσιακών κοσμοαντιλήψεων. Με την εμφάνιση του καπιταλισμού, με άλλα λόγια, εξασθενεί το θρησκευτικό στοιχείο των πεποιθήσεων και πρακτικών που χαρακτηρίζει τις πρώιμες κοινωνίες και αναδύεται ο ορθολογισμός και η εκλογίκευση της αποτελεσματικής δράσης¹⁶.

Ωστόσο, ενώ οι οικονομικές δραστηριότητες με την εξορθολογική τους επίπτωση είχαν άμεση και καταφανή επενέργεια στις παραδοσιακές μορφές ζωής, απ' την άλλη, εγείρεται το ερώτημα του ρόλου των μέσων επικοινωνίας στην οργάνωση του κοινωνικού γίνεσθαι. Ο Gadamer¹⁷ διατείνεται ότι η κατανόηση που μας διακατέχει εδράζεται σε δεδομένες πρακτικές, κανόνες, εφόδια και στάσεις που απαρτίζουν την παράδοση του καθενός, μέσα από την οποία αντλεί και μετέρχεται προσλαμβάνουσες, βιώματα, εικόνες και εμπειρίες που οροθετούν την ατομική του ταυτότητα. Με τον τρόπο αυτό, πολλά πρότυπα συμπεριφοράς, παραδόσεις και πεποιθήσεις, κληροδοτούνται από το παρελθόν και αποτελούν ένα κανονιστικό οδηγό για τις στάσεις και τις πράξεις των υποκειμένων στο παρόν. Τούτο επιτυγχάνεται είτε με το να συνιστούν αυτές οι πρακτικές έναν οδηγό της καθημερινής τους ρουτίνας είτε με το να εδραιώνονται και θεμελιώνονται παραδοσιακά όλες αυτές οι πρακτικές, ήτοι, να υφίσταται η αντίστοιχη αιτιατή σχέση με την παράδοση¹⁸.

Το ερώτημα που ανακύπτει, επομένως, όταν κάποιος αναλογίζεται γιατί να συμπεριφερόμαστε με κάποιον συγκεκριμένο τρόπο, δίδεται με την

14 Stiglitz, J. (2003). *Globalization and its discontents*. NY: Penguin.

15 Ετζιόνι, Α. (1999). *Η κοινωνία της υπευθυνότητας. Κοινωνικότητα και ατομικισμός* (Α. Γανιάρη, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης.

16 Giddens, A. (1990). *The Consequences of modernity*. Cambridge, UK: Polity Press, p. 64.

17 Gadamer, H.G. (1975). *Truth and method*. London: Sheed and Ward, pp. 235-274.

18 Ποταμιάνος, Δ. (2001). *Ενικός Πληθυντικός. Δοκιμή εξελικτικής ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 25-90.

παραδοσιακή απάντηση ότι «αυτό κάναμε πάντα». Επίσης υπό ορισμένες συνθήκες και καταστάσεις, υφίσταται η νομιμοποίηση της παράδοσης που λειτουργεί ως σηματοδότης και πηγή υποστήριξης για την άσκηση οιασδήποτε αυθεντίας και εξουσίας¹⁹. Η έννοια του συνανήκειν και της ατομικής ταυτότητας του υποκειμένου, κοντολογίς, διέπεται και διαμορφώνεται από αντιλήψεις και αξίες που καταφθάνουν από το παρελθόν και καθορίζουν τη συμπεριφορά και τις αποφάσεις του στο σύγχρονο τοπίο. Κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης της ταυτότητάς του, με άλλα λόγια, δεν εκκινεί από μηδενική βάση, αλλά κληροδοτεί υπόρρητα ένα σώμα από συμβολικά στοιχεία που αποτελούν τη βάση της ταυτότητάς του²⁰.

Η ραγδαία εισχώρηση των ΜΜΕ και ιδιαιτέρως της τηλεόρασης στην καθημερινή ρουτίνα των ανθρώπων ως μία αναντικατάστατη εθιστική αναγκαιότητα, αλλάζει τη μορφή και φύση αυτού του συμβολικού υλικού, γεγονός που με τη σειρά του επιφέρει επιπλοκές και επιπτώσεις στην όλη διεργασία διαμόρφωσης της ταυτότητας του υποκειμένου, όπως, επίσης, και στην κοινωνική αλληλόδρασή του κατά τις καθημερινές του συνδιαλλαγές και πράξεις²¹. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και στην εποχή των νέων ψηφιακών Μέσων όπως είναι φερ' ειπείν το διαδίκτυο και τα κοινωνικά Μέσα ενημέρωσης και επικοινωνίας, η τηλεόραση συνιστά το πιο επιδραστικό εργαλείο μόχλευσης της φαντασίας και των εμπειριών του υποκειμένου, διαμέσου του οποίου μεταφέρεται νοερά στο επέκεινα. Συνεπώς, αναγνωρίζεται ότι επέρχεται σταδιακά μέσα από την κατίσχυση της ανάπτυξης των σύγχρονων κοινωνιών, η παρακμή του ρόλου και της δράσης της παραδοσιακής εξουσίας. Τοιουτοτρόπως, διαβρώνεται και αναδιαμορφώνεται η νομιμοποιητική πτυχή της παράδοσης. Παρά ταύτα, η παράδοση διατηρεί ορισμένες της ιδιότητες, μία εκ των οποίων είναι η κατανόηση του κόσμου και η αίσθηση της συλλογικής ταυτότητας μέσω των αρχών, πεποιθήσεων, εθίμων, νομών και καταστατικών πολιτισμικών αξιών που μεταλαμπαδεύονται και εφαρμόζονται πιστά από την πολιτική εξουσία του εκάστοτε έθνους – κράτους²².

Υπό το φως των προρρηθέντων τεκμηρίων, τα δρώντα υποκείμενα αναγνωρίζουν και αποδέχονται καταστάσεις –που δεν έχουν καμία σχέση και αλληλεξάρτηση από αυτά– και οι οποίες, φυσικά, δημιουργούνται και ενυπάρχουν πέρα και έξω από τον εαυτό τους. Η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει την κοινωνική ζωή και εστιάζεται στις σύγχρονες κοινωνίες, εφεξής, εγείρει μία δικαιολογημένη ανησυχία για τα μελλούμενα συμβεβηκότα. Με και μέσω της ιδιότητας της ενσυναίσθησης, εξάλλου, τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να τοποθετούν τον εαυτό

19 Benkler, Y. (2006). *The wealth of networks. How social production transforms markets and freedom*. New Haven: Yale University Press, pp. 30-70.

20 Barthes, R. (1993). *Euvres completes*. Paris: Le Seuil.

21 Boler, M. (2008). *Digital media and democracy. Tactics in hard time*. Cambridge, UK: MIT, Press.

22 Aristotle, (1998). *The Nicomachean ethics* (D. Ross, Μετάφ.). Oxford, UK: Oxford Worlds Classics.

τους στη θέση των άλλων και να αναβιώνουν και αναπαράγουν τα συναισθήματα που νιώθουν οι άλλοι τη χρονική στιγμή που τεκταίνονται τα διάφορα γεγονότα και φαινόμενα. Η προσομοιωτική διάσταση και πτυχή των ΜΜΕ, διευκολύνει εργαλειικά τα υποκείμενα να εξομοιωθούν με τη ζώσα πραγματικότητα και να αποκτήσουν μία προσοικείωση των ξένων εμπειριών^{23,24}.

Ως μία διάσταση των ΜΜΕ η τηλεόραση, επιδρά στις σχέσεις των ατόμων με τις αρχές και την εξουσία. Η τηλεόραση υπό το πνεύμα αυτό, κατέχει σημαντικό ρόλο και μερίδιο στον πολιτισμικό μετασχηματισμό των σύγχρονων κοινωνιών άμα τη εμφανίσει τους. Τα Μέσα επικοινωνίας παρέχουν την ευκαιρία στους ανθρώπους να αναπτύσσουν ικανότητες, ώστε να στοχάζονται ποιοτικούς τρόπους διαβίωσης που δεν έχουν άμεση σχέση με τις προσωπικές τους εικόνες και εμπειρίες²⁵. Εντούτοις, διαφαίνεται ότι το χαρακτηριστικό γνώρισμα των ΜΜΕ που τα διαχωρίζει και ξεχωρίζει ως μορφή επικοινωνίας από την κλασική παράδοση, συνίσταται στην ιδιότητά τους να διευκολύνουν τα άτομα να αποκτούν άνευ διαπροσωπικής συνδιαλλαγής πληροφορίες και ενημέρωση στο χωροχρόνο. Σημειωτέον ότι τα ΜΜΕ αποδεσμεύουν τους φορείς δράσης από τις παραδόσεις και συντείνουν ώστε να διευρύνουν τις αναζητήσεις τους πέρα από τα σύνορα του εαυτού τους^{26,27}.

Κατά την άποψη του Gillmor²⁸ πρέπει να επεξηγηθεί στα άτομα η επίδραση των μέσων επικοινωνίας στον πολιτισμό, όπως και η έκθεσή τους σε αυτά. Τοιουτοτρόπως, δύνανται τα υποκείμενα να αντιληφθούν την υποχώρηση της παράδοσης και την ανάδυση της νεωτερικότητας. Σίγουρα τα Μέσα έχουν και διαθέτουν ένα διφυή χαρακτήρα και μηχανισμό: αφενός παραφθείρουν τις παραδοσιακές πεποιθήσεις και αξίες, αφετέρου τις δυναμώνουν και τις διευρύνουν αλόγιστα και ασύδοτα²⁹. Αξιομνημόνευτο παραμένει το γεγονός ότι η ανάπτυξη των Μέσων με τη μορφή που έχουν λάβει σήμερα, μετασχηματίζει και διαμορφώνει την παράδοση, ούτως ώστε να μεταδίδεται και να εξαρτάται όλο και περισσότερο από μεθόδους επικοινωνίας που δεν είναι διαπροσωπικοί³⁰.

3. Η ανάδειξη της νέας πολιτισμικής πραγματικότητας

Το συμβολικό περιεχόμενο των παραδόσεων, εφεξής, εισέρχεται σε μια νέα φάση άρθρωσης και μετάδοσης μέσα από τα προϊόντα των ΜΜΕ, οδηγώντας

23 Croteau, D. & Hoynes, W. (2000). *Media/Society. Industries, images, and audiences*. California: Thousand Oaks.

24 Curran, J. & Seaton, J. (2007). *Power without responsibility. The press, broadcasting, and new media in Britain*. London: Routledge, pp. 372-386.

25 Abercrombie, N., Hill, S. & Turner, B. (1990). *Dominant ideologies*. London: Unwin Hyman.

26 Bauman, Z. (1991). *Modernity and ambivalence*. Cambridge: Polity Press.

27 Allan, S. (2005). *Journalism: Critical issues*. London: Routledge.

28 Gillmor, D. (2004). *We the Media*. Sebastopol: O'Reilly Media, pp. 132-140.

29 Frost, C. (2000). *Media ethics and self-regulation*. London: Longman.

30 Arquilla, J. & Ronfeldt, D. (1997). *In Athena's Camp: Preparing for conflict in the information age*. Santa Monica: Cal, Rand.

τα υποκείμενα στον ενστερνισμό και στην υιοθέτηση νέων στάσεων και πρακτικών, που τα απομακρύνουν από την καθεστηκία πραγματικότητα. Επομένως, εμφανίζεται ένα νέο φάσμα διαμεσολαβημένων συμβολικών μορφών που δε σχετίζονται με τη διαπροσωπική αλληλόδραση. Οι νέες μορφές διαμεσολάβησης, όμως, δε συνδέονται αποκλειστικά με την υποχώρηση της διαπροσωπικής διάδρασης στο πλαίσιο της παράδοσης, αλλά τουναντίον, συνιστούν ένα νέο μόρφωμα που τις καθιστά εξίσου αυθεντικές και σημαντικές όπως και τις παραδοσιακές που μεταδίδονται βάσει των διαπροσωπικών αλληλεπιδράσεων. Το συμβολικό και εικονικό περιβάλλον, εν ολίγοις, συνιστά ένα συνδυασμό που αντικαθιστά τον παραδοσιακό και προσαρτάται ιδανικά στη λογική της νεωτερικότητας. Με την έννοια αυτή, τα Μέσα αποτελούν ένα προπέτασμα που εδράζει την πολιτισμική συνέχεια ομάδων και κοινοτήτων που έχουν απομακρυνθεί χωρικά από τον τόπο καταγωγής τους³¹.

Η οικειοποίηση των νέων μεσοποιημένων συμβολικών μορφών από τα δρώντα υποκείμενα, παρέχει με τη σειρά της στην παράδοση τη δυνατότητα ανανέωσής της σε νέα, ετερογενή, ποικιλόμορφα και πολυπολιτισμικά μέρη και περιβάλλοντα. Τα Μέσα με τον τρόπο αυτό διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο προς την κατεύθυνση ανανέωσης και διατήρησης των παραδόσεων για ένα πολύ μεγάλο αριθμό διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Ειδικότερα, διακριβώνεται ότι επηρεάζουν καθοριστικά ορατά εθνοτικές ομάδες και κοινωνίες που ομιλούν διαφορετικές γλώσσες και έχουν άλλες παραδόσεις. Υπό το πνεύμα της προρρηθείσας αναφοράς, συνιστά κοινό τόπο το πόσο γνωστές και δημοφιλείς είναι οι ταινίες του Bollywood σε άτομα και ομάδες που κατάγονται από τη Νότια Ασία και διαμένουν σε διάφορα κράτη της Ευρώπης και δη στη Βρετανία^{32,33}.

Προφανώς το νέο πολιτισμικό τοπίο είναι πολύπλοκο και πολυπόικλο από τη διασπορά των παραδόσεων μέσω των ΜΜΕ. Όλη αυτή η κατάσταση έχει επιφέρει πολυεπίπεδες και πολυδιάστατες αλλαγές και έχει προκαλέσει συγκρούσεις σχετικά με το περιεχόμενο και τη μορφή των Μέσων επικοινωνίας. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα και κοσμοθεωρία των οικογενειών αναφορικά με τις αξίες, αντιλήψεις, στάσεις, απόψεις και πεποιθήσεις που προβάλλονται και καθιερώνονται μέσα από το εργαλείο των ΜΜΕ, εφεξής, έχει αλλάξει ολιστικά. Το χάσμα που προκαλούν τα προϊόντα των Μέσων επικοινωνίας, εγείρουν έριδες μεταξύ των γενεών (παλιών και νέων) που επιφέρουν πολλαπλές συγκρούσεις. Ο άκρατος σολιψισμός οδηγεί σε βίωση αξιών και ιδεών προς καθολικά αντιδιαμετρικές κατευθύνσεις. Η αναβίωση των τελετουργικών παραδόσεων για την αναθέρμανση και συντήρησή τους, δεν υφίσταται πια και, τούτο οφείλεται

31 Bell, D. (2000). *The end of ideology*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

32 Blumler, J. & Gurevitch, M. (1982). The political effects of mass communication. In M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran & J. Woollacott (Eds.), *Culture, society and the media*. London: Methuen.

33 Baudrillard, J. (1985). The ecstasy of communication. In H. Foster (Ed.), *Postmodern condition*. London: Pluto.

στην απόλυτη επικράτηση των Μέσων επικοινωνίας σ' όλα τα στρώματα των κοινωνικών δικτύων³⁴.

Βάσει των άνωθεν, συνεπάγεται ότι τα ΜΜΕ συνιστούν μία από τις βασικότερες και σπουδαιότερες πολιτισμικές δραστηριότητες των υποκειμένων. Ως συνιστώσες και διάλυοι μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας τα ΜΜΕ, όχι μόνο διαχειρίζονται και άγουν το πολιτισμικό γίγνεσθαι του παρελθόντος και του παρόντος διαμορφώνοντας ένα μέλλον με άλλους ετερογενείς φορείς, αλλά ταυτόχρονα, προωθούν και συμβάλλουν στη μετάδοση και μεταβίβαση των μηνυμάτων. Επομένως, αναφαίνεται ότι ο ρόλος των ΜΜΕ είναι σημαντικός ως προς τη σημασία της εμφιλοχώρησης και διείσδυσής τους σε όλες τις πτυχές της καθημερινότητας των πολιτών. Η επικρατούσα, όμως, «σχολή» πολιτισμικής διαχείρισης των ΜΜΕ, διατρέχει και διαπερνάει όλους τους πολιτισμικούς φορείς, ενώ ανατροφοδοτείται από την εκάστοτε κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής³⁵.

Τα ΜΜΕ λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να προσελκύουν την προσοχή των ατόμων, που ειδικά στις συγκαρινές εποχές αναλώνουν τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο τους μπροστά στην τηλεόραση, ελέω αλλαγής των πολιτισμικών προτύπων των κοινωνιών. Υπό τη λογική αυτή, τα νέα πρότυπα επανακαθορίζουν και αναοροθετούν ριζικά τις συνήθειες (*habitus*), τις προτεραιότητες και την εν γένει καθημερινή τους ζωή και δράση, καλύπτοντας στην ουσία τις κατευθυνόμενα κίβδηλες ανάγκες και επιθυμίες τους³⁶. Οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ ελέγχουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την έκφραση της αγωνίας των ανθρώπων. Κατά αναλογία τα ΜΜΕ λειτουργούν ως ένα αθέατο σχολείο πολιτισμικού προσηλυτισμού. Τα πάντα κινούνται στον άξονα του εντυπωσιασμού, επειδή τα ΜΜΕ δε μετέρχονται τα δεδομένα των πηγών τους με ποιοτικό τρόπο. Με την έννοια αυτή, η εμπορική διάσταση των ΜΜΕ υπερκερνάει την ποιοτική και προωθεί τη μαζική επικοινωνία. Οι ειδήσεις όλων των τύπων μετατρέπονται σε είδη βραχυπρόθεσμης κατανάλωσης και ευχαρίστησης³⁷.

Άλλωστε, είναι πλέον διακριτό και σίγουρα κατανοητό ότι η δημόσια σφαίρα κατακλύζεται από ετερογενή χαρακτηριστικά που εγγίζουν όλο και περισσότερο τη μορφή της οπτικοποιημένης σφαίρας. Δεδομένων των συνθηκών, καταδεικνύεται ότι όλα τα υποκείμενα βρίσκονται ταυτόχρονα σε παρόμοια θέση, αφού παρακολουθούν τηλεοπτικά προγράμματα που το περιεχόμενο της θεματολογίας τους δε σέβεται τη νοημοσύνη τους, αλλά τουναντίον κατατείνει και στοχεύει στη διαρκή προσκόλλησή τους σ' αυτά, μέσω της καταγιτιστικής πρόταξης ωραιοποιημένων εικόνων και συγκεχυμένων/ατελών συνεπαγωγών^{38,39}.

34 Bennett, O. (2001). *Cultural pessimism: Narratives of decline in the postmodern word*. Edinburg: Edinburg University Press.

35 Κράουτς, Κ. (2006). *Μεταδημοκρατία* (Α. Κιουπκιολής, Μετάφ.). Αθήνα: Εκκρεμές, σ. 109.

36 Navarro, Z. (2006). In search of cultural interpretation of power. *IDS Bulletin*, 37(6), pp. 11-22.

37 Davies, G. & Graham, A. (1997). *Broadcasting, Society and Policy in the Multimedia Age*. Luton: University of Luton.

38 Edwards, M. & Gaventa, J. (2001). *Global citizen action*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.

39 Batliwala, S. & Brown, D.L. (2006). *Transnational civil society: An introduction*. Bloomfield: Kumarian Press.

Στο πλαίσιο της δημόσιας σφαίρας, επομένως, υποχωρεί ο λόγος και το κείμενο σε σχέση πάντα με την εικόνα. Επιπλέον στα διάφορα συμβάντα κυριαρχούν οι εντυπώσεις. Με την έννοια αυτή, διακριβώνεται ότι οι εφημερίδες δε διαβάζονται αν δεν έχουν μεγάλους και έγχρωμους πηχυαίους τίτλους, ενώ η τηλεόραση είναι το **Μέσον** που προτιμάται για να μεταδοθούν μηνύματα οιασδήποτε μορφής και περιεχόμενου στο ευρύ κοινό. Στον αντίποδα, είναι άτοπο και οδηγεί ουσιαστικά σε αδιέξοδο η αυστηρή εκλογικευμένη κριτική και επιλογή για τα καθέκαστα καθώς και για το υπάρχον και τρέχον *status quo* μέσω των εικόνων. Όλα τα συμπεράσματα συγκλίνουν στο σημείο ότι τα μηνύματα που προσλαμβάνουν τα υποκείμενα από τα ΜΜΕ, υπόκεινται στην εικόνα των ατόμων που τα εκφέρουν και ελάχιστα έως καθόλου στο καθαυτό περιεχόμενό τους. Κατά συνέπεια, αναδεικνύεται ότι τα υποκείμενα δε δρουν και δε μιλάνε άλλο, παρά μόνο ακούν και βλέπουν, με έκβαση η δημόσια σφαίρα να καθίσταται όλο και περισσότερο μιθριδατική⁴⁰.

Τα ΜΜΕ έως τώρα, ήτοι, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση και ο έντυπος τύπος, πληροφορούσαν και εκπαίδευαν κριτικά και δημιουργικά τους πολίτες, μέσω της παρουσίασης πολυποίκιλων σε νόημα και μηνύματα εκπομπών και συζητήσεων. Σήμερα, όμως, έχει παρέλθει ανεπιστρεπτή αυτή η εικόνα των ΜΜΕ. Οι ταχέως εξελισσόμενες καταστάσεις και αλλαγές που έχουν επέλθει στο παγκόσμιο περιβάλλον, έχουν μετασηματίσει άρδην το τοπίο στα ΜΜΕ, οδηγώντας ουσιαστικά τους ανθρώπους σε πλήρη πολιτισμικό αποπροσανατολισμό. Εντούτοις, τα επίσημα κράτη με τις κυβερνήσεις τους, αδυνατούν να βρουν και να εξασφαλίσουν τις απαραίτητες επενδύσεις για τις νέες και τεράστιες τεχνολογικές καινοτομίες και μεταρρυθμίσεις. Το ιδιωτικό κεφάλαιο απ' την άλλη, έχει τη δυνατότητα να προχωρήσει απρόσκοπτα και δίχως προσκόμματα σε αυτές, αποκομίζοντας παντελώς όλη τη μερίδα των οικονομικών, πολιτισμικών και πολιτικών ωφελειών⁴¹.

Οι τεράστιες επιχειρήσεις με τον τρόπο αυτό, άνοιξαν διάπλατα την κερκόπορτα και εισήλθαν στο τόσο σημαντικό και στρατηγικής σημασίας για τις κοινωνίες πολιτισμικό τομέα, υλοποιώντας απερίσταλτες οικονομικές επενδύσεις στην τεχνολογία των ΜΜΕ ώστε να εδραιωθούν πλήρως σε όλα τα επίπεδα του πολιτισμικού επιστητού. Επιπροσθέτως στο όνομα της «παγκοσμιοποίησης» και της κυριαρχίας του λόγου περί εθνικού ανταγωνισμού, επιτράπηκε σε ορισμένες εταιρείες Μέσων ενημέρωσης να εισχωρήσουν στο περιβάλλον αυτό και να μετέλθουν αμιγώς οικονομικά επιχειρήματα, έτσι ώστε να επικρατήσουν σε εθνικό επίπεδο και κατόπιν να μπορέσουν να επιβιώσουν σε διεθνές επίπεδο. Ο τρόπος προβολής των μηνυμάτων στα ΜΜΕ συντελείται με προσωποποιημένο τρόπο, για να έλκουν και προσελκύουν την προσοχή των τηλεθεατών, απομακρύνοντας

40 Bennett, W.L. (2003). Communicating global activism: Strengths and vulnerabilities of networked politics. *Information, Communication and Society*, 6(2), pp. 143-168.

41 Blain, N. & O' Donnell, H. (2003). *Media, monarchy and power*. Bristol: Intellect.

τους από την ιστορική ανάλυση των πραγμάτων, με έκβαση, να μην δύνανται να αντιπαραβάλουν και συσχετίσουν την πραγματικότητα. Σίγουρα αυτός ο ανταγωνισμός φέρνει την κατασκευή ιστοριών από οιαδήποτε είδηση, προκειμένου να ανέβει η τηλεθέαση και μαζί τα κέρδη⁴².

Το **είναι**, δηλαδή η κατεξοχήν όψη του πραγματικού, αντικαθίσταται πλέον από το **φαίνεσθαι**⁴³. Η κατασκευή της «πραγματικότητας» ελέγχεται όλο και περισσότερο από τους ειδικούς και επαγγελματίες των δημόσιων σχέσεων της σύγχρονης βιομηχανίας των ΜΜΕ. Αυτοί εμπλέκονται στη διαχείριση της πληροφορίας και στο μετασχηματισμό και περιορισμό των διακυβευμάτων που παρουσιάζονται ως μηνύματα διαμέσου των εικόνων στα άτομα. Τα Μέσα διαμέσου του επιτελικού τους ρόλου μεσοποιούν τις καταστάσεις. Στις συγκαρινές κοινωνίες της αβεβαιότητας και του κράματος ανάπτυξης και διεύρυνσης των κοινωνικών προσδοκιών και ανισοτήτων, υφίσταται ένα αίσθημα φόβου, που τα ΜΜΕ επικαλύπτουν με το επίχρισμα του εποπτικού και κριτικού τους ρόλου. Με τη χρήση των Μέσων, οι βιομηχανίες διαμόρφωσης του πολιτισμού, φιλοτεχνούν ένα πέπλο συγκάλυψης των επιπτώσεων που δημιουργούν και επιφέρουν οι ίδιες. Ουσιαστικά, έχουν τη δυνατότητα να προβάλλουν την αθέατη πλευρά των πραγμάτων, χωρίς να καταστεί αντιληπτή από τους ίδιους τους ενδιαφερόμενους, που στην προκειμένη περίπτωση είναι τα δρώντα υποκείμενα⁴⁴.

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί ότι οι αλληλεπιδράσεις που υφίστανται ανάμεσα στις πηγές και τα Μέσα, τροφοδοτούν τις παραστάσεις των Μέσων και συχνά εμπλέκουν στρατηγικές συγκάλυψης και αποκάλυψης⁴⁵. Το σημείο, ωστόσο, που πρέπει να τονιστεί και να αναδειχθεί είναι οι τρόποι και οι μορφές που μετέρχονται τα Μέσα, καθότι είναι γνωστό ότι επηρεάζονται από ετερογενή περιβάλλοντα και τροφοδοτούνται από διαφορετικές επαγγελματικές κουλτούρες. Σε επίπεδο επικοινωνίας, παρά ταύτα, καθίσταται αντιληπτή η επιρροή που ασκούν διαμέσου της πολυπλοκότητάς τους κατά τη διαδικασία μεσοποίησης των γεγονότων και μηνυμάτων. Οι επιστημονικές και κοινωνικές ορθολογικότητες, υπό την έννοια αυτή, εξαντλούνται από τις παραστάσεις των Μέσων. Ιδιαίτερος τα Μέσα ενημέρωσης, αντιμετωπίζουν τα άτομα ως εξατομικευμένους τηλεθεατές, που όλο και περισσότερο καταναλώνουν ομογενοποιημένα και τυποποιημένα σε περιεχόμενο και μορφικά στοιχεία προγράμματα που παράγονται σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφελίου⁴⁶.

Τα μαζικά Μέσα ελέγχουν τις συνειδήσεις των ατόμων μέσω της προώθησης κοινωνικών νεωτερισμών, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτό τις

42 Carey, J.W. (2005). Historical pragmatism and the internet. *New Media and Society*, 7(4), pp. 443-455.

43 Παπαθανασόπουλος, Σ. (2000). *Επικοινωνία και κοινωνία από τον εικοστό στον εικοστό πρώτο αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

44 Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. London & Newbury Park, California: Sage.

45 Ericson, R.N., Baranek, P.M. & Chan, J.B.L. (1989). *Negotiating control: A study of news sources*. Milton Keynes: Open University Press.

46 Chomsky, D. (1999). The mechanisms of management control at the New York Times'. *Media, Culture and Society*, 21(5), pp. 579-599.

ανθρώπινες συνειδήσεις. Οι συγκρούσεις, συμμαχίες και ιδεολογίες, εφεξής, υποσκελίζουν το πεδίο των καθεστηκώτων σχηματισμών και προλειαίνουν το έδαφος της εναργώς εξατομικευμένης κοινωνίας. Αν και τα Μέσα παράγουν και επιτείνουν εν δυνάμει την απομόνωση, ασάφεια και σύγχυση των ενεργών υποκειμένων, από την άλλη, παραμένουν ένας μηχανισμός δυνητικής εποπτείας, ο οποίος δύναται να κατευθύνει τη δημοσιότητα εν σχέσει με διάφορες εκφάνσεις της. Τα Μέσα συνιστούν ένα εμπροσθοβαρές εργαλείο των παγκόσμιων επιχειρήσεων, διαμέσου του οποίου επινοούνται και προωθούνται πολύ σημαντικές διεργασίες και αποφάσεις⁴⁷.

Σύμφωνα με την άποψη του Eco⁴⁸ η παγκοσμιοποίηση συνιστά την εντατικοποίηση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων που συγκλίνουν στη συνένωση περιοχών απόμακρων μεταξύ τους, με τέτοιους τρόπους, ώστε τα διάφορα τοπικά συμβάντα να διαμορφώνονται και να σχηματοποιούνται από εκφάνσεις που επιτελούνται μακριά τους και τούμπαλιν. Τούτο εγείρει ερωτήματα αναφορικά με την εξουσία, τις σχέσεις και την εθνική πολιτισμική ταυτότητα, όχι μόνο σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, αλλά και εν σχέσει με τον παγκόσμιο πολιτισμό που αντιμάχεται τους τοπικούς πολιτισμούς. Υπό το πρίσμα αυτό, δεν δύναται να αγνοηθούν και να υποβαθμιστούν οι αλληλεξαρτήσεις και αλληλοσυνδέσεις που εγείρει η φύση των νέων τεχνολογιών της επικοινωνίας⁴⁹.

4. Η επίδραση της μορφής των Μέσων στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης

Τα Μέσα και ειδικότερα η τηλεόραση, όχι μόνο υπονομεύουν τις διάφορες σφαίρες της πολιτισμικής ζωής και παραγωγής όπως είναι η επιστήμη, η λογοτεχνία, οι τέχνες, αλλά απειλούν και την πολιτική ζωή και τη δημοκρατία γενικότερα. Στο σύνολό της η τηλεόραση, καθορίζει και προσδιορίζει το αντικείμενο της ενασχόλησής της βάσει των συμφερόντων των ιδιοκτητών των καναλιών, που πληρώνουν και επενδύουν τεράστια ποσά για την προβολή των δικών τους μηνυμάτων, που έχουν προκαθορισμένο περιεχόμενο. Πέραν των άλλων, καταδεικνύεται ότι μία από τις βασικές λειτουργίες των Μέσων είναι να στρέφει την προσοχή των ανθρώπων σε ειδήσεις που αφορούν γεγονότα που υποτίθεται ότι είναι κοινού ενδιαφέροντος και κατανοητά από όλους. Οι περισσότεροι άνθρωποι δεν δύναται και δεν διαθέτουν την ικανότητα να έχουν πρόσβαση σε άλλα Μέσα, όπως είναι οι εφημερίδες, τα περιοδικά και τα βιβλία, που ειρήσθω εν παρόδω διαφοροποιούνται ως προς την ενημέρωση από την τηλεόραση, αφού παρέχουν μία πιο αντικειμενική άποψη και φωνή για τα διάφορα δρώμενα και φαινόμενα του κοινωνικού γίγνεσθαι. Δεδομένου ότι η τηλεόραση συνιστά το μοναδικό, το πιο οικείο και το πιο εύκολα προσβάσιμο

47 Chalaby, J.K. (2005). *Transnational television worldwide: Towards a new media order*. London: Tauris.

48 Eco, U. (1986). *Travels in Hyper-reality*. London: Picador.

49 De Sola Pool, I. (1983). *Technologies of freedom*. Cambridge, Mass. Harvard Bellknapp.

Μέσο και πηγή ενημέρωσης για τους πολίτες, αναγκάζονται να καταφύγουν στην άμεση και αέναη παρακολούθησή της⁵⁰.

Σήμερα οι νέοι άνθρωποι παρότι έχουν άλλη κουλτούρα εν σχέσει με την πρότερη γενεά και, επίσης, διαθέτουν υψηλού επιπέδου τεχνολογικές δεξιότητες ώστε να χειρίζονται τα συγκαιρινά ψηφιακά Μέσα ενημέρωσης και προβολής με επαγγελματική επιτηδειότητα, δεν έχουν, ωστόσο, τη στοιχειώδη ικανότητα και δυνατότητα –ελέω (α)προσφυσούς εκπαίδευσης– να επιλέγουν, να αντιδιαστέλλουν και να αξιολογούν με κριτικο-ερμηνευτική λογική και σκέψη τις αληθινές ή/και ψευδείς πληροφορίες και ειδήσεις μέσα από ένα τεράστιο όγκο. Η τηλεόραση ως Μέσο ενημέρωσης αποφεύγει συστηματικά και ένσκοπα/εμπρόθετα να αναφερθεί με συμπυκνωμένο και ουσιαστικό τρόπο στη ζώσα πραγματικότητα, τείνοντας να μετασχηματίζει και να μετατρέπει ένα επουσιώδες μήνυμα και συμβάν σε σημαντικό, εντυπωσιακό ή/και θεαματικό. Με τη μορφή που λαμβάνει η παρουσίαση των διάφορων θεμάτων, εφεξής, δημιουργείται παθογένεια σε μια μερίδα ατόμων, καθότι δίδεται έμφαση σε πράξεις βίας που ενεργοποιούν το θυμικό των ατόμων. Τα προρρηθέντα εγείρουν αμφιθυμία και αέναο φόβο που εμφιλοχωρούν και φωλιάζουν στο ασυνείδητο των υποκειμένων. Οι απεικονίσεις των Μέσων μεγεθύνουν και παρουσιάζουν την πραγματικότητα ως χίμαιρα που εισδύει στις ψυχές των ανθρώπων, προκαλώντας τους μόνιμο τραύμα που αιμορραγεί και διευρύνεται συνεχώς με συγκεκριμένο τρόπο και μέθοδο. Με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνεται πλήρως και ολοκληρωτικά ο έλεγχος, η ποδηγέτηση και η χειραγώγηση των ενεργών πολιτών στη δημόσια σφαίρα⁵¹.

Σε γενικές γραμμές τα Μέσα συγκροτούν έναν αυτόνομο οργανισμό ή πεδίο. Ουσιαστικά, πρόκειται για ένα μικρόκοσμο που διέπεται από δικούς του νόμους και προσδιορίζεται βάσει της θέσης του στον ευρύτερο κόσμο. Αυτός ο αυτόνομος κόσμος δε δημιουργείται από εξωτερικούς παράγοντες, γι' αυτό και δεν καθορίζεται από αυτούς. Συνεπώς, οι νόμοι των Μέσων αφορούν αντικειμενικοποιημένες σχέσεις που δε καθίστανται αντιληπτές από τα άτομα. Η δύναμη και ισχύς των Μέσων, οροθετεί και οριοθετεί με την έννοια αυτή, το σύγχρονο πολιτισμικό γίγνεσθαι. Η υφή και απόχρωση της συγκεκριμένης δύναμης, δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά το κυριότερο συμβολική, γεγονός που τη χρίζει ταυτόχρονα ως μία δύναμη που είναι αφανής και αθέατη. Τα Μέσα, εν ολίγοις, επιβάλλουν τις απόψεις τους στο πολιτισμικό πεδίο και μεταλλάσσουν το χώρο του⁵².

Η πολιτισμική πρακτική των Μέσων, συνδέεται με συγκεκριμένες ιστορικοκοινωνικές συνθήκες, ενώ υπόκειται και στις κοινωνικές, πολιτικές και

50 Ferguson, P. (1989). *Public communication*. London: Sage.

51 Friedman, T.L. (2005). *The world is flat: A brief history of the twenty-first century*. New York: Farrar, Strauss & Giroux.

52 Gitlin, T. (2002). *Media unlimited: How the torrent of sounds and images overwhelms our lives*. New York: Henry Holt & Company.

οικονομικές εξελίξεις που διαμορφώνουν την κοινωνία. Τα Μέσα ως εκφράσεις και εκφάνσεις των κοινωνικοοικονομικών και κοινωνικοπολιτικών συνθηκών συγκεκριμένων ιστορικών στιγμών, εκπροσωπούν τις κυρίαρχες τάσεις και ιδέες της εποχής τους. Ως προϊόντα του πολιτισμού, συν τοις άλλοις, σκιαγραφούν το γενικό πλαίσιο επαγγελματικών εμπειριών μέρους ομάδων συμφερόντων. Το περιεχόμενο των Μέσων, επομένως, συνιστά το τελικό προϊόν μίας πολιτισμικής κατασκευής. Με τη σειρά της αυτή η κατασκευή, συνιστά ιστορικό φαινόμενο που έχει τις ρίζες του στον τρόπο δημιουργίας των Μέσων και της ατομικής συμβολής των ιδιοκτητών τους. Τα συμφέροντα των Μέσων συγχωνεύτηκαν με την πολιτική της μαζικής κοινωνίας. Εξ ου και χαρακτηρίζονται από επιχειρηματικό πατερναλισμό που κατευθύνει τον πολιτισμό των κοινωνιών⁵³.

Κατά την παραδοχή του Schiller⁵⁴ ίσως να αμφισβητείται η οικονομική παντοδυναμία των ΗΠΑ σε τμήματα του βιομηχανικού τομέα που οδηγούνται σε πλήρη παρακμή. Παρά ταύτα, αναγνωρίζεται ότι οι αμερικάνικες πολιτισμικές βιομηχανίες των αγαθών, παραμένουν κορυφαίες και πρωτοπόρες, αφού εξακολουθούν να κατακλύζουν όλο τον κόσμο και συνάμα να τον υποτάσσουν στην κυριαρχία τους. Οι πολιτισμικές επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης δεν είναι εύκολο να καταγραφούν, με έκβαση να έχει αναπτυχθεί προβληματισμός που εδράζεται στην πρότερη αναφορά του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού. Η επικράτηση των ΗΠΑ διεθνώς, σε χώρους όπως η τηλεόραση, συνιστά μέρος της πολιτισμικής παγκόσμιας κυριαρχίας τους. Σύμφωνα με τη συλλογιστική του Tomlinson⁵⁵ ο πολιτισμικός ιμπεριαλισμός αναφέρεται σε πολλά και διαφορετικά αντικείμενα, όπως είναι η ανισομερή επικοινωνιακή εκροή, η απειλή εξάλειψης της εθνικής ταυτότητας, η καταναλωτική επίθεση του καπιταλισμού σε παραδοσιακούς τρόπους διαβίωσης και η επικράτηση της νεωτερικότητας επί του παραδοσιακού πολιτισμού⁵⁶.

Οι ανάγκες της παγκόσμιας παραγωγής για την εξασφάλιση του αποδοτικού ανταγωνισμού, απαιτούν τη συγκρότηση μίας πολιτισμικά ομοιογενοποιημένης αγοράς των οπτικοακουστικών προϊόντων⁵⁷. Παλαιότερα, αναφαίνεται ότι στην οριζόντια επιχειρηματική δραστηριότητα συμμετείχαν αποκλειστικά και μόνο επιχειρήσεις, που είχαν ως αντικείμενο το χώρο της επικοινωνίας και των ΜΜΕ. Αντιθέτως από το '80 και εντεύθεν αλλάζει άρδην το τοπίο. Εφεξής, εισέρχονται στο χώρο επιχειρήσεις με ένα ευρύ φάσμα επιχειρηματικής δραστηριοποίησης όπως είναι η General Electric και η Sony. Γύρω στα μέσα της δεκαετίας του '80 ξεκίνησαν οι πρώτες μεγάλες συγχωνεύσεις και εξαγορές, που κατέληξαν το 2000 στη μεγαλύτερη εξαγορά του 20ού αιώνα

53 Keane, J. (1991). *Media and democracy*. Cambridge: Polity Press.

54 Schiller, H. (1993). Προς το τέλος του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού;. *Αφιέρωματα/ Maniere de Voir*, 1, σ.σ. 46-50.

55 Tomlinson, J. (1991). *Cultural imperialism*. London: Pinter, pp. 45-64.

56 Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism*. London: Verso.

57 McChesney, R.W. (1997). *Corporate: The open media pamphley series*. New York: Seven Stories Press.

που χαρακτηρίστηκε η μητέρα όλων των εξαγορών. Η συγκεκριμένη εξαγορά αφορούσε την αγορά του αρχαιότερου και μεγαλύτερου επιχειρηματικού ομίλου στον κλάδο της ψυχαγωγίας και επικοινωνίας, της Time Warner, από μία σχετικά νέα επιχείρηση στον κλάδο των υπηρεσιών του διαδικτύου, της American Online⁵⁸.

Υπό την οπτική γωνία αυτή, παρατηρείται ότι η τεχνολογία κατευθύνεται από την πολιτισμική βιομηχανία, ενώ η τεχνολογική λογική είναι αυτή της εξουσίας. Οι εικονικές προπαγάνδες εξασφαλίζουν τη συνοχή του συστήματος, μέχρι να εναντιωθούν στην αδικία της ίδιας της δημιουργίας τους. Η έννοια της επικοινωνίας λόγω του ότι βρίσκεται στο κέντρο των οικονομικών διακυβεύσεων, αποκτά μεγαλύτερη σημασία και διάσταση, επειδή αναπλάθει την πραγματικότητα. Επίσης η μεταμοντέρνα κοινωνία έχει καταστεί παντελώς επιφανειακή. Ουσιαστικά τα MME καλύπτουν την έλλειψη της σωστής γνώσης σχετικά με τον άνθρωπο και το τεράστιο έλλειμμα που παρατηρείται στην καθημερινότητά του, χρησιμοποιώντας στρατηγικές που εδράζονται στον εντυπωσιασμό^{59,60}.

Η αλληλεξάρτηση οικονομίας και πολιτισμού στο χώρο των MME είναι πασιφανής και έκδηλη. Τα MME έχουν και μετέρχονται τα δομικά χαρακτηριστικά μίας τυπικής γραφειοκρατικής οργάνωσης⁶¹. Η επικοινωνία είναι μία κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική διαδικασία. Αυτή η επικοινωνιακή διαδικασία μετατράπηκε σε ορθολογικοποιημένη εργασιακή διεργασία. Τα MME είναι πια επιχειρήσεις που προσφέρουν στη γραφειοκρατία ένα προνομιακό περιβάλλον ανάπτυξης. Ως σχέση των μελών της οργάνωσης ο τυπικός ορθολογισμός διαχέεται και αναπτύσσεται μέσα στην ίδια την κοινωνία. Το κανονιστικό ήθος, αγγίζει πλέον το σύνολο των συλλογικών σχέσεων, μετατρέποντας και μετασχηματίζοντας την ιδεολογία και τον πολιτισμό σε μύθο. Συνεπαγωγικά, καταδεικνύεται ότι τα γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά των MME λειτουργούν όχι μόνο στο παραπάνω πλαίσιο, αλλά και ως τρόπος καθημερινής δράσης και σκέψης, αναπαράγοντας και συντηρώντας τρόπους δημιουργίας και μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς⁶².

5. MME και εμπορευματοποίηση

Ανέκαθεν η θέση και ο ρόλος του κράτους στην οργάνωση του χώρου των MME, κυρίως, της τηλεόρασης, ήταν ένα γεγονός που στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη δεν μπορούσε να το αμφισβητήσει κανένας. Η συγκεκριμένη παρέμβαση στόχευε

58 Herman, E. & McChesney, R. (1997). *The global media: The new missionaries of global capitalism*. London: Cassell.

59 Fiske, J. (1996). *Media matters*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

60 Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: Polity Press.

61 Σεραφετανίδου, Μ. (1987). *Ο γραφειοκρατικός νόμος: η πολιτική κοινωνιολογία του δικαίου*. Αθήνα: Παπαζήσης.

62 Franzen, J. (2002). *The corrections*. London: Fourth Estate.

περισσότερο στο να διαφυλάττει το δικαίωμα των πολιτών να έχουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε μία δέσμη πολυποίκιλων προγραμμάτων. Με την κατάργηση των κρατικών και ρυθμιστικών παρεμβάσεων μετά τη δεκαετία του '80 τα πάντα αλλάζουν άρδην. Στο χώρο εισέρχονται τεράστιες πολυεθνικές επιχειρήσεις που αναμορφώνουν και αναδιαμορφώνουν εκ βάθρων το τοπίο των Μέσων, αφού ενδιαφέρονται μόνο για το μέγιστο οικονομικό κέρδος. Όλες αυτές οι εξελίξεις στα Μέσα επικοινωνίας πρέπει να ειπωθούν σε ένα ευρύτερο ιδεολογικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο διεργασιών ως συστατικό στοιχείο τους⁶³.

Η εικόνα του αγαθού θεωρείται σημαντικότερος παράγοντας από το ίδιο προς πώληση αγαθό, για την επίτευξη των μέγιστων κερδών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της άνωθεν παραδοχής συνιστούν οι κορυφαίοι αθλητές, οι οποίοι αποκομίζουν τα περισσότερα χρήματα από τις διαφημίσεις και απειροελάχιστα από τις αθλητικές τους επιδόσεις. Η εταιρεία Nike, επίσης, φροντίζει οι καταναλωτές να πιστεύουν πρώτα σ' αυτήν και στα ειλικρινή της κίνητρα και κατόπιν στην αγορά των προϊόντων της. Σαφώς η συγκεκριμένη πρακτική, καταδεικνύει ότι η εταιρεία λειτουργεί περισσότερο ως ένα πολιτισμικό και πολιτικό μόρφωμα και λιγότερο ως μία εταιρεία αθλητικών ειδών. Με την παγκοσμιοποίηση των Μέσων, μεταδίδεται και εισχωρεί μέσα από τα κανάλια επικοινωνίας το μήνυμα της προσωπικότητάς της στους καταναλωτές ανά τον κόσμο. Όλα αυτά συνιστούν μία αναγκαία και βασική προϋπόθεση και συνθήκη, ώστε να εξασφαλίζει την αέναη προβολή του εμπορικού της σήματος και εικόνας σε παγκόσμιο επίπεδο⁶⁴.

Με πολύ γλαφυρό τρόπο οι Herman και Chomsky⁶⁵ διατείνονται ότι η επιρροή της κυρίαρχης ιδεολογίας, συνιστά ένα από τα πέντε «φίλτρα» που μετέρχονται τα Μέσα προκειμένου να καθορίζουν την ύλη τους και το είδος των μηνυμάτων που θα εκπέμπουν προς το κοινό. Τα προγράμματα των ΜΜΕ και οι διαφημίσεις συνυφαίνονται αναπόδραστα μεταξύ τους με σχέση αμφίδρομη. Υπό τη σκοπιά αυτή, αξίζει να υπογραμμισθεί ότι τα ΜΜΕ μετέρχονται δυναμικά και κατακλυσμιαία εν είδει ιδεοθύελλας, οιοδήποτε διαφημιστικό μέσο διαθέτουν στη φαρέτρα των προγραμμάτων τους, για να προσελκύουν την προσοχή του κοινού. Το κριτήριο της επιτυχίας συνίσταται όχι στην καθαυτή αξία των προγραμμάτων, αλλά στον αριθμό των τηλεθεατών που παρακολουθούν συγκεκριμένες εκπομπές, που προβάλλουν ένα προκατασκευασμένο και προκαθορισμένο είδος μηνυμάτων⁶⁶.

Ο Fukuyama⁶⁷ διακηρύσσει το τέλος της ιστορίας, με την έννοια ότι αναφέρεται σε μία αναπόφευκτη και οριστική κυριαρχία της οικονομίας της

63 Garnham, N. (1990). *Capitalism and communication global culture and the economics of information*. London: Sage.

64 Μπάρμπερ, Μ. (1998). *Ο κόσμος των Mac κόντρα στους Τζιχάντ* (Α. Φιλίππατος, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 131-132.

65 Herman, E. & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. New York: Pantheon.

66 Gurevitch, M. & Levy, M. (1990). The global newsroom. *British Journalism Review*, 2(1), pp. 27-37.

67 Fukuyama, F. (1993). *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος* (Α. Φακατσέλης, Μετάφ.). Αθήνα: Λιβάνης.

αγοράς που εκφράζει και αντικατοπτρίζει τα δυτικά πολιτισμικά και αξιακά πρότυπα. Επίκεντρο της νέας συγκαιρινής εποχής αποτελεί το δρων άτομο υπό συνθήκες οικονομικής, πολιτισμικής και επικοινωνιακής παγκοσμιοποίησης. Η κινητήρια δύναμη των τεχνολογιών, συνιστά για τους φανατικούς οραματιστές και οπτιμιστές τη φυσική πορεία των εξελίξεων του κοινωνικού επιστητού. Στον αντίποδα, εντούτοις, υφίστανται φωνές διαμαρτυρίας που αναφέρονται στις επιπτώσεις της ισχύς των Μέσων, καθώς και στην αρνητική πορεία που έχει διαγράψει ο σύγχρονος άνθρωπος από το συνεχή βομβαρδισμό της παγκοσμιοποίησης των πληροφοριών, που αδυνατεί να ελέγξει και να αξιοποιήσει αφεαυτού. Όπως παραθέτει και στο έργο του ο Baudrillard⁶⁸, η ιδεοθύελλα των πληροφοριών έχει παγιδεύσει τους πολίτες σε μία διεκυστίδα, χωρίς να διαθέτουν τον κατάλληλο χρόνο ώστε να χειριστούν, να επιλέξουν και να κατανοήσουν το νόημα των πληροφοριακών σημάτων που τους τυλίγουν ως χίμαιρα. Υπερβολική ποσότητα μηνυμάτων, άλλωστε, δε συνεπάγεται και ανώτερη ποιότητα πληροφοριών. Οι διαχειριστές της πληροφορίας και γνώσης, με άλλα λόγια, δεν προβάλλουν ποτέ εκτός από μερικές και ελάχιστες περιπτώσεις, πραγματικές και ποιοτικές πληροφορίες⁶⁹.

Το περιεχόμενο του πληροφοριακού υλικού των επιχειρήσεων των Μέσων, καταδεικνύει ουσιαστικά τη σημασία του εμπορευματικού πλαισίου λειτουργίας τους. Τα ΜΜΕ και ειδικά η τηλεόραση που συνιστά, ίσως, το ισχυρότερο Μέσο, υποτάσσονται στις ανάγκες και τις καταναλωτικές αξίες της διαφήμισης, που είναι η βάση του οικονομικού συστήματος. Σημειωτέον ότι τα ΜΜΕ δεν ενδιαφέρονται για την ποιότητα των προγραμμάτων, αλλά για την προσέλκυση όσο το δυνατόν περισσότερων τηλεθεατών που συνιστούν οικονομικά μεγέθη για τους διαφημιστές. Τα μέσα που μετέρχονται για να επιτευχθούν οι προαναφερόμενοι στόχοι είναι η βία, το σεξ και η προβολή ακραίων και παράδοξων γεγονότων που διεγείρουν την προσοχή του κοινού, καθηλώνοντάς το μπροστά στους δέκτες. Με τον τρόπο αυτό, επιτυγχάνονται υψηλά ποσοστά τηλεθέασης, χωρίς να υφίσταται καμία αναφορά στη μορφή και στις τεχνικές επίτευξής τους. Οι ταξικές ανισότητες που χαρακτηρίζουν κάθε σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, διευρύνονται και αναπαράγονται αναπόφευκτα στο πλαίσιο της υπό διαμόρφωση κοινωνίας των πληροφοριών. Στο νεο-αναδυόμενο περιβάλλον, επισημαίνεται ότι η τηλεόραση συνιστά τον αμιγώς διανεμητικό μηχανισμό του εμπορικού και πληροφοριακού προϊόντος^{70,71}.

Βάσει των αποτελεσμάτων μιας πανελλήνιας έρευνας, το 86,4% του ελληνικού πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω, παρακολουθεί καθημερινά τηλεόραση. Η μεταβλητή εκπαίδευση, αναφαίνεται να ασκεί ισχυρή επίδραση στις

68 Baudrillard, J. (1988). *America*. New York: Verso.

69 Gurevitch, M. (1990). The globalization of electronic journalism. In J. Curran & M. Gurevitch (Eds.), *Society* (pp. 178-193). London: Edward Arnold.

70 Hamelink, C. (1990). Information imbalance: Core and periphery. In J. Downing, A. Mohammadi & A.S. Mohammadi (Eds.), *Questioning the Media*. London: Sage.

71 Sussman, G. (1997). *Communication, technology, and politics in the information age*. London: Sage.

συνήθειες τηλεθέασης των ατόμων. Εν προκειμένω, το 91,7% των ατόμων που έχει κατώτατη εκπαίδευση παρακολουθεί τηλεόραση καθημερινά, εν αντιθέσει με το 85,9% και 76,6% των ατόμων με μέση και ανώτερη εκπαίδευση⁷². Με άλλα λόγια, μειώνεται σταθερά ο ατομικός όγκος τηλεθέασης όσο βελτιώνεται το επίπεδο εκπαίδευσης των τηλεθεατών. Αναμφίβολα, είναι τεράστιες οι δυνατότητες διαμόρφωσης και επηρεασμού της επικαιρότητας και του κοινού από τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα την τηλεόραση. Η τηλεόραση συνιστά, πλέον, μια κολοσσιαία εξουσία⁷³.

Σε αυτή τη διαδικασία τώρα, πρωταγωνιστές είναι οι συμβολικοί αναλυτές των ΜΜΕ που αναπτύσσουν τα επιχειρησιακά δίκτυα. Γενικά, είναι ειδικοί και ειδήμονες της γνώσης και πληροφορίας, που κατέχουν το πνευματικό κεφάλαιο και εμπλέκονται συνεχώς στη διαχείριση των ιδεών, δεδομένο που είναι απαραίτητο για την επιτυχία των ΜΜΕ του καπιταλισμού του εικοστού πρώτου αιώνα. Οι συμβολικοί αναλυτές αναγνωρίζουν, μεσολαβούν και επιλύουν τα προβλήματα χειριζόμενοι τα σύμβολα. Κοντολογίς, είναι κάτοχοι των βασικών δεξιοτήτων της αφαιρετικής σκέψης, του πειραματισμού και της συνεργασίας, ενώ διαθέτουν μόρφωση υψηλού επιπέδου. Οι αναλυτές των συμβόλων, συνιστούν τους επαγγελματίες της πληροφορίας και τους ακρογωνιαίους λίθους των πολυεθνικών εταιρειών, κυρίως των ΜΜΕ που κυριαρχούν στην παγκόσμια σκηνή⁷⁴.

6. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Τα παραδοσιακά γεωγραφικά όρια, πλέον, απολλύουν τη σημασία τους όσον αφορά την επικοινωνία και αποκτούν βαρύνοντα ρόλο νέα συμβολικά όρια όπως είναι η κουλτούρα και η γλώσσα. Η εξασφάλιση του αποδοτικού ανταγωνισμού υπό συνθήκες παγκόσμιας παραγωγής, επιβάλλει τη συγκρότηση μιας λίγο πολύ ομογενοποιημένης πολιτισμικής αγοράς οπτικοακουστικών προϊόντων. Τα κοινωνικά υποκείμενα ως δέκτες των οπτικοακουστικών μηνυμάτων, συναντούν στους χώρους δράσης τους αενάως επαναλαμβανόμενα σχήματα αξιών, κανόνων και ιδεών με τη μορφή ψηφίδων ενός λόγου που διαχέεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού πεδίου. Αυτές οι ψηφίδες όπως είναι αναμενόμενο, επιτρέπουν την καλλιέργεια σταθερών και επαναλαμβανόμενων τύπων εικόνων για την κοινωνία και τη ζωή. Στην επικοινωνία των ατόμων αποδεικνύεται ότι οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στο σχηματισμό της εμπειρίας και στην ουδετεροποίηση του χώρου. Όλες οι αποστάσεις στο χώρο και στο χρόνο συρρικνώνονται δραματικά, με συνέπεια, ο κόσμος να είναι συγχρόνως τόσο κοντά όσο και μακριά. Η τεχνολογική εξάλειψη των μεγάλων αποστάσεων, παρέχει μία ψευδαίσθηση οικειότητας και εγγύτητας.

Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης που ζούμε στον εικοστό πρώτο αιώνα, τα ΜΜΕ διαδραματίζουν εμπροσθοβαρή ρόλο ως προς την πτυχή και

72 Λεάνδρος, Ν. (2000). *Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 293-297.

73 Popper, K. & Condry, J. (1995). *Τηλεόραση, Κίνδυνος για τη Δημοκρατία* (Α. Φιλιππάτος, Μετάφ.). Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα.

74 Καστοριάδης, Κ. (2000). *Η άνοδος της Ασημαντότητας* (Κ. Κουρεμένος, Μετάφ.). Αθήνα: Ύψιλον.

διάσταση της πολιτισμικής διαμόρφωσης των ατόμων. Ο έλεγχος των πιο σημαντικών πληροφοριών και ειδήσεων, που ειρήσθω εν παρόδω συνιστά κεφάλαιο νευραλγικής βαρύτητας για τη διάπλαση και διαμόρφωση των πολιτών στην ολότητά τους, έχει περιέλθει σε ομάδες οικονομικών συμφερόντων, οι οποίες ελέγχουν και χειραγωγούν τα ΜΜΕ διοχετεύοντας υπόρρητα στα ενεργά υποκείμενα τα δικά τους πολιτισμικά μηνύματα. Τα άτομα που συστήνουν τις συγκεκριμένες ομάδες συμφερόντων, τείνουν να έχουν συγκλίνουσες απόψεις παρόλο τον ανταγωνισμό που υποβόσκει μεταξύ τους, χρησιμοποιώντας τα Μέσα που ελέγχουν προκειμένου να προωθήσουν εκείνες τις αντιλήψεις που υπερασπίζονται τα οικονομικά τους συμφέροντα. Η συγκέντρωση της ιδιοκτησίας που έχει επέλθει στο χώρο των ΜΜΕ και δη της τηλεόρασης, προς όφελος ενός ολιγοπωλίου δικτύων πολυεθνικών επιχειρήσεων, θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί και να υφίσταντο σε πολύ μικρότερο βαθμό χωρίς να χειραγωγούνται και να ποδηγετούνται οι πολίτες ως προς τις πολιτισμικές τους προτιμήσεις και συνήθειες, εάν τα έθνη-κράτη με τις επίσημες κυβερνήσεις τους ρύθμιζαν την τηλεοπτική αγορά βάσει των αρχών της πολυφωνίας και του ανταγωνισμού.

Το τελευταίο διάστημα παρατηρείται στα διάφορα κατ' επίφαση και κατ' ευφημισμό «δημοκρατικά κράτη» να υφίστανται ανάλογοι μηχανισμοί πίσω από τις ασκούμενες πιέσεις, με στόχο τη νέα περιθωριοποίηση της δημόσιας τηλεόρασης προς όφελος των ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών που ανήκουν στα τεράστια πολυεθνικά δίκτυα. Ειδικότερα στις συγκαιρινές κοινωνίες, διαπιστώνεται ότι επικρατούν/κατισχύουν τα χαρακτηριστικά του μαζικού πολιτισμού που χρωματίζουν όλους τους πολιτισμούς ομοιογενώς. Λαμβανομένων υπόψη των συνθηκών της παγκόσμιας παραγωγής, κρίνεται απαραίτητη η συγκρότηση και λειτουργία μίας ομογενοποιημένης πολιτισμικά αγοράς των οπτικοακουστικών προϊόντων, ούτως ώστε να εξασφαλιστεί ο αποδοτικός ανταγωνισμός, με απώτερο σκοπό την αποκόμιση τεράστιων οικονομικών κερδών για τους επιχειρηματικούς κολοσσούς των ΜΜΕ. Υπό την έννοια αυτή, καθίσταται σίγουρα κατανοητό ότι η πολυπολιτισμικότητα που χαρακτηρίζει τη Δύση δε χρησιμοποιείται για να βελτιώσει τα δομικά στοιχεία του πολιτισμού και να υποστηρίξει την πνευματική πρόοδο των κοινωνιών. Η δημόσια σφαίρα των συγκαιρινών κοινωνιών, εφεξής, επηρεάζεται από τις οικονομικές σχέσεις και τα υλικά αγαθά που αναπτύσσονται υπό την πιστή εφαρμογή των μεθόδων του καπιταλιστικού συστήματος. Οι κοινωνίες με την έννοια αυτή, διαρρηγνύουν τον πολιτισμικό τους ιστό, καθίστανται ευάλωτες, απολλύουν τη συνοχή τους και αμβλύνουν ολότελα τις πολιτισμικές τους αντιστάσεις. Το καπιταλιστικό σύστημα δεν επιθυμεί να υφίστανται συγκροτημένες προσωπικότητες και χειραφετημένοι πολίτες, αλλά καθοδηγούμενες μάζες που ενδιαφέρονται μόνο για την κάλυψη –άνευ κρίσης και στοχασμού– των επίπλαστων καταναλωτικών τους επιθυμιών και αναγκών.

Η πληροφορία, πλέον, είναι τόσο ογκώδης, εξ ου και ο έκαστος πολίτης δεν έχει την ικανότητα και δυνατότητα να την αναλύσει και μετέλθει προσφύως.

Τούτων δοθέντων, αναγνωρίζεται ότι είναι αναγκαία η συγκεκριμενοποίηση ενός οράματος της δημόσιας σφαίρας, που θα παρέχει τη δυνατότητα στους πολίτες να αισθάνονται ότι έχουν επαρκή πληροφόρηση από τα ΜΜΕ, αποκαθιστώντας τα τοιούτοτρόπως στη συνείδησή τους τέταρτη εξουσία και πεδίο ελεύθερης έκφρασης. Στο περιβάλλον της παγκοσμιοποίησης, κοντολογίς, αναδεικνύονται ως κυρίαρχες πολιτισμικές αξίες οι τάσεις της αγοράς, η ομοιομορφία/ομοιογένεια των πολιτισμικών αγαθών «πουλάει» μέσω του επιχρίσματος της «ετερότητας», ο διαχωρισμός μεταξύ Ανατολής και Δύσης λειτουργεί επ' ωφελεία του κεφαλαίου και εναντίον των πολιτών και οι αναπτυξιακές και παραγωγικές δυνάμεις των κοινωνιών, οπισθοδρομούν υπό την πίεση του ανεξέλεγκτου κεφαλαίου, που επιθυμεί συνθήκες και καθεστώς ομογενοποίησης, αλλοτρίωσης και πολιτισμικού ιμπεριαλισμού.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Fukuyama, F. (1993). *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος* (Α. Φακατσέλης, Μετάφ.). Αθήνα: Λιβάνης.
- Popper, K. & Condry, J. (1995). *Τηλεόραση, Κίνδυνος για τη Δημοκρατία* (Α. Φιλιππάτος, Μετάφ.). Αθήνα: Λιβάνης-Νέα Σύνορα.
- Schiller, H. (1993). Προς το τέλος του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού; *Αφιερώματα/Maniere de Voir*, 1, σ.σ. 46-50.
- Thompson, J.B. (1998b). *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας* (Γ. Καραμπίνη, Μετάφ.). Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 296.
- Ετζόνι, Α. (1999). *Η κοινωνία της υπευθυνότητας. Κοινωνικότητα και ατομικισμός* (Α. Γανιάρη, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Ζέρη, Π. (2006). *Ψηφιακά δίκτυα, γνώση και δημόσια πολιτική*. Αθήνα: Σιδέρης, σ.σ. 45-80.
- Καστοριάδης, Κ. (2000). *Η άνοδος της Ασημαντότητας* (Κ. Κουρεμένος, Μετάφ.). Αθήνα: Ύψιλον.
- Κράουτς, Κ. (2006). *Μεταδημοκρατία* (Α. Κιουπκιολής, Μετάφ.). Αθήνα: Εκκρεμές.
- Λεάνδρος, Ν. (2000). *Πολιτική οικονομία των ΜΜΕ*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 293-297.
- Μάλγκαν, Τ. (1999). *Αλληλένδεση. Η ευθύνη, η ελευθερία, οι επιχειρήσεις και η εξουσία στον αιώνα που ανατέλλει* (Δ. Γεωργίου, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 1-297.
- Μπάρμπερ, Μ. (1998). *Ο κόσμος των Mac κόντρα στους Τζιχάντ* (Α. Φιλιππάτος, Μετάφ.). Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 131-132.
- Παπαθανασόπουλος, Σ. (2000). *Επικοινωνία και κοινωνία από τον εικοστό στον εικοστό πρώτο αιώνα*. Αθήνα: Καστανιώτης.

- Ποταμιάνος, Δ. (2001). *Ενικός Πληθυντικός. Δοκιμή εξελικτικής ανθρωπολογίας*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ.σ. 25-90.
- Σεραφετανίδου, Μ. (1987). *Ο γραφειοκρατικός νόμος: η πολιτική κοινωνιολογία του δικαίου*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

- Abercrombie, N., Hill, S. & Turner, B. (1990). *Dominant ideologies*. London: Unwin Hyman.
- Allan, S. (2005). *Journalism: Critical issues*. London: Routledge.
- Aristotle, (1998). *The Nicomachean ethics* (Ross, D. Μετάφ.). Oxford, UK: Oxford Worlds Classics.
- Arquilla, J. & Ronfeldt, D. (1997). *In Athena's Camp: Preparing for conflict in the information age*. Santa Monica: Cal, Rand.
- Barthes, R. (1993). *Euvres completes*. Paris: Le Seuil.
- Batliwala, S. & Brown, D.L. (2006). *Transnational civil society: An introduction*. Bloomfield: Kumarian Press.
- Baudrillard, J. (1985). The ecstasy of communication. In H. Foster (Ed.), *Post-modern condition*. London: Pluto.
- Baudrillard, J. (1988). *America*. New York: Verso.
- Bauman, Z. (1991). *Modernity and ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London & Newbury Park, California: Sage.
- Bell, D. (2000). *The end of ideology*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Benkler, Y. (2006). *The wealth of networks. How social production transforms markets and freedom*. New Haven: Yale University Press, pp. 30-70.
- Bennett, O. (2001). *Cultural pessimism: Narratives of decline in the postmodern word*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Bennett, W.L. (2003). Communicating global activism: Strengths and vulnerabilities of networked politics. *Information, Communication and Society*, 6(2), pp. 143-168.
- Blain, N. & O' Donnell, H. (2003). *Media, monarchy and power*. Bristol: Intellect.
- Blumler, J. & Gurevitch, M. (1982). The political effects of mass communication. In M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran & J. Woollacott (Eds.), *Culture, society and the media*. London: Methuen.
- Boler, M. (2008). *Digital media and democracy. Tactics in hard time*. Cambridge, UK: MIT, Press.
- Carey, J.W. (1992). *Communication as culture: Essays on media and society*. New York: Routledge.

- Carey, J.W. (2005). Historical pragmatism and the internet. *New Media and Society*, 7(4), pp. 443-455.
- Chalaby, J.K. (2005). *Transnational television worldwide: Towards a new media order*. London: Tauris.
- Chomsky, D. (1999). The mechanisms of management control at the New York Times'. *Media, Culture and & Society*, 21(5), pp. 579-599.
- Croteau, D. & Hoynes, W. (2000). *Media/Society. Industries, images, and audiences*. California: Thousand Oaks.
- Curran, J. & Seaton, J. (2007). *Power without responsibility. The press, broadcasting, and new media in Britain*. London: Routledge, pp. 372-386.
- Da Lage, O. (2005). The politics of Al Jazeera or the diplomacy of Doha. In M. Zayani (Ed.), *The Al Jazeera phenomenon* (pp. 49-65). Boulder, Col.: Paradigm Publishers.
- Davies, G. & Graham, A. (1997). *Broadcasting, society and policy in the multi-media Age*. Luton: University of Luton.
- De Sola Pool, I. (1983). *Technologies of freedom*. Cambridge, Mass. Harvard Bellknap.
- Deleuze, G. (1995). *Negotiations*. New York: Columbia University Press.
- Eco, U. (1986). *Travels in Hyper-reality*. London: Picador.
- Edwards, M. & Gaventa, J. (2001). *Global citizen action*. Boulder, Colorado: Lynne Reinner Publishers.
- Ericson, R.N., Baranek, P.M. & Chan, J.B.L. (1989). *Negotiating control: A study of news sources*. Milton Keynes: Open University Press.
- Ferguson, P. (1989). *Public communication*. London: Sage.
- Fiske, J. (1996). *Media matters*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, M. (1983). On the genealogy of ethics: An overview of work in progress. In H.L. Dreyfus & P. Rabinow (Eds.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Franzen, J. (2002). *The corrections*. London: Fourth Estate.
- Friedman, T.L. (2005). *The world is flat: A brief history of the twenty-first century*. New York: Farrar, Strauss & Giroux.
- Frost, C. (2000). *Media ethics and self-regulation*. London: Longman.
- Gadamer, H.G. (1975). *Truth and method*. London: Sheed and Ward, pp. 235-274
- Garnham, N. (1990). *Capitalism and communication global culture and the economics of information*. London: Sage.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge, UK: Polity Press, p. 64.
- Gillmor, D. (2004). *We the Media*. Sebastopol: O'Reilly Media, pp. 132-140.
- Gitlin, T. (2002). *Media unlimited: How the torrent of sounds and images overwhelms our lives*. New York: Henry Holt & Company.
- Gurevitch, M. & Levy, M. (1990). The global newsroom. *British Journalism Re-*

- view, 2(1), pp. 27-37.
- Gurevitch, M. (1990). The globalization of electronic journalism. In J. Curran & M. Gurevitch (Eds.), *Society* (pp. 178-193). London: Edward Arnold.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, S., Connell, I. & Curti, I. (1976). The unity of current affairs television. *Working Papers in Cultural Studies*, 9, pp. 51-93.
- Hamelink, C. (1990). Information imbalance: Core and periphery. In J. Downing, A. Mohammadi & A.S. Mohammadi (Eds.), *Questioning the Media*. London: Sage.
- Hargreaves, I. & Thomas, J. (2002). *New news, old news*. London: Independent Television Commission/Broadcasting Standards Commission.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity*. Oxford: Basil Blackwell Ltd., pp. 220-285.
- Herman, E. & Chomsky, N. (1988). *Manufacturing consent: The political economy of the mass media*. New York: Pantheon.
- Herman, E. & McChesney, R. (1997). *The global media: The new missionaries of global capitalism*. London: Cassell.
- Jameson, F. (1991). *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism*. London: Verso.
- Keane, J. (1991). *Media and democracy*. Cambridge: Polity Press.
- King, A. (1997). *Culture, globalization and the world system*. London: Macmillan.
- Lyotard, J.F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge*. Manchester: Manchester University Press.
- McChesney, R.W. (1997). *Corporate: The open media pamphlet series*. New York: Seven Stories Press.
- Navarro, Z. (2006). In search of cultural interpretation of power. *IDS Bulletin*, 37(6), pp. 11-22.
- Sandoval, C. (2000). *Methodology of the oppressed*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stiglitz, J. (2003). *Globalization and its discontents*. NY: Penguin.
- Sussman, G. (1997). *Communication, technology, and politics in the information age*. London: Sage.
- Tomlinson, J. (1991). *Cultural imperialism*. London: Pinter, pp. 45-64.

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Νοβάκος Ιωάννης Νικ.** είναι ειδικός παιδαγωγός και Προϊστάμενος του ΚΕ.Δ.Δ.Υ. Λασιθίου. Επίσης, είναι κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου με ειδίκευση στην ειδική αγωγή, πτυχίου κοινωνιολογίας και διδασκαλείου ειδικής αγωγής,

όλα αποκτημένα από το Πανεπιστήμιο Κρήτης. Τέλος, είναι συγγραφέας τριών επιστημονικών συγγραμμάτων, με τίτλους «**Επισκόπηση της Συμμετοχικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα**» εκδόσεων «Θερμαϊκός-Ιανός», «**Διοίκηση Οργανισμών (ΚΕ.Δ.Δ.Υ.) διαμέσου της χαρισματικής ηγεσίας**» εκδόσεων «Ζυγός» και «**Η συμβολή της υπολογιστικής τεχνολογίας στη διδασκαλία των ατόμων με ειδικές μαθησιακές δυσχέρειες**» εκδόσεων «Ζυγός». Στοιχεία Επικοινωνίας: nonakos@sch.gr.

Τρούλης Μάρκος

Προσανατολιστική Θεώρηση και Θεωρία Διεθνών Σχέσεων

Περίληψη

Η προσανατολιστική θεώρηση, όπως αυτή έχει εισαχθεί στη διαλεκτική περί τη θεωρία διεθνών σχέσεων, αποτελεί μία σημαντική συμβολή της ελληνικής πολιτικής σκέψης αναφερόμενη στη μείζονα πτυχή της αποστολής της επιστημονικής έρευνας. Κεντρική συνιστώσα της προσανατολιστικής θεώρησης είναι η διασύνδεση της οντολογίας με τη θεωρητική συζήτηση, κατά τρόπο ο οποίος να μην εναντιώνεται στο θετικιστικό πλαίσιο συγκρότησης της σύγχρονης θεωρίας διεθνών σχέσεων, αλλά να προσθέτει επικουρικά όσα στοιχεία η «δυτική-δυτικοτρόπη» πολιτική σκέψη έχει τεχνηέντως αποβάλει στο όνομα μίας μονοδιάστατης αιτιοκρατικής αντίληψης για τα πράγματα. Η εν λόγω θεώρηση έρχεται να περιγράψει τον κόσμο όπως είναι, ήτοι σύνθετος και πολυσχιδής, χωρίς να αγνοεί μη μετρήσιμες τάσεις και προσανατολισμούς. Εντός του παρόντος κειμένου, μελετώνται τα όρια και οι προϋποθέσεις συγκριτικά με την καθεστηκυία θεωρία διεθνών σχέσεων.

Λέξεις-κλειδιά: θεωρία διεθνών σχέσεων, προσανατολιστική θεώρηση, ορθολογισμός, Παναγιώτης Ήφαιστος, ευρωκεντρισμός

Orientation and International Relations Theory

Abstract

The theoretical proposal of orientation, as this has been introduced in the IR theory dialectic, represents a significant contribution of the Greek political thought referring to the utmost aspect of scientific research scope. The main pillar of this proposal refers to the interlinkage of ontology to theoretical discussion, in a way not contradictory to the positivist framework of IR theory construction, but in a way additional to the aspects that the ‘western-westernized’ political thought has artificially expelled in the name of an one-sided deterministic view. The resulted axioms come to describe the world as it is – i.e. complex and multifarious – without neglecting uncountable inclinations and orientations. In the current study, limits and preconditions are viewed under the lens of a comparative analysis vis-à-vis dominant IR theory.

Keywords: international relations theory, orientational theory, rationalism, Panayiotis Ifestos, eurocentrism

1. Εισαγωγή

Η παρατήρηση ότι το πεδίο της διεθνούς πολιτικής δύναται να κατανοηθεί πλήρως μέσω της εντρύφησης στο έργο περίπου είκοσι εμβληματικών ιστορικών και συγκαρινών προσωπικοτήτων είναι ακριβής σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Ελάχιστοι έχουν συνεισφέρει και συνεισφέρουν πραγματικά και στοιχειοθετημένα στην προβληματική περί το διεθνές γίνεσθαι, ενώ οι περισσότεροι εκ των αναλυτών εστιάζουν στη θεωρητική σύνδεση ενός αφηγήματος (έλεγχος περιπτώσιολογικής μελέτης) όπου, κάθε φορά, αλλάζουν τα ονόματα των δρώντων. Εξαιρετικά περιορισμένες είναι οι περιπτώσεις ακαδημαϊκών, οι οποίοι έχουν αποτελέσει χαρακτηριστική εξαίρεση στον προαναφερθέντα κανόνα και ιδιαίτερα στην Ελλάδα. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα είναι ο Παναγιώτης Ήφαιστος, ο οποίος σε πλήθος κειμένων του, αναφέρθηκε στην προσανατολιστική θεώρηση.¹ Το εγχείρημα είναι ευκρινές για όσους έχουν εντρυφήσει στην ανάλυση περί των διεθνών ζητημάτων και έχουν κληθεί να αντιμετωπίσουν τις τιθέμενες επιστημονικές προκλήσεις. Αφορά την ανακάλυψη «κάποιου είδους γνώσης που θα μπορούσε να γίνει αποδεκτή ως αδιαμφισβήτητα αληθής», όπως ανέφερε κάποτε ο Bertrand Russell αναφορικά με το κίνητρό του να ασχοληθεί με τη φιλοσοφία.

1 Όπως, επί παραδείγματι, στο: Ήφαιστος, Π. (2013), Στρατηγική αντιπαράθεση στη μεταψυχροπολεμική εποχή και αστάθμητοι ανθρωπολογικοί παράγοντες της μετα-αποικιακής εποχής. Στο: Μάζης, Ι. και Πατραγιάς, Κ. (επιμ.), *Αί άραβικαί έξεγέρσεις και ή άναδιαμόρφωσις τού άραβοϊσλαμικού κόσμου*. Αθήνα: Λεμιών, σ.σ. 109-212.

Με άλλα λόγια, η προβληματική αναφέρεται στην ανάγκη των μελετητών να προσδιορίσουν με μαθηματική ακρίβεια αιτιώδεις σχέσεις, οι οποίες – κατά τα λοιπά – έχουν επίκεντρο την ανθρώπινη ιδιοσυστασία και συμπεριφορά.

Η θεωρία διεθνών σχέσεων και οι λεγόμενες «μεγάλες συζητήσεις» (great debates)² έχουν το εφιαλτήριό τους στη φιλοσοφική διάσταση μεταξύ όντος και δέοντος, αποτυπώνοντας εν πολλοίς ευρύτερες κοσμοθεωρητικές διαφοροποιήσεις. Στο πνεύμα αυτό, οι Αγγλοσάξονες ως οι πρώτοι διδάξαντες και της επιστημονικά δεσπόζουσας ρεαλιστικής προσέγγισης αποδέχονται ότι τίθεται προς ανάλυση και έλεγχο μόνο ό,τι είναι μετρήσιμο. Έτσι, δεν αμφισβητούν ότι αθέατες πλευρές του πρώτου και του δεύτερου επιπέδου ανάλυσης (άνθρωπος και κράτος αντίστοιχα) δύνανται να καταστούν διαμορφωτικές συνιστώσες των εξελίξεων.³ Ωστόσο, αποφεύγουν να τις προσμετρήσουν, μιας και δεν μπορούν να τις προσδιορίσουν με ακρίβεια, εμμένοντας έτσι σε μετρήσιμους συντελεστές ισχύος όπως τα οπλικά συστήματα ή το ακαθάριστο εθνικό προϊόν. Η προσανατολιστική θεώρηση δεν είναι παρά η κατάθεση του προκειμένου προβληματισμού: εφόσον επιθυμούμε να ερμηνεύσουμε ει δυνατόν πληρέστερα τα γεγονότα, μήπως οφείλουμε να συμπεριλάβουμε στη σκέψη μας το σύνολο των μεταβλητών, έστω και αν δε σκιαγραφούν μία επακριβή ντετερμινιστική-αριθμητική αναλογία, αλλά αποτυπώνουν μία σαφή τάση των πραγμάτων;

Στη βάση της προσανατολιστικής θεώρησης, εναρμονίζεται η θεωρία διεθνών σχέσεων, όπως τη γνωρίζουμε στο δυτικό κόσμο, με εκείνο το οποίο ονομάζει ο Ήφαιστος ως «προσανατολιστική πολιτική σκέψη ομηρικών προδιαγραφών»⁴ παραπέμποντας προφανώς στον Όμηρο, αλλά και στον Θουκυδίδη, στον Αριστοτέλη, στον Κωνσταντίνο Καβάφη και στην Ιθάκη, ως αναφορά μιας τελολογίας διαφορετικής από τα υλιστικά προτάγματα της δύσης. Αποτέλεσμα της εν λόγω εναρμόνισης είναι μια καινοτόμα οπτική στη διαδικασία θεμελίωσης αιτιωδών σχέσεων και ερμηνείας των διεθνών φαινομένων. Υπ' αυτό το – κατά τα λοιπά αμιγώς θετικιστικό – πλαίσιο συμπόρευσης με τη σύγχρονη θεωρία και όχι απεμπόλησής της, η προσανατολιστική ερμηνεία συνεισφέρει και χρησιμεύει μόνο εφόσον είναι συμβατή με το μείζον, ήτοι το παράδειγμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Ιωάννης Μάζης, αναφερόμενος στο θετικισμό και στη θεωρία διεθνών σχέσεων και προεκτείνοντας την ανάλυσή του επί θεμάτων μέτρησης των δεδομένων, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η επιστήμη στο θετικιστικό πλαίσιο

2 Ενδεικτικά βλ.: Μικέλης, Κ. (2003), Ιστοριογραφία των διεθνών σχέσεων: Το σχήμα των μεγάλων συζητήσεων. *Εξωτερικά θέματα*, τεύχος 11, σ.σ. 71-77.

3 Περί των τριών επιπέδων ανάλυσης στη θεωρία διεθνών σχέσεων, βλ.: Waltz, K. (2011), *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*. Αθήνα: Ποιότητα.

4 Ήφαιστος, Π., *Προσανατολιστική πολιτική σκέψη Ομηρικών προδιαγραφών*. Όμηρος, Θουκυδίδης, Αριστοτέλης, Καβάφης, Ιθάκη, Πατρίδα. Στο: <https://ifestos.edu.gr/2017/12/31/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CE%BA%CE%AD%CF%88%CE%B7-%CE%BF%CE%BC%CE%B7/> (προσπελάστηκε στις 30/6/2018).

αποτελεί σύστημα έρευνας και παραγωγής γνώσεως το οποίο θεωρείται έγκυρο όταν θεμελιούται επί εμπειρικών, παρατηρούμενων και μετρησίμων δεδομένων ώστε να δύναται να διατυπώνει υποθέσεις, να δημιουργεί εξηγησιακούς μηχανισμούς και δι' αυτών να συγκροτεί θεωρία, η οποία να αποτελεί γενικευμένη πρόεκταση επιστημονικών αληθειών και δεδομένων».⁵

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να αξιολογήσει την ως άνω θεώρηση θέτοντας τα εξής ερωτήματα: Αποτελεί κριτική προσέγγιση; Αντικρούει τη «δυτικότητα» θεωρία διεθνών σχέσεων ή θέτει στο επίκεντρο το «οντολογικό πρόβλημα» του πεδίου; Κριτικάρει ή επισημαίνει τη «φύση του τρόπου της ύπαρξης» όπως θα ανέφερε ο Karl Popper; Τα εν λόγω ερωτήματα επιχειρείται να απαντηθούν σε τρία στάδια. Κατ' αρχάς, περιγράφεται η οντολογική αναφορά του πεδίου, ήτοι η εφαρμογή του στην τελούμενη διεθνή πολιτική. Μετέπειτα, παρατίθεται το συνολικό σκεπτικό περί την προσανατολιστική θεώρηση με άξονα τη θεωρία διεθνών σχέσεων. Τέλος, αντί συμπερασμάτων επισημαίνονται οι αστοχίες της ευρωκεντρικής θέασης των εξεταζόμενων περιπτώσιολογικών μελετών κατά την «παραγωγή θεωρίας» διαχρονικά. Σε αυτό το πλαίσιο, κατατίθεται ο επιστημονικός προβληματισμός περί των ανωτέρω ερωτημάτων και προστίθενται επιπλέον ερωτηματικά αναφορικά με την περαιτέρω πορεία της θεωρίας διεθνών σχέσεων υπό τη μέγγενη του ραγδαία μεταλλασσόμενου διεθνούς περιβάλλοντος και της ανάδυσης νέων πόλων ισχύος.

2. Οντολογική αναφορά

Ο Bertrand Russell είχε καταγράψει τη θέση ότι, κατά την άνθισή της, η φιλοσοφία ουδέποτε διαχωρίστηκε από την επιστήμη.⁶ Ο λόγος ήταν εξαιρετικά απλός και συνδεόταν με το αν υπάρχει διακύβευμα, δηλαδή με το αν η φιλοσοφική διεργασία διέθετε οντολογική αναφορά και ως εκ τούτου, δεν ήταν αποκομμένη από το «γίγνεσθαι». Δίχως αμφιβολία, η φιλοσοφία γεννήθηκε ακριβώς λόγω της αγωνίας αποκωδικοποίησης του υπαρκτού και ακριβώς αυτό είναι το νόημα της προσθήκης της λέξης «πολιτική» στα σχετικά έργα της πολιτικής επιστήμης. Πρόκειται για «πολιτική φιλοσοφία» με την έννοια ότι αναφέρεται στο πολιτικό γεγονός, θέτει αυτό στο επίκεντρο, διαθέτει οντολογικό περιεχόμενο και εν τέλει, έχει επιστημονική αναφορά. Τα ανωτέρω αναφέρονται για να προληφθούν ενδεχόμενες αντικρούσεις ότι η ενασχόληση με την πολιτική φιλοσοφία δημιουργεί τον κίνδυνο η συζήτηση περί των διεθνών σχέσεων να καταστεί – τρόπον τινά – «υπερβατική». Τουναντίον, η πολιτική φιλοσοφία αναφέρεται συνεπαγωγικά στο πολιτικό γεγονός και κατ'

5 Μάζης, Ι. (2012), *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 87.

6 Russell, B. (2016), *Η εκπαίδευση ως πολιτικός θεσμός*. Αθήνα: Πλέθρον, σ. 37.

επέκταση στο πολιτειακό γεγονός, το οποίο συνιστά το πλαίσιο «συγκρότησης και συγκράτησης»⁷ του πρώτου ως συλλογικότητα.

Ο σκοπός είναι σαφής και ταυτίζεται με την αναζήτηση μιας βεβαιότητας μέσω της πραγματοποίησης ενός «βήματος περαιτέρω» σε σχέση με την – κατά τα λοιπά – καλή και ορθοτομημένη θεωρία και την κατάθεση σε προβληματισμό μερικών ακόμη μεταβλητών. Αρκεί να θυμηθούμε τι αναφέρει ο John Mearsheimer στην «Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων» αναφορικά με τον επιθετικό ρεαλισμό, έχοντας την πεποίθηση ότι αυτός έχει τη μεθοδολογική και εν γένει επιστημονική δυνατότητα να λειτουργήσει και ως θεωρία εξωτερικής πολιτικής, εκτός από θεωρία διεθνών σχέσεων:

Οι παράγοντες, οι οποίοι έχουν παραλειφθεί [σ.σ. κατά τη διατύπωση της θεωρίας] ενίοτε κυριαρχούν στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων ενός κράτους. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο επιθετικός ρεαλισμός δεν πρόκειται να αποδώσει τόσο καλά. Με λίγα λόγια, η απλούστευση της πραγματικότητας ενέχει τίμημα.⁸

Στην αναγκαιότητα «απλούστευσης της πραγματικότητας» αναφερόταν ο Mearsheimer, παραδεχόμενος ότι υπάρχουν όροι και προϋποθέσεις στην επίκληση του επιθετικού ρεαλισμού του. Από την άλλη πλευρά, ο δάσκαλός του Kenneth Waltz απέρριπτε οιαδήποτε συζήτηση εμμένοντας στην ανάλυση σε επίπεδο θεωρίας διεθνών σχέσεων, αλλά αποδέχθηκε και αυτός ότι η θεωρία δεν ερμηνεύει τα πάντα γιατί – προφανώς αν δει κάποιος τις τιθέμενες προς εξέταση μεταβλητές – δε διεισδύει στα πάντα. Αντιθέτως, υποκρύπτει ορισμένες πτυχές, προκειμένου να εξαχθεί μετρήσιμο και σαφώς προσδιορισμένο αποτέλεσμα-αιτιατό, ήτοι η ερμηνεία να είναι μαθηματικά «θωρακισμένη» και «προστατευμένη». Υπό το συγκεκριμένο αυστηρά περιγραφικό πρίσμα, ο Waltz υπογράμμισε εναργώς ότι:

Η θεωρία ισορροπίας της ισχύος είναι μια θεωρία σχετικά με τα αποτελέσματα που παράγουν οι ασυντόνιστες ενέργειες των κρατών. Η θεωρία προβαίνει σε υποθέσεις αναφορικά με τα συμφέροντα και τα κίνητρα των κρατών και δεν εξηγεί αυτά τα συμφέροντα και τα κίνητρα. Αυτό που εξηγεί είναι οι περιορισμοί που υφίστανται για όλα τα κράτη.⁹

Τα – εκούσια – αδιέξοδα των Mearsheimer και Waltz επιχειρεί να υπερσκελίσει ο Παναγιώτης Ήφαιστος δίχως να εκφεύγει από τα όρια του παραδοσιακού παραδείγματος και παραμένοντας, έτσι, κρατοκεντρικός.¹⁰

7 Ήφαιστος, Π. (2009). *Κοσμοθεωρία των εθνών: Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*. Αθήνα: Ποιότητα.

8 Mearsheimer, J. (2007) *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*. 3^η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα, σ.σ. 39-40.

9 Waltz, K. (2011), *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*. Αθήνα: Ποιότητα, σ.σ. 260-261.

10 Το παραδοσιακό παράδειγμα (traditional paradigm) συνιστά το απαύγασμα του διεθνούς κατακερματισμού και της συμπαραμορφούσας ετερότητας των δρώντων, η οποία εν συνεχεία ταυτίζεται με το φαινόμενο της διεθνούς αναρχίας και της ανάγκης επίτευξης αυτοβοήθειας προς εξασφάλιση της επιβίωσης. Ήφαιστος, Π. (2009), *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό: Διαδρομή, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο*. 4^η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 339. Σύμφωνα με τον Thomas Kuhn, το «παράδειγμα» συνίσταται σε μία ευρύτερη οπτική ή κοσμοθεωρητική θέση, η οποία συστηματοποιεί την

Εντούτοις, σε τι συνίσταται η κρατοκεντρική ανάλυση, η οποία εν τέλει νοηματοδοτεί και το οντολογικό περιεχόμενο του πεδίου των διεθνών σχέσεων; Συνίσταται στην αναγνώριση της ετερότητας των κρατικών δρώντων και του δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού.¹¹ Κατ' επέκταση, η ετερογένεια φρονημάτων, συμφερόντων, προσλαμβανουσών, γλωσσών, συνειδήσεων και όποιων άλλων προσδιοριστικών στοιχείων συγκροτεί τον πυρήνα της φυσικής κατάστασης του διεθνούς χώρου και δεν υποδουλίζεται από τεχνητά κοινωνικά συμβόλαια. Η απουσία κοινωνικού συμβολαίου συνάδει με την απουσία ενός ιεραρχικά δομημένου διεθνούς συστήματος και το συγκεκριμένο γεγονός σχετίζεται με την ανυπαρξία ολιστικής ταυτοτικής και ανθρωπολογικής ομοιογένειας.¹²

Όπως, εξάλλου, αναφέρεται από τον Hans Morgenthau, η ανυπαρξία παγκόσμιας κοινωνίας επαληθεύεται μέσω του άναρχου διεθνούς συστήματος, των ετερόκλητων συμφερόντων και της μονοδιάστατα προσανατολισμένης στις εθνικές κοινωνίες πίστης και νομιμοφροσύνης των ανθρώπων.¹³ Κατά συνέπεια, η ανακύπτουσα κρατική ανεξαρτησία καθίσταται μη νοητή όταν το κράτος ως συλλογικότητα δεν ασκεί αφ' εαυτού τα του οίκου του καταβάλλοντας προσπάθειες επιβίωσής του. Όπως συμπυκνώνει εύστοχα ο Kenneth Waltz: «αν επιθυμείς ελευθερία, οφείλεις να αποδεχθείς την ανασφάλεια».¹⁴ Άρα, η κρατοκεντρική ανάλυση εγκολπώνει τα διλήμματα ασφαλείας ως φυσικά απότοκα των ανταγωνιστικών και χαρακτηριζόμενων από αβεβαιότητα διακρατικών σχέσεων και αυτό το στοιχείο δεν αγνοείται στην προσανατολιστική θεώρηση.

Η ανωτέρω αξιολογικά ελεύθερη περιγραφή με επίκεντρο το κράτος είναι ακριβώς εκείνη, η οποία συνιστά μέρος της οντολογίας του διεθνούς συστήματος. Το σύγχρονο έθνος-κράτος, ως έκφανση της νεοτερικότητας, επιβιώνει βάσει ενός τυπικού ορθολογικού κριτηρίου στην προσμέτρηση κόστους και οφέλους κατά τη λήψη των αποφάσεων.¹⁵ Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τους θεωρητικούς των

επιστημονική έρευνα επί συγκεκριμένων προϋποθέσεων. Κατά συνέπεια, το «παράδειγμα» συνεισφέρει στη σύγκλιση των ερευνητικών μεθόδων και των επιστημονικών προτάσεων. Kuhn, T. (1970), *The structure of scientific revolutions*. 2nd ed. Chicago: Chicago university press, σ.σ. 10-11.

11 Gilpin, R. (1986), *The richness of the tradition of political realism*. Στο: Keohane, R. (επιμ.), *Neorealism and its critics*. New York: Columbia university press, σ. 305.

12 Ηφαιστος, Π. (2001), *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις πολιτικής κυριαρχίας: Ευρωπαϊκή άμυνα, ασφάλεια και πολιτική ενοποίηση*. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 103.

13 Παρατίθεται στο: Wight, M. (2005), *Διεθνής θεωρία: Τα τρία ρεύματα σκέψης*. 3^η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 39.

14 Waltz, K. (1986), *Anarchic orders and balances of power*. Στο: R. Keohane (επιμ.), *Neorealism and its critics*. New York: Columbia university press, σ. 110. Επί της συγκεκριμένης επισήμανσης, μερικούς αιώνες νωρίτερα, ο Νικολό Μακιαβέλι περιέγραψε εύγλωττα στον περίφημο «Ηγεμόνα»: «Ένας συνετός ηγεμόνας αποφεύγει αυτά τα στρατεύματα και στρέφεται στα δικά του και προτιμά να ηττηθεί με τα δικά του παρά να νικήσει με τα στρατεύματα των άλλων, πιστεύοντας ότι μια νίκη που κερδίζεται με ξένα στρατεύματα δεν είναι πραγματική. Αυτά τα στρατεύματα μπορεί να είναι χρήσιμα και καλά για τον εαυτό τους, αλλά πάντοτε βλέπουν όποιον τα καλέσει, γιατί αν ηττηθούν, καταστρέφεται, αν νικήσουν, γίνεται δέσμιός τους». Μακιαβέλι, Ν. (2005), *Ο ηγεμόνας*. 2^η εκδ. Αθήνα: Ατραπός, σ.σ. 76-77.

15 Ενδεικτικά βλ.: Waltz, K. (2011), *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*. Αθήνα: Ποιότητα, σ.σ. 198-203. Schweller, R. (1999), *Managing the rise of great powers*. Στο: A.I. Johnston and R.S. Ross (επιμ.) *Engaging China: The management of an emerging power*. London: Routledge, σ.σ. 2-3.

διεθνών σχέσεων, η χάραξη της στρατηγικής συμπεριφοράς πραγματοποιείται με αποκλειστικό κριτήριο την πρόσκτηση των περισσότερων δυνατών υλικών πόρων. Η εν λόγω προσέγγιση δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα, χωρίς όμως να καλύπτει την περίπτωση κατά την οποία αναδύεται ένας νέος ορθολογισμός στη βάση υψηλών στρατηγικών στόχων, οι οποίοι με τη σειρά τους δεν προτάσσουν την κρατική μεγιστοποίηση ισχύος αλλά την ενίσχυση στη βάση ενός πολιτισμικού συμπλόκου. Πως θα ερμήνευε, επί παραδείγματι, κάποιος τη θέση του Αχμέτ Νταβούτογλου στις «Εναλλακτικές Κοσμοθεωρίες» και τι θα αντέτασσε στην οπτική του ότι:

Η οντολογική ιεραρχία «Αλλάχ-ανθρώπινο ον-φύση» υποδηλώνει μια κοινωνικοπολιτική ιεραρχία «Αλλάχ-ανθρώπινο ον-πολιτικό σύστημα» στον ισλαμικό τρόπο πολιτικής σκέψης. Επομένως, η δικαιολόγηση του πολιτικού συστήματος αναφέρεται άμεσα στην αντίληψη περί διαχείρισης την οποία αναθέτει στον άνθρωπο ο Αλλάχ – ως πηγή της αξιολογίας και απόλυτης κανονιστικότητας. Τα θεμελιώδη εργαλεία για τη δικαιολόγηση του κράτους ως κοινωνικοπολιτικού θεσμού είναι το μετα-ιστορικό σύμφωνο για την προέλευσή του και η πραγμάτωση της προαναφερθείσας θεϊκής ευθύνης επί της γης για το σκοπό του κράτους.¹⁶

Το διεθνές σύστημα είναι σύνθετο, καθώς αποτελείται από ετερογενείς ανθρώπινες κοινωνίες.¹⁷ Αυτή ακριβώς η ετερογένεια συνιστά το απαύγασμα της οντολογίας του, αλλά θέτει και ερωτήματα προς το απλουστευτικό προσεγγιστικό πλαίσιο της «δυτικής επιστήμης». Ενόσω νέες προκλήσεις αναδύονται σε περιοχές με μακράιωνα ανατολική παράδοση, η θεωρία διεθνών σχέσεων θα κληθεί να επαναπροσδιορίσει με κάποιον τρόπο τα όρια του ορθολογισμού των κρατών, δίχως βέβαια να θίγει την αδιάψευστη πραγματικότητα των ταυτοτικών ετεροτήτων συνδεδεμένων με αντιστοίχως διαφορετικά πολιτειακά γεγονότα.¹⁸

3. Προσανατολιστική θεώρηση

Σύμφωνα με τον Karl Popper, «ιστορικισμός είναι μια προσέγγιση στις ιστορικές επιστήμες που δέχεται ότι πρωταρχικός σκοπός των κοινωνικών επιστημών

16 Νταβούτογλου, Α. (2011), *Εναλλακτικές κοσμοθεωρίες: Η επίδραση της ισλαμικής και της δυτικής κοσμοθεωρίας στην πολιτική θεωρία*. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 210.

17 Αναφορικά με τον ορισμό του διεθνούς συστήματος, ο Ηλίας Κουσκουβέλης σημειώνει ότι «ένα «διεθνές σύστημα» υπάρχει, όταν πληρούνται δύο όροι: α) διασυνδέσεις μεταξύ των μονάδων του συστήματος, έτσι ώστε αλλαγές στο ένα μέρος του συστήματος να δημιουργούν αλλαγές σε άλλα μέρη και β) η συνολική συμπεριφορά του συστήματος διαφέρει από τις προσδοκίες και τις προτεραιότητες των επιμέρους μονάδων του». Κουσκουβέλης, Η. (2000), *Θεωρία διεθνών σχέσεων στον Ψυχρό Πόλεμο: Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική*. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 38.

18 Περί πολιτικού και πολιτειακού γεγονότος, βλ.: Κοντογιώργης, Γ. (2006), *Έθνος και «εκουγχρονιστική» νεοτερικότητα*. Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις, σ.σ. 82-83.

είναι η ιστορική πρόβλεψη και ότι ο σκοπός αυτός μπορεί να επιτευχθεί με την ανακάλυψη των «ρυθμών», των «σχεδίων», των «νόμων» και των «κατευθυντηρίων γραμμών» που αποτελούν τη βάση της ιστορικής εξέλιξης.¹⁹ Σε αντιδιαστολή με αυτό, η προσανατολιστική θεώρηση επισημαίνει τα στοχαστικά κέρδη από την ενασχόληση με τις – έστω μη μετρήσιμες – τάσεις. Η προσανατολιστική θεώρηση έρχεται να προεκτείνει το θεωρητικό κεκτημένο επί πτυχών, όπως οι άυλοι συντελεστές ισχύος, ενώ δε διστάζει να συμπεριλάβει μεταβλητές προσδίδουσες μία κίνηση έστω υπό την άγνοια της ακριβούς ταχύτητας και των επιμέρους παραμέτρων. Η κίνηση, ωστόσο, καταγράφεται και δεν υποκρύπτεται στην ανάλυση του διεθνούς φαινομένου, επιστημονική στάση η οποία συνιστά τελικά και συμβολή-καινοτομία εκ μέρους όσων την πρεσβεύουν. Για παράδειγμα, πως αλλιώς θα μπορούσε να συμπεριληφθεί – έστω ως γενική τάση – σε μια συστημική ανάλυση η – κατά τα λοιπά – εύστοχη επισήμανση του Παναγιώτη Κονδύλη ότι:

Η μελαγχολία, ως μανιοκαταθλιπτική ψύχωση, συνιστά την ακραία επίταση θεμελιωδών, αντιτιθέμενων μεταξύ τους και συγχρόνως συμπληρωματικών φαινομένων του λεγόμενου φυσιολογικού ψυχικού βίου, με τις γνωστές του αδιάκοπες κυμάνσεις και αμφιθυμίες. Ό,τι συναντάται παντού και πάντοτε μέσα σ' αυτόν, ριζώνει με τη σειρά του στα στρώματα που συγκροτούν την ιδιοσυστασία του ζωντανού όντος «άνθρωπος»: καμιά παθητική απαισιοδοξία και καμιά ενεργητική αισιοδοξία δε μένει αμέτοχη στην ηδονή και τον πόνο, στο φόβο και τη βούληση για ισχύ.²⁰

Πως οι θεωρίες των Waltz και Mearsheimer θα μπορούσαν να καταστούν έτι χρησιμότερες; Εν τέλει, πως δύνανται να «σταθούν» δίχως να εγκολλώνουν την ως άνω ενδεικτική προβληματική, όπως αυτή κατατίθεται από τον Κονδύλη; Με βάση τη συζήτηση περί της προσανατολιστικής θεώρησης, αξίζουν να αναφερθούν τρεις προϋποθέσεις με άξονα αντίστοιχες επισημάνσεις του Παναγιώτη Ήφαιστου, όπως αυτές έχουν αναλυθεί στο κείμενό του «Στρατηγική αντιπαράθεση στη μεταψυχροπολεμική εποχή και αστάθμητοι ανθρωπολογικοί παράγοντες της μετα-αποικιακής εποχής».²¹ Πρώτον, ο προσανατολιστικός χαρακτήρας δε συνεπάγεται διαφυγή από τις «ράγες» του παραδείγματος αλλά, τουναντίον, διατρανώνεται επιστημονικά διαμέσου της συμβατότητας με αυτό καθώς μόνο έτσι αποκτά οντολογικό περιεχόμενο και άρα επιστημονική βάση. Δεν πρόκειται, δηλαδή, για μία υπερβατική συζήτηση, αλλά για την αποκωδικοποίηση του όντος και συγκεκριμένα της φιλοσοφικής θεώρησης για την αποστολή του. Η συγκεκριμένη αποστολή μπορεί να μη συμβαδίζει απαραίτητα με έναν ορθολογισμό υλιστικού

19 Popper, K. (2002), *The poverty of historicism*. London: Routledge, σ. 3.

20 Κονδύλης, Π. (2002), *Μελαγχολία και πολεμική: Δοκίμια και μελετήματα*. Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 174.

21 Ήφαιστος, Π. (2013), *Στρατηγική αντιπαράθεση στη μεταψυχροπολεμική εποχή και αστάθμητοι ανθρωπολογικοί παράγοντες της μετα-αποικιακής εποχής*. Στο: Ι. Μάζης και Κ. Πατραγός (επιμ.), *Αί άραβικαί έξεγέρσεις καί ή άναδιαμόρφωσις τοῦ άραβοϊσλαμικοῦ κόσμου*. Αθήνα: Λειμών, σ.σ. 160-161.

προσανατολισμού, αλλά σίγουρα ταυτίζεται με την ετερότητα των συλλογικοτήτων και την άναρχη δομή του διεθνούς συστήματος.

Δεύτερον, η αφαιρετική θεμελίωση και συγκρότηση του δομικού ρεαλισμού καθίσταται η μοναδική δυνατή να προβεί στην εκφορά αιτιακών σχέσεων εξαιτίας ακριβώς της ιδιοσυστασίας της με άξονα αναφοράς το γενικό. Συνεπώς, τίθενται επί τάπητος παράμετροι και μεταβλητές, οι οποίες αμελούνται στη δυτικότερη επιστήμη, αλλά τούτο δε σημαίνει ότι υπεισερχόμαστε στο επουσιώδες. Η προσήλωση είναι σταθερή στο προκείμενο και όχι στο παρακείμενο. Επί του συγκεκριμένου, η ενασχόληση με τη μακροϊστορία και όχι την παραϊστορία συνιστά τη μοναδική ασφαλή διέξοδο σε συνάρτηση και με τα λεγόμενα του Παναγιώτη Κονδύλη:

Ένα βασικό μου μέλημα στα ιστορικά μου έργα είναι να τεκμηριώσω χειροπιαστά την ερμηνευτική γονιμότητα της γενικής μου θεώρησης των ανθρωπίνων πραγμάτων. Αν μια ορισμένη θεώρηση καταφέρει να υπαγάγει σ' έναν κοινό παρονομαστή και να συλλάβει με ενιαίο τρόπο θέματα και φαινόμενα που από πρώτη όψη απέχουν πολύ μεταξύ τους, τότε προφανώς έχει πολλά πλεονεκτήματα.²²

Τρίτον, οφείλει να ληφθεί κατά νου ότι ο εκτροχιασμός από τα βασικά διδάγματα και ο λανθασμένος ορισμός των μεταβλητών κυρίως του πρώτου και του δεύτερου επιπέδου μπορούν να οδηγήσουν στην πλήρη παρερμηνεία των αιτιακών σχέσεων ακριβώς λόγω της παρείσφρησης αστάθμητων μεταβλητών. Η προσανατολιστική θεώρηση αναφέρεται σε μεταβλητές όπως το φρόνημα, η εθνοκρατική συνοχή ή η παρέμβαση του θρησκευτικού κριτηρίου, αλλά δεν τις σταθμίζει με μαθηματικούς όρους. Υποσημειώνει την αξία και το γεγονός ότι δύναται να αποτελούν παρεμβαίνουσες μεταβλητές αλλά δεν παρεκτρέπεται στη διατύπωση αξιολογικών κρίσεων με όρους εκτός παραδείγματος.²³ Εντάσσει την εσωτερική συνοχή στα μέσα εξισορρόπησης, αλλά δεν επιφυλάσσει γι' αυτήν μια διακριτή θέση ανεξάρτητης μεταβλητής. Δεν αποφεύγει να περιγράψει, επί παραδείγματι, τη διαδικασία συγκρότησης και το βαθμό της εσωτερικής ομοιογένειας ως παράγοντες κρατικής αποσταθεροποίησης, αλλά δεν εκφεύγει ακριβώς από έννοιες όπως «συντελεστές ισχύος», «κρατοκεντρική ανάλυση»

22 Κονδύλης, Π. (1998), *Το αόρατο χρονολόγιο της σκέψης: Απάντηση σε 28 ερωτήματα*. Αθήνα: Νεφέλη, σ. 14.

23 Η ανάλυση παραμένει ανστηρά Θουκυδίδεια, υπό τον ορισμό τον οποίο προσδίδει ο Διονύσιος Τσιριγώτης στο συγκεκριμένο όρο: «Η Θουκυδίδεια παράδοση δύναται να περιγραφεί ως μια αξιολογικά ουδέτερη αναπαράσταση, ανάλυση, σύνθεση και κατάδειξη μιας συνομάδωσης αποδοχών για την κατανόηση των διλημάτων και των προβλημάτων των διεθνών σχέσεων- δηλαδή του διακρατικού ανταγωνισμού, του πολέμου, των συμμαχιών, της ισορροπίας δυνάμεων, του κατευνασμού, του διπλωματικού εξαναγκασμού, της αποτροπής, του ρόλου των διεθνών θεσμών – διεθνούς δικαίου κ.α. Επομένως, απολήγει σε μια ορθολογιστική κοινωνικοπολιτική διαδικασία διαμόρφωσης και εφαρμογής της υψηλής στρατηγικής με αντικειμενικό στόχο την πρόσπιση του συμφέροντος επιβίωσης της εκάστοτε κρατικής οντότητας». Τσιριγώτης, Δ. (2010), *Η ελληνική στρατηγική στη Μικρά Ασία, 1919-1922: Σύγχρονη ελληνική ιστορία και εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Ποιότητα, σ.σ. 25-26.

και «ορθολογισμός». Γι' αυτό το λόγο, η προσανατολιστική θεώρηση παραμένει πιστά ενδοπαραδειγματική και δεν υποτάσσεται στο βέρτιγγο μίας αυτόνομης καθόδου στο στίβο των επιστημονικών μαχών.

4. Αντί συμπερασμάτων: Κριτική στον «ευρωκεντρικό ορθολογισμό»

Υπό ποιους όρους διατυπώνεται το ορθολογικό κριτήριο αποτελεί μια διαφορετική συζήτηση, στην οποία ασκεί έμμεση – πάντοτε ενδοπαραδειγματική – κριτική ο Ήφαιστος. Ο περίφημος ορθολογισμός της θεωρίας διεθνών σχέσεων, όπως το γνωρίζουμε ως υλιστική προσμέτρηση κόστους-οφέλους, ελέγχεται καθώς προσλαμβάνουσες και πολιτικές παραδόσεις δύνανται να τον επιφορτίσουν με διαφορετικές μεταβλητές. Σε ποιο βαθμό το Ισλάμ κινητοποιεί δυνάμεις περίσκεψης της εσωτερικής συνοχής στα κράτη της Μέσης Ανατολής ή και στην Τουρκία; Η θρησκευτική μεταβλητή ως διαμορφωτική δύναμη θα αγνοείτο φυσιολογικά από ένα θιασώτη του δομικού ρεαλισμού. Στα κείμενα του Ήφαιστου, όμως, επικαθορίζεται μια λογική της εγγελιανής διαλεκτικής τριάδας της θέσης, της αντίθεσης και της σύνθεσης.²⁴

Αρχικά, εκφράζεται μια θέση για τη δεδομένη ερμηνευτική δυνατότητα της καλής θεωρίας, κατόπιν τίθεται μια αντίθεση αναφορικά με τα όρια του – εν τοις πράγμασι δυτικότροπου – ορθολογισμού και τα περιθώρια επιτυχούς ερμηνείας του συνόλου των διεθνών φαινομένων υπό υλιστικούς όρους και τέλος, συντίθενται ή επιχειρείται να συντεθούν η θέση και η αντίθεση με την επισήμανση της ρευστότητας και της αβεβαιότητας, οι οποίες διέπουν τις διεθνείς σχέσεις. Το τελευταίο στάδιο της σύνθεσης δύναται να αποτελέσει – βάσει και της ίδιας της εξέλιξης των διεθνών φαινομένων – μια νέα θέση η οποία με τη σειρά της θα οδηγήσει σε μια νέα σύνθεση στο πλαίσιο της διαρκούς αναζήτησης της αλήθειας του Russell, στην οποία πραγματοποιήθηκε αναφορά στην αρχή του παρόντος κειμένου.

Αναφερόμενοι, λοιπόν, στην κριτική προς τον «ευρωκεντρικό ορθολογισμό», τίθεται στο επίκεντρο το ευρύτερο επιστημολογικό φαινόμενο του «ευρωκεντρισμού» ως γενική τάση ανάλυσης της οντολογίας και καταγραφής της ιστορίας. Η ευρωπαϊκή θέαση των πραγμάτων σχετίζεται με την – ενδεχομένως υπόρρητη – προσήλωση των ακόμη και εκτός Ευρώπης συγγραφέων να εκλαμβάνουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ως ανώτερο και αυτόφωτο αμελώντας να συμπεριλάβουν στη σκέψη τους τις μη ευρωπαϊκές κοσμοθεωρίες.²⁵ Ακριβώς αυτή η παθογένεια επεκτάθηκε στη συγκρότηση και των κοινωνικών επιστημών πέρα από τη μεθοδολογία της ιστορίας. Η θεωρία διεθνών σχέσεων, εν προκειμένω, συγκροτήθηκε με τον «εξευρωπαϊσμό» όλων των περιπτωσιολογικών μελετών

24 Παρατίθεται στο: Popper, K. (1961), *Τι είναι η διαλεκτική; Γνωσιοθεωρία χωρίς γνωστικό υποκείμενο*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 36.

25 Davies, N. (1996), *Europe: A history*. London: Pimlico, σ. 16.

και τοιουτοτρόπως:

- Το κράτος διαθέτει γραφειοκρατία, η οποία χαράσσει στρατηγική υπό όρους μεγιστοποίησης των οικονομικών κερδών.
- Η θρησκεία είναι διαχωρισμένη από τη δημόσια σφαίρα και ως εκ τούτου, διαθέτει μηδαμινά περιθώρια παρέμβασης.
- Η μεταφυσική απουσιάζει και η επίγεια μεγιστοποίηση του κέρδους αποτελεί τη μοναδική επιλογή.

Εντούτοις, το προαναφερθέν υπόβαθρο δύναται να καλύψει τις νέες προκλήσεις και τα νέα ερωτήματα; Όπως έχει ήδη υπογραμμισθεί, ο Kenneth Waltz αναλύει με μετριοπάθεια και φειδώ επισημαίνοντας ότι προσπαθεί να «φωτίσει» τα αίτια κάποιων φαινομένων, αλλά το αναλυτικό εργαλείο του δεν είναι «διά πάσα κρατική νόσο». Η εισροή μεταβλητών, όπως η θρησκεία, δύναται να αλλοιώσουν την ερμηνευτική εμβέλεια του τρίτου επιπέδου και σε αυτές τις περιπτώσεις, απαιτούνται θεωρητικά δάνεια από τα άλλα δύο επίπεδα ανάλυσης. Κατά συνέπεια, οι ενστάσεις περί του ορθολογικού κριτηρίου είναι εύλογες. Αν στο τρίτο επίπεδο αποδίδεται μια αναγκαία «δημιουργική ασάφεια»,²⁶ πως μπορούμε να ορίσουμε σαφώς την έννοια του ορθολογισμού, δηλαδή της προσμέτρησης κόστους-οφέλους, στη λήψη των αποφάσεων;

Ίσως μπορούμε καθώς, βάσει των όσων προαναφέρθηκαν, η εσωτερική δομή (σ.σ. το κράτος) ορίζεται με σαφήνεια. Όταν, όμως, το κράτος βρίσκεται ενώπιον διεθνών προκλήσεων και άρα, ενώπιον των πιέσεων του διεθνούς συστήματος; Παραμένει με συνέπεια ορθολογικό; Οι Αμερικάνοι διανοητές επικοινωνήσαν μία ευρωκεντρική αντίληψη του κράτους και δε συμπεριέλαβαν στη θεωρία τους τις ιδιαιτερότητες και τις καταβολές άλλων σημείων του πλανήτη, ενώ σε πολλές μελέτες επισημαίνουν ότι «η θεωρία επικεντρώνεται στις μεγάλες δυνάμεις επειδή αυτά τα κράτη ασκούν τη μεγαλύτερη επίδραση σε ό,τι συμβαίνει στη διεθνή πολιτική. Παρά ταύτα η θεωρία αφορά και τις μικρότερες δυνάμεις, αν και ορισμένες από αυτές περισσότερο από κάποιες άλλες. Ο Kenneth Waltz διατυπώνει εύστοχα αυτό το σημείο όταν γράφει: «Μια γενική θεωρία διεθνούς πολιτικής... άπαξ και γραφτεί, εφαρμόζεται και σε μικρότερα κράτη τα οποία αλληλεπιδρούν, στο βαθμό που οι αλληλεπιδράσεις τους είναι απομονωμένες από την επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων ενός συστήματος, είτε λόγω της σχετικής αδιαφορίας των τελευταίων είτε λόγω δυσκολιών στις επικοινωνίες και τις μεταφορές».²⁷

Στον 21^ο αιώνα, που σε ρόλο περιφερειακών τοποτηρητών και άρα Μεγάλων Δυνάμεων αναδύονται μη δυτικά (όχι απαραίτητα με γεωγραφικούς όρους) κράτη με πυρηνικά οπλοστάσια, ποιος θα είναι ο νέος ορθολογισμός; Θα

26 Περί του όρου της «δημιουργικής ασάφειας» (constructive uncertainty), ενδεικτικά βλ.: Sloan, S.R. (2005), *NATO, the European Union and the Atlantic Community: The Transatlantic bargain challenged*. 2nd ed. Oxford: Rowman and Littlefield publishers, σ. 127.

27 Mearsheimer, J. (2007), *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*. 3η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα, σ. 29.

απαιτηθεί μια νέα θεωρητική προσέγγιση της κρατικής δομής; Η συγκρότηση της θεωρίας διεθνών σχέσεων έχει κινηθεί ιστορικά επί δύο αξόνων: ενός πρωτεύοντα και ενός δευτερεύοντα εξ απόψεως σημασίας. Ο πρωτεύων άξονας ταυτίζεται με τη διεθνή αναρχία και το κρατοκεντρικό σύστημα και επ' αυτών, η οιαδήποτε κριτική αποτελεί δυσχερές εγχείρημα. Ο δευτερεύων άξονας, όμως, εγκολπώνει την περιγραφή της κρατικής δομής και το βαθμό παρέμβασης του περιεχομένου του κράτους στη θέση του στο διεθνές στερέωμα. Αναφορικά με το δευτερεύοντα άξονα, πολλά μπορούν ακόμα να ειπωθούν, ιδιαιτέρως υπό το πρίσμα των εξελίξεων στην Ευρύτερη Μέση Ανατολή και στην Άπω Ανατολή ενώ αναμφίλεκτα, η προβληματική περί την προσανατολιστική θεώρηση αποτελεί ένα ιδανικό εφελτήριο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ήφαιστος, Π. (2001), *Κοσμοθεωρητική ετερότητα και αξιώσεις πολιτικής κυριαρχίας: Ευρωπαϊκή άμυνα, ασφάλεια και πολιτική ενοποίηση*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Π. (2009), *Κοσμοθεωρία των εθνών: Συγκρότηση και συγκράτηση των κρατών, της Ευρώπης και του κόσμου*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Π. (2009), *Οι διεθνείς σχέσεις ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό: Διαδρομή, περιεχόμενο και γνωσιολογικό υπόβαθρο*. 4^η εκδ. Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Π. (2013), Στρατηγική αντιπαράθεση στη μεταψυχροπολεμική εποχή και αστάθμητοι ανθρωπολογικοί παράγοντες της μετα-αποικιακής εποχής. Στο: Μάζης, Ι. και Πατραγιάς, Κ. (επιμ.), *Αί άραβικαί έξεγέρσεις και ή άναδιαμόρφωσις του άραβοϊσλαμικού κόσμου*. Αθήνα: Λειμών, σ.σ. 109-212.
- Κονδύλης, Π. (1998), *Το άόρατο χρονολόγιο της σκέψης: Απάντηση σε 28 ερωτήματα*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κονδύλης, Π. (2002), *Μελαγχολία και πολεμική: Δοκίμια και μελετήματα*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Κοντογιώργης, Γ. (2006), *Έθνος και «εκσυγχρονιστική» νεοτερικότητα*. Αθήνα: Εναλλακτικές εκδόσεις.
- Κουσκουβέλης, Η. (2000), *Θεωρία διεθνών σχέσεων στον Ψυχρό Πόλεμο: Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Μάζης, Ι. (2012), *Μεταθεωρητική κριτική διεθνών σχέσεων και γεωπολιτικής: Το νεοθετικιστικό πλαίσιο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μακιαβέλι, Ν. (2005), *Ο ηγεμόνας*. 2^η εκδ. Αθήνα: Ατραπός.
- Μικέλης, Κ. (2003), Ιστοριογραφία των διεθνών σχέσεων: Το σχήμα των μεγάλων συζητήσεων. *Εξωτερικά θέματα*, τεύχος 11, σ.σ. 71-77.

[F%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%80%CE%BF%CE%B
B%CE%B9%CF%8%CE%B9CE%BA%CE%AE-%CF%83%CE%
BA%CE%AD%CF%88%CE%B7-%CE%BF%CE%BC%CE%B7/
\(προσπελάστηκε στις 30/6/2018\).](#)

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Τρούλης Μάρκος** διδάσκει στο Τμήμα Τουρκικών Σπουδών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών του Ε.Κ.Π.Α., καθώς και στη Σχολή Εθνικής Ασφάλειας της ΕΛ.ΑΣ.. Έχει ολοκληρώσει τις μεταπτυχιακές σπουδές του στο LSE του Ηνωμένου Βασιλείου, τη διδακτορική διατριβή του στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς, ενώ έχει διεξάγει δύο μεταδιδακτορικές έρευνες στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας και στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Τα επιστημονικά ενδιαφέροντά του αφορούν τη θεωρία διεθνών σχέσεων, τις στρατηγικές σπουδές, την ενεργειακή πολιτική και τη γεωπολιτική ανάλυση. Στοιχεία Επικοινωνίας: **mark.troulis@gmail.com**.

Καραγιάννης Αθανάσιος

Πολιτική αμοιβών και κινήτρων στη δημόσια διοίκηση

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία μελετάται η πολιτική αμοιβών και κινήτρων που εφαρμόζεται στη Δημόσια Διοίκηση εστιάζοντας την έρευνά μας στους εκπαιδευτικούς της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών. Εξετάζονται επίσης οι δυνάμεις εκείνες που παρακινούν τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα και που οδηγούν σε μια αποδοτική συμπεριφορά.

Διαπιστώνεται ότι κάθε δημόσιος οργανισμός οφείλει να σχεδιάζει και να εφαρμόζει πολιτική αμοιβών και κινήτρων που να αντικατοπτρίζουν τη στρατηγική του, την κουλτούρα του και την αποτελεσματικότητα των εργαζομένων του. Για τη διαμόρφωση της πολιτικής αμοιβών και κινήτρων χρειάζεται στενή συνεργασία με τους εργαζόμενους για την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, την αναγνώριση των ρόλων καθώς και του τρόπου με τον οποίο θα συμβάλουν στην επίτευξή τους.

Λέξεις-κλειδιά: αμοιβή, κίνητρα, παρακίνηση, πολιτική αμοιβών στη δημόσια διοίκηση.

Rewards and Incentives Policy in Public Administration

Abstract

The present dissertation investigates the rewards and incentives policy implemented in public administration. The research focuses on educators working in the Directorate of Primary Education of Grevena, Greece. The driving forces that motivate employees in the public sector and lead them to adopt a more productive attitude are also investigated.

The dissertation concludes that every public organization needs to design and implement a rewards and incentives policy which would reflect its organization strategies, as well as the culture, mentality and effectiveness of its employees. In order for such a policy to be constructed, close cooperation with the employees is needed in order to organize their priorities and recognize the distinct role that each of them plays and the way in which each employee could contribute to their fulfillment.

Key-words: reward, motives, motivation, rewards policy in public administration.

1. Εισαγωγή

Σκοπός της πολιτικής αμοιβών και κινήτρων είναι η προσέλκυση, απασχόληση και διατήρηση έμπειρου προσωπικού που διαθέτει τις αναγκαίες ικανότητες και συμπεριφορές και που οδηγεί στη βελτιστοποίηση της ατομικής αλλά και της συνολικής απόδοσης.

Το σύστημα αμοιβών και κινήτρων κάθε επιχείρησης ή δημόσιου οργανισμού για να είναι δίκαιο και ανταγωνιστικό θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τον χρόνο απασχόλησης ενός εργαζόμενου, την απόδοσή του, τις γνώσεις και τις δεξιότητές του, και να κινείται στο πλαίσιο της αγοράς εργασίας, ώστε να προσελκύει ικανούς υποψήφιους για τις κενές θέσεις εργασίας.

Στην παρούσα εργασία μελετάται η πολιτική αμοιβών και κινήτρων που εφαρμόζεται στη Δημόσια Διοίκηση εστιάζοντας την έρευνά μας στους εκπαιδευτικούς της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών. Εξετάζονται, επίσης οι δυνάμεις εκείνες που παρακινούν τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα και που οδηγούν σε μια αποδοτική συμπεριφορά.

Διαπιστώνεται ότι κάθε δημόσιος οργανισμός πρέπει να σχεδιάζει και να εφαρμόζει πολιτική αμοιβών και κινήτρων που να αντικατοπτρίζουν τη στρατηγική του, την κουλτούρα του και την αποτελεσματικότητα των εργαζομένων του. Για τη διαμόρφωση της πολιτικής αμοιβών και κινήτρων χρειάζεται στενή συνεργασία με τους εργαζόμενους για την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, την

αναγνώριση των ρόλων καθώς και του τρόπου με τον οποίο θα συμβάλουν στην επίτευξή τους.

Στις ενότητες που ακολουθούν, ορίζεται η έννοια της αμοιβής, περιγράφονται οι στόχοι του συστήματος αμοιβών, ορίζεται η έννοια των κινήτρων, αναλύεται η έννοια της παρακίνησης στον δημόσιο τομέα καθώς και η αναγκαιότητά της. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η πολιτική αμοιβών στη Δημόσια Διοίκηση με ιδιαίτερη αναφορά στον χώρο της εκπαίδευσης. Στο ερευνητικό μέρος παρουσιάζεται η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα που προέκυψαν από έρευνα, που διενεργήθηκε σε εκπαιδευτικούς της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών για τις δυνάμεις εκείνες που παρακινούν τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα, και στο τέλος καταγράφονται τα συμπεράσματά μας.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1. Αποσαφήνιση των όρων

2.1.1. Έννοια της αμοιβής

Η Δημόσια Διοίκηση έχει στην διάθεσή της πολύ λιγότερα κίνητρα για να κινητοποιήσει το ανθρώπινο δυναμικό, προκειμένου να πετύχει υψηλή απόδοση. Σύμφωνα με τα πορίσματα έρευνας των Frank Sue και Lewis Gregory, οι δημόσιοι υπάλληλοι δίνουν περισσότερη έμφαση στην ασφάλεια που τους παρέχει η εργασία στον δημόσιο τομέα. Η ευκαιρία περαιτέρω να υπηρετήσουν την κοινωνία και το δημόσιο συμφέρον, έχει μεγαλύτερη βαρύτητα στην υποκίνηση των δημοσίων υπαλλήλων¹.

Ο άνθρωπος παράγοντας για έναν οργανισμό/επιχείρηση μπορεί με τη σωστή διαχείριση να αποτελέσει το συγκριτικό πλεονέκτημα που χρειάζεται για να ξεχωρίσει, να αναπτυχθεί και να λειτουργήσει αποδοτικά. Οι άνθρωποι πόροι είναι πολύτιμοι, και γι' αυτό όλο και περισσότερες επιχειρήσεις/οργανισμοί προσπαθούν να βρουν τους κατάλληλους τρόπους διαχείρισής τους όπως είναι η εφαρμογή των κατάλληλων συστημάτων αμοιβών.

Οι σκοποί των αμοιβών από την μεριά της κοινωνίας αναφέρονται για τις αξίες που υποκρύπτουν, όπως η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, η έκφραση κοινωνικής δικαιοσύνης και η αναγνώριση ατομικών επιτευγμάτων. Από τη μεριά των εργαζομένων οι αμοιβές, τους επιτρέπουν να αποκτήσουν και να διατηρήσουν ένα κατάλληλο επίπεδο διαβίωσης, καθώς και ένα επίπεδο κοινωνικής καταξίωσης. Από τη μεριά των εργοδοτών οι αμοιβές χρησιμοποιούνται ως μέσο προσέλκυσης, διατήρησης και παρακίνησης των εργαζομένων².

1 Frank S. A. & Lewis G. B. (2004). *Government Employees: Working Hard or Hardly Working?* The American Review of Public Administration, Vol. 34, No. 1, pp.36-51.

2 Κώντσας, Σ. (2018). Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων [παρουσιάσεις μεταπτυχιακού μαθήματος]. TEI

Η αμοιβή της εργασίας είναι το κυριότερο και αποτελεσματικότερο μέσο για την αύξηση της απόδοσης το οποίο χρησιμεύει ως κίνητρο για τους εργαζόμενους, ως μέσο προσέλκυσης και διατήρησης εργαζομένων στην επιχείρηση/οργανισμό, ως παράγων αύξησης της παραγωγικότητας και εξοικονόμησης κόστους, ενώ βοηθάει στην υλοποίηση των εταιρικών στόχων και τη διαμόρφωση εταιρικής κουλτούρας³.

Η αμοιβή αποτελείται από την άμεση και την έμμεση οικονομική παροχή. Την άμεση οικονομική παροχή αποτελούν ο μισθός ή το ημερομίσθιο (δηλαδή η βασική αποζημίωση) και τα κίνητρα-βραβεία, δηλαδή η επιπλέον ανταμοιβή που καταβάλλεται για την προσπάθεια και τα αποτελέσματα που επιτυγχάνει ο εργαζόμενος. Η έμμεση οικονομική παροχή αποτελείται από τα πρόσθετα οφέλη όπως άδειες, εταιρικό αυτοκίνητο, ιδιωτικές ιατρικές υπηρεσίες, συνταξιοδοτικά προγράμματα, επιδοτούμενη εστίαση, χαμηλότοκα δάνεια, εκπαιδευτικές αγορές, διακοπές, ασφάλεια ζωής, δίδακτρα σχολείων κλπ.⁴.

Οι αμοιβές θα πρέπει να είναι ανάλογες με τη θέση εργασίας και το ιεραρχικό επίπεδο στο οποίο ανήκει, να είναι νόμιμες, δίκαιες, να παρακινούν, να δημιουργούν την αίσθηση της εργασιακής ικανοποίησης στους εργαζόμενους, να μειώνουν τα ποσοστά και τους ρυθμούς αποχωρήσεων καθώς και τα παράπονα και την αίσθηση ανισότητας.

Για να είναι αποτελεσματικό ένα σύστημα αμοιβής, απαιτείται να διασφαλίζει συνθήκες εσωτερικής και εξωτερικής «δικαιοσύνης» και να συμβάλει στην επίτευξη της στρατηγικής της επιχείρησης. Η εσωτερική δικαιοσύνη συνεπάγεται ότι οι υπάλληλοι που κατέχουν τις περισσότερες απαιτητικές και υπεύθυνες θέσεις εργασίας και τα περισσότερα προσόντα θα αμείβονται όπως τους αρμόζει. Η εξωτερική δικαιοσύνη συνεπάγεται την ισορροπία της μισθολογικής πολιτικής που ακολουθεί ο οργανισμός σε σχέση με ανάλογες θέσεις, ευρύτερα, και το πώς αυτές αποτιμώνται στην αγορά εργασίας⁵.

Συνοπτικά οι στόχοι ενός συστήματος αμοιβών, που αποτελούν κατευθυντήριες γραμμές και διευκολύνουν το Τμήμα Διοίκησης Ανθρώπινων Πόρων, αναφέρονται στα εξής ζητήματα⁶:

- Στις ανάγκες και τις επιθυμίες των εργαζομένων.
- Στην παρακίνηση των εργαζομένων για βελτίωση επίδοσης.
- Στην προσέλκυση και διατήρηση των εργαζομένων.

Γρεβενών. Εαρινό εξάμηνο 2017-2018. Γρεβενά.

3 Παπαλεξανδρή, Ν. & Μπουραντάς, Δ. (2003). Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων. Αθήνα. Εκδόσεις: Μπένου, σ. 378.

4 Τερζίδης, Κ. & Τζωρτζάκης, Κ. (2004). Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων. Αθήνα: Rosili, σ.σ.158-167.

5 Δρίβα Α. (2009). Αξιολόγηση αποδοτικότητας και συστήματα αμοιβής προσωπικού στις ελληνικές επιχειρήσεις (Μεταπτυχιακή εργασία). Πάτρα. Πανεπιστήμιο Πατρών, σ. 52. Στο: <http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/10889/1612/1/%CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%99%CE%91.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).

6 Κόντσας, Σ. (2018). Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων [παρουσιάσεις μεταπτυχιακού μαθήματος]. ΤΕΙ Γρεβενών. Εαρινό εξάμηνο 2017-2018. Γρεβενά.

- Στην αποτελεσματικότητα του κόστους εργασίας.
- Στη συγκριτική ανταγωνιστικότητα.
- Στην κουλτούρα της επιχείρησης/οργανισμού.
- Στη δικαιοσύνη, ίση μεταχείριση και συνέπεια.
- Στη συμμόρφωση με τη νομοθεσία.

Η δημιουργία μιας δομής αμοιβών περιλαμβάνει τον καθορισμό του ποσού της αμοιβής που πρέπει να αντιστοιχεί σε κάθε εργασία συγκρινόμενη με τις άλλες εργασίες της ίδιας επιχείρησης/οργανισμού. Ο πιο συστηματικός τρόπος για τον καθορισμό της δομής αυτής είναι η αξιολόγηση της θέσης εργασίας.

2.1.2. Έννοια των κινήτρων και της παρακίνησης

Τα κίνητρα είναι μια ψυχολογική διαδικασία η οποία διεγείρει, κατευθύνει και διατηρεί μια συμπεριφορά προς έναν στόχο. Η κατανόηση των κινήτρων συμβάλλει στην κατανόηση της συμπεριφοράς. Η κατανόηση της συμπεριφοράς οδηγεί στη δυνατότητα πρόβλεψης της συμπεριφοράς, Αν τώρα μπορούμε να προβλέψουμε μια μορφή συμπεριφοράς, μπορούμε και να επηρεάσουμε την εκδήλωσή της (να αλλάζουμε τις συνθήκες, να μεταβάλλουμε τα χαρακτηριστικά της). Με βάση αυτό, μπορούμε να πάρουμε αποφάσεις σχετικά με το πώς επιλέγουμε τα κατάλληλα άτομα για τις κατάλληλες θέσεις εργασίας, ποιος είναι ο κατάλληλος σχεδιασμός εργασίας καθώς και του περιβάλλοντος εργασίας, πώς να συντονίσουμε τις προσπάθειες για αύξηση της ικανοποίησης από την εργασία με στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας ή τη βελτίωση ποιότητας του παραγόμενου έργου⁷.

Τα κίνητρα αποτελούν καθοριστική μεταβλητή ως προς την αύξηση της εργασιακής απόδοσης αλλά και της εργασιακής ικανοποίησης⁸. Μπορούν να θεωρηθούν ως «η μεθοδευμένη προσπάθεια να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον του εργαζόμενου για την εργασία, με στόχο την καλύτερη απόδοση. Οδηγείται, δηλαδή, το άτομο σε μια συναισθηματική κατάσταση, η οποία το παρακινεί να ενεργήσει κατά έναν συγκεκριμένο τρόπο. Η συναισθηματική αυτή κατάσταση δημιουργείται από τα διάφορα ερεθίσματα τα οποία δέχεται είτε από το εσωτερικό, είτε από το εξωτερικό του περιβάλλον»⁹.

Η έννοια της παρακίνησης σχετίζεται άμεσα με τις ανάγκες, την συμπεριφορά και τους σκοπούς των εργαζομένων. Χρησιμοποιείται περισσότερο

---

7 Πλατσίδου, Μ. & Γωνίδα, Ε. (2005). *Θεωρίες κινήτρων στον εργασιακό χώρο*. Οργάνωση και Διοίκηση Σχολικών Μονάδων. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σ.σ. 2-3. Στο: <http://users.uom.gr/~platsidu/%C8%E5%F9%F1%DF%E5%F2%20%EA%E9%ED%DE%F4%F1%F9%ED%20%F3%F4%EF%ED%20%E5%F1%E3%E1%F3%E9%E1%EA%FC%20%F7%FE%F1%EF.pdf> (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

8 Κυριαζόπουλος, Π. & Σαμαντά, Ε. (2014). Εισαγωγή στην Οργανωσιακή Συμπεριφορά. Αθήνα. Εκδόσεις: Σύγχρονη Εκδοτική, σ. 235.

9 Τριγώνης, Σ. (2012). *Μέθοδοι παρακίνησης του προσωπικού κατασκευαστικών εταιρειών*. (Διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 50. Στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/130945/files/GRI-2012-9788.pdf>. (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

για να εκφράσει συναισθήματα των υπαλλήλων τα οποία δημιουργούνται μέσα από το εργασιακό τους περιβάλλον. Στην πραγματικότητα αποτελεί μια ψυχολογική διαδικασία η οποία μπορεί να επηρεάσει την συμπεριφορά των εργαζομένων¹⁰.

Παρακίνηση είναι «η εσωτερική διαδικασία ώθησης της συμπεριφοράς του ανθρώπου προς τους στόχους των οποίων η υλοποίηση έχει ως συνέπεια την ικανοποίηση των αναγκών του»¹¹. «Υποκίνηση ή αλλιώς Παρακίνηση είναι μια εσωτερική κατάσταση του ατόμου που το κάνει να συμπεριφέρεται με τρόπο που να διασφαλίζει την επίτευξη κάποιου στόχου»¹². Παρακίνηση στο εργασιακό περιβάλλον είναι «το σύνολο των ενεργειών, από την πλευρά της διοίκησης, να προκαλέσει και να διατηρήσει τη διάθεση του εργαζόμενου να συμπεριφερθεί κατά συγκεκριμένο τρόπο». Δηλαδή, η παρακίνηση των εργαζομένων είναι εκείνη η δύναμη που ορίζεται από την προσπάθεια των ατόμων να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους και τους ωθεί να ενεργήσουν με ενθουσιασμό και επιμονή έτσι ώστε να πετύχουν στους στόχους που θέτει ο οργανισμός¹³.

Ιδιαίτερα κρίσιμος παράγοντας για τη σωστή διαχείριση του προσωπικού αποτελεί η δυνατότητα της διοίκησης, να «πείσει» τους υπαλλήλους της, να ασκούν τα καθήκοντά τους, στο επιθυμητό επίπεδο απόδοσης¹⁴. Προκειμένου να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, η διοίκηση χρειάζεται να προσδιορίσει το κατάλληλο σύστημα κινήτρων¹⁵. Η έννοια της υποκίνησης σύμφωνα με τους B. Berelson και G. Steiner, αναφέρεται σε «μια εσωτερική κατάσταση που ενεργοποιεί, δραστηριοποιεί και κατευθύνει τη συμπεριφορά των ανθρώπων προς τους επιδιωκόμενους στόχους»¹⁶. Η παρακίνηση, αποσκοπεί στην ενεργοποίηση μιας επιθυμητής δραστηριότητας με αντάλλαγμα την ικανοποίηση μιας ή περισσότερων αναγκών. Σε επαγγελματικό επίπεδο, η ικανοποίηση της ανάγκης, μπορεί να αναφέρεται σε αύξηση των οικονομικών απολαβών, λοιπές παροχές, βελτίωση της βαθμολογικής θέσης, ιεραρχική ανέλιξη, υψηλότερες προοπτικές, μείωση του φόρτου ή του χρόνου εργασίας, βελτίωση της κοινωνικής θέσης, εμπλουτισμό των ατομικών δεξιοτήτων κ.α.

Ο πιο αποδεκτός ορισμός της παρακίνησης στον δημόσιο τομέα στη σύγχρονη βιβλιογραφία έχει δοθεί από τους Perry και Wise¹⁷. Κατά τους

10 Τζαβλόπουλος, Ι. (2018). *Ανάπτυξη Διοικητικών Ικανοτήτων: Διοίκηση Ανθρώπινου Προσωπικού* [παρουσιάσεις επιμορφωτικού προγράμματος]. Ινστιτούτο Επιμόρφωσης (ΙΝ.ΕΠ.). Απρίλιος 2018. Θεσσαλονίκη.

11 Μπουραντάς, Δ. (2002). Μάνατζμεντ. Αθήνα. Εκδόσεις: Μπένου, σ. 250.

12 Berelson, B., & Steiner, G. A. (1964). *Human behavior: An inventory of scientific findings*. New York: Harcourt, Brace & World.

13 Κωντανά, Θ. (2011). *Διερεύνηση δεδομένων παρα(υπο)κίνησης στον δημόσιο τομέα – Βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα*. (Διπλωματική Εργασία). Θεσσαλονίκη. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 20. Στο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14223/1/KontanaTheodoraMsc2011.pdf> (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

14 Denhardt, R., Denhardt, J. (2009). *Public Administration. An Action Orientation*. Belmont: Thomson Wadsworth.

15 Rose, A., Lawton, A. (1999). *Public Services Management*. Essex: Pearson Education Limited.

16 Berelson, B., & Steiner, G. A. (1964). *Human behavior: An inventory of scientific findings*. New York: Harcourt, Brace & World.

17 James L.Perry & Lois R.Wise (1990). *The motivational Bases of Public Service*. Public Administration

ανωτέρω ερευνητές, η παρακίνηση στον δημόσιο τομέα ορίζεται ως «η ατομική προδιάθεση να ανταποκριθεί κάποιος σε κίνητρα που δημιουργούνται αρχικά ή αποκλειστικά σε δημόσιες υπηρεσίες και οργανισμούς»¹⁸.

Εσωτερικά κίνητρα δημιουργούνται όταν το άτομο βρίσκει νόημα στην εργασία του, όταν έχει το δικαίωμα της επιλογής δραστηριοτήτων, όταν μπορεί να διεκπεραιώσει σωστά μια εργασία, όταν σημειώνει πρόοδο και το αντιλαμβάνεται¹⁹.

Κάθε οργανισμός, προκειμένου να βελτιώσει την παρακίνηση των εργαζομένων και κατ' επέκταση την απόδοσή τους, θα πρέπει να δώσει έμφαση σε τέσσερα συγκεκριμένα κίνητρα²⁰:

- Το κίνητρο της απόκτησης που έχει σχέση με την ανάγκη των ατόμων να αποκτήσουν υλικά αγαθά αλλά και εμπειρίες για να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση.
- Το κίνητρο του δεσμού που είναι αποτέλεσμα της ανάγκης του ατόμου για δημιουργία σχέσεων με άλλα άτομα και ομάδες με σκοπό την ενίσχυση του συναισθήματος του ανήκειν σε μια ομάδα.
- Το κίνητρο της κατανόησης που συνδέεται με την ανάγκη του ατόμου να κατανοήσει το περιβάλλον του. Κατά συνέπεια, για την εκπλήρωση του κινήτρου αυτού, η κάθε εργασία θα πρέπει να είναι κατανοητή, ενδιαφέρουσα και να αποτελεί πρόκληση για τον εργαζόμενο.
- Το κίνητρο της υπεράσπισης, που αναφέρεται στην ανάγκη του ατόμου να προστατευτεί από εξωτερικούς κινδύνους και να είναι δίκαιο. Αυτό το κίνητρο μέσα στο πλαίσιο του οργανωσιακού περιβάλλοντος μεταφράζεται με την επιθυμία του εργαζόμενου να μπορεί να εκφράζει ελεύθερα τις ιδέες και τις απόψεις του.

Η καλλιέργεια ηγετικών στελεχών, είναι το ίδιο σημαντική για το δημόσιο τομέα όσο είναι και για τον ιδιωτικό, με τη διαφορά ότι ο δημόσιος τομέας δεν έχει ακόμα «αντιληφθεί» την αξία της ηγεσίας. Η ανάπτυξη ηγετικών στελεχών σε συνδυασμό με την εφαρμογή μιας μεστής πολιτικής κινήτρων, θα μπορούσαν να αποβούν καταλυτικές για την αύξηση της παραγωγικότητας του ανθρώπινου δυναμικού και συνεπώς της βελτίωσης της συνολικής αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης²¹.

Review, Vol. 50, No.3, 367-373.

18 Καλλιγά, Α. (2011). *Παρακίνηση εργαζομένων στο δημόσιο σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Προβλήματα και τεχνικές ενδυνάμωσης των δημοσίων υπαλλήλων. Η μελέτη περίπτωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Διπλωματική Εργασία)*. Αθήνα. Ε.Κ.Δ.Δ.Α. σ. 39. Στο: http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esta/T4/028/10289.pdf (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

19 Thomas K. (2000). *Intrinsic motivation at work: Building energy and commitment*. San Fransisco: Berett-Koehler publishers Inc.

20 Κωντανά, Θ. (2011). *Διερεύνηση δεδομένων παρα(υπο)κίνησης στον δημόσιο τομέα – Βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα*. (Διπλωματική Εργασία). Θεσσαλονίκη. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ.σ. 23-24. Στο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14223/1/KontanaTheodoraMsc2011.pdf> (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

21 Bourantas, D., Papalexandris, N. (1999). *Personality traits discriminating between employees in public and*

Η υποκίνηση στο δημόσιο τομέα οφείλει επομένως να υποστηρίζεται από σωστά συστήματα προσλήψεων. Οι προς πρόσληψη δημόσιοι υπάλληλοι οφείλουν να διακατέχονται από την επιθυμία προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο και οι κυβερνήσεις οφείλουν να αξιοποιήσουν το γεγονός ότι όντως αυτά τα άτομα τείνουν όπως είδαμε να θέλουν να εργαστούν στον δημόσιο τομέα. Βέβαια, ακόμα και σήμερα είναι δύσκολο να διαγνωσθεί με επιστημονικά εργαλεία η προδιάθεση, η στάση αυτή, πριν την ένταξη του ατόμου σε μια δημόσια υπηρεσία. Ωστόσο, αν μια υπηρεσία στο δημόσιο, έχει καταφέρει να αποτελείται από δημοσίους υπαλλήλους με μεγάλο βαθμό υποκίνησης, είναι θετικό να έχει την υποδομή και τους μηχανισμούς ώστε να συνεχίσει να τους έχει υποκινημένους και στην διάθεσή της για το μεγαλύτερο δυνατό χρονικό διάστημα, χωρίς αυτοί να επιδιώκουν την απόσπαση, μετάθεση, μετάταξη ή ακόμη παραίτησή τους. Η αίσθηση ότι επιτυγχάνουν κάτι, ότι επιτελούν σημαντικό κοινωνικό έργο και κυρίως ότι επιθυμούν να συνεχίσουν με τον ίδιο τρόπο είναι ο κυριότερος παράγοντας υποκίνησης στον δημόσιο τομέα²².

2.2. Πολιτική αμοιβών στον χώρο της Δημόσιας Διοίκησης

Η πολιτική αμοιβών αναφέρεται στον σχεδιασμό και την εφαρμογή της σωστής πολιτικής και των μεθόδων για την αμοιβή των υπαλλήλων και περιλαμβάνει θέματα, όπως η αξιολόγηση του έργου, η ανάπτυξη και διατήρηση μιας δομής αμοιβών, η σχετική με τις αμοιβές έρευνα, οι αμοιβές σαν κίνητρα, οι μεταβολές και προσαρμογές των αμοιβών, οι συμπληρωματικές παροχές και άλλα σχετικά θέματα. Διαρκής στόχος της πολιτικής αμοιβών θα πρέπει να είναι η ανταποδοτικότητα του κόστους εργασίας, δηλαδή θα πρέπει αυτή να διασφαλίζει ότι τα ποσά που δαπανώνται για αμοιβές προσωπικού αποφέρουν για τον οργανισμό ανάλογο όφελος²³.

Οι αμοιβές και τα κίνητρα που χορηγούνται από κάθε επιχείρηση/οργανισμό, θα πρέπει να συγκροτούνται σε ένα σύστημα το οποίο θα συνδέεται με τους προκαθορισμένους ποσοτικούς και ποιοτικούς στόχους και με τα πρότυπα απόδοσης σε ατομικό, ομαδικό και οργανωσιακό επίπεδο. Τα συστήματα αμοιβών αποτελούν τρόπο προσέλκυσης και διατήρησης εργαζομένων με την επιθυμητή ποιότητα, αλλά και τρόπο παρακίνησή τους, ώστε να διατηρήσουν ένα υψηλό επίπεδο απόδοσης, να επιτρέψουν στον οργανισμό να ανταποκριθεί στους στόχους του, να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των προσωπικών δεξιοτήτων των εργαζομένων ενισχύοντας τη δομή του οργανισμού και καλλιεργώντας την οργανωσιακή κουλτούρα²⁴.

---

in private-sector organizations. The International Journal of Human Resource Management. Vol. 10, Issue 5.

22 Mann G. (2006). *A motive to serve: Public Service motivation in Human Resource Management and the role of PSM in the Non profit Sector*. Public Personnel Management. Vol. 35.

23 Καρακίτσου, Δ. και Λουφάκη, Α. (2010). *Οι αμοιβές των στελεχών και τα μόνονος*. (Πτυχιακή Εργασία) Καβάλα. ΤΕΙ Καβάλας, σ.σ. 29-30. Στο: <http://digilib.teiemt.gr/jspui/bitstream/123456789/2628/1/022011037.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).

24 Νταλιάρης Α. (2015). *Ανταμοιβές και υποκίνηση στο σύγχρονο προβληματικό εργασιακό περιβάλλον*. (Διπλωματική Εργασία). Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 30. Στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/136254/files/GRI-2015-14192.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).

Οι υπάλληλοι της δημόσιας διοίκησης στην Ελλάδα αμείβονται με το σύστημα αμοιβών με βάση τον χρόνο υπηρεσίας. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, οι αμοιβές του κάθε εργαζόμενου προσδιορίζονται από τον χρόνο υπηρεσίας στη συγκεκριμένη θέση εργασίας (δηλαδή πόσα χρόνια εργάζεται γι' αυτόν τον οργανισμό), ανεξάρτητα από την ποιότητα και την ποσότητα του έργου που παράγει. Η αφοσίωση του εργαζόμενου προς τον οργανισμό και η μακροχρόνια παραμονή του πρέπει να ανταμείβεται σύμφωνα με αυτό το σύστημα. Είναι απαραίτητο, βέβαια, η προσπάθεια και η ποιότητα εργασίας να εγγυώνται από τον εποπτικό έλεγχο ή από καλά εγκαθιδρυμένα συστήματα, γεγονός που έχει σαν αποτέλεσμα υψηλότερο κόστος σε σχέση με άλλα συστήματα αμοιβής²⁵.

Στις περιπτώσεις που εφαρμόζεται το συγκεκριμένο σύστημα σταθερών αμοιβών συνήθως διαμορφώνονται μισθολογικά κλιμάκια για κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης (δηλαδή αν είναι κάποιος απόφοιτος Λυκείου, Πανεπιστημίου, Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος και γενικά σε ποια εκπαιδευτική βαθμίδα ανήκει). Έτσι, όταν ένας νέος υπάλληλος εισέρχεται στον οργανισμό ξεκινάει από το χαμηλότερο μισθολογικό κλιμάκιο της κατηγορίας στην οποία ανήκει και ανεβαίνει ανάλογα με τα χρόνια παραμονής του σ' αυτή τη θέση εργασίας. Το συγκεκριμένο σύστημα παρουσιάζει κάποια πλεονεκτήματα αλλά και πολύ σημαντικά μειονεκτήματα. Στα πλεονεκτήματα είναι η απλότητα στην εφαρμογή του συστήματος, χωρίς να απαιτούνται υψηλά κόστη, η σταθερότητα της αμοιβής που δίνει τη δυνατότητα στους εργαζόμενους να προγραμματίσουν τη ζωή τους και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους, και η αντικειμενικότητα στην αντιμετώπιση των υπαλλήλων.

Τα βασικά μειονεκτήματα του συστήματος είναι ότι δεν συνδέει τις αμοιβές του εργαζόμενου με τη δυσκολία, τη σπουδαιότητα ή άλλων χαρακτηριστικών της υπευθυνότητάς του καθώς επίσης δεν συνδέει την εξέλιξη του εργαζόμενου με την απόδοσή του, αφού η αμοιβή θεωρείται «κεκτημένο δικαίωμα» χωρίς την καταβολή καμιάς προσπάθειας για αύξηση της παραγωγής. Έτσι, το σύστημα αυτό δεν παρακινεί τους εργαζόμενους να αναλάβουν ευθύνες ή να βελτιώσουν την απόδοσή τους με αποτέλεσμα ο οργανισμός να αντιμετωπίζει προβλήματα χαμηλής παραγωγικότητας.

Γίνεται σαφές δηλαδή, πώς πρέπει να υπάρξει ένα δικαιότερο σύστημα μισθοδοσίας των υπαλλήλων του δημοσίου, μέσα από ένα νέο σύστημα αμοιβών²⁶. Στόχος αυτού του νέου συστήματος αμοιβών θα πρέπει να είναι:

- Να συνδέεται με την αξιολόγηση των τυπικών και ουσιαστικών προσόντων των υπαλλήλων.

25 Πολίτου, Μ. (2006). *Τα είδη αμοιβής των εργαζομένων και η επίδραση αυτών των αμοιβών στην απόδοσή τους*. (Πτυχιακή Εργασία). Καβάλα. ΤΕΙ Καβάλας, σ. 39. Στο: <http://digilib.teiemt.gr/jspui/bitstream/123456789/2728/1/022006x03x214.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).

26 Briscoe, D.B. & Claus, L.M. (2008). *Employee performance management: policies and practices in multinational enterprises*, in *Performance Management Systems: A global perspective*. ed. P.W. Budwah and A. DeNisi, Routledge, Abingdon.

- Να ακολουθεί το σύστημα σταδιοδρομίας.
- Να συνδέεται με τη σπουδαιότητα των ασκούμενων καθηκόντων και την κατοχή θέσεων ευθύνης.
- Να σχετίζεται με το παραγόμενο αποτέλεσμα.
- Να συγκλίνει από άποψη δομής και τάσεων προς τα ευρωπαϊκά συστήματα αμοιβών.
- Να λαμβάνει υπόψη τις γενικότερες συνθήκες εργασίας.

Στον χώρο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης τα χρηματικά στοιχεία του πακέτου αμοιβών που αποτελούν τον συνολικό μισθό είναι το άθροισμα των σταθερών αμοιβών (βασικός μισθός), των τακτικών αμοιβών (επίδομα τέκνων, επίδομα προβληματικών και παραμεθόριων περιοχών, επίδομα θέσεως ευθύνης), των προνομίων (υγειονομική περίθαλψη, κοινωνική ασφάλιση, σύνταξη) και των εκτάκτων αμοιβών (υπερωριακή απασχόληση για τους εκπαιδευτικούς των ολιγοθέσιων σχολείων). Στα μη χρηματικά στοιχεία των αμοιβών περιλαμβάνονται οι διακοπές των Χριστουγέννων, του Πάσχα καθώς και οι θερινές διακοπές από 22/6 έως 31/8, οι λοιπές αργίες των δημοσίων υπαλλήλων καθώς και οι άδειες. Επίσης σημαντικό είναι και το εργασιακό ωράριο που κυμαίνεται από 21 έως 24 ώρες εβδομαδιαίως ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας και τον τύπο σχολικής μονάδας (25 ώρες εβδομαδιαίως, στα ολιγοθέσια).

2.3. Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι η μελέτη της πολιτικής αμοιβών και κινήτρων που εφαρμόζεται στη Δημόσια Διοίκηση εστιάζοντας την έρευνά μας στους εκπαιδευτικούς της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών. Εξετάζονται επίσης οι δυνάμεις εκείνες που παρακινούν τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα και που συμβάλλουν στη μεγιστοποίηση της απόδοσης και στην αύξηση της παραγωγικότητας.

2.4. Υποθέσεις της έρευνας

2.4.1. Γενική Υπόθεση της Έρευνας

Σε αντιστοιχία με τον σκοπό της έρευνας διερευνάται αν οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών είναι ικανοποιημένοι από την πολιτική αμοιβών και κινήτρων που εφαρμόζεται στη Δημόσια Διοίκηση.

2.4.2. Επιμέρους Υποθέσεις

Η έρευνα καλείται να δώσει απαντήσεις στα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

- 1) Ποια είναι η πολιτική αμοιβών και κινήτρων που εφαρμόζεται στον χώρο της εκπαίδευσης;

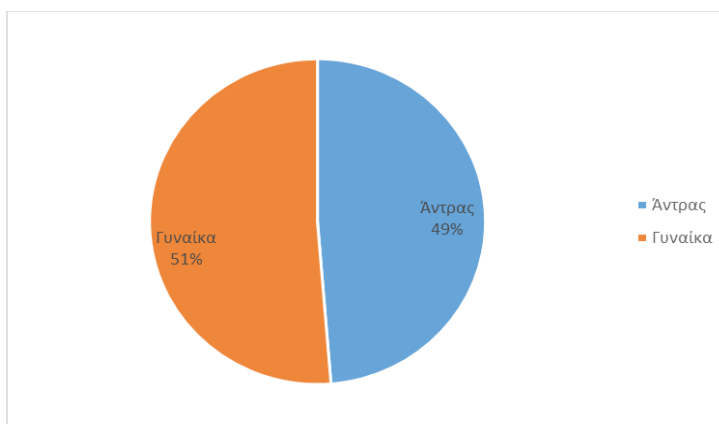
- 2) Ποιες είναι οι δυνάμεις που παρακινούν τους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την επίτευξη του πολυσύνθετου έργου τους;
- 3) Με ποιους τρόπους επιτυγχάνεται η εργασιακή ικανοποίησή τους;

3. Μεθοδολογία έρευνας

3.1. Το δείγμα της έρευνας

Η έρευνα επικεντρώθηκε στους εκπαιδευτικούς της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών, διεξήχθη μεταξύ 30/04/2018 έως 09/05/2018 και συμμετείχαν 39 εκπαιδευτικοί από τους 231 (ποσοστό 17%), εκ των οποίων 19 ήταν άντρες (49%) και 20 γυναίκες (51%) (γράφημα 1).

Γράφημα 1: Φύλο

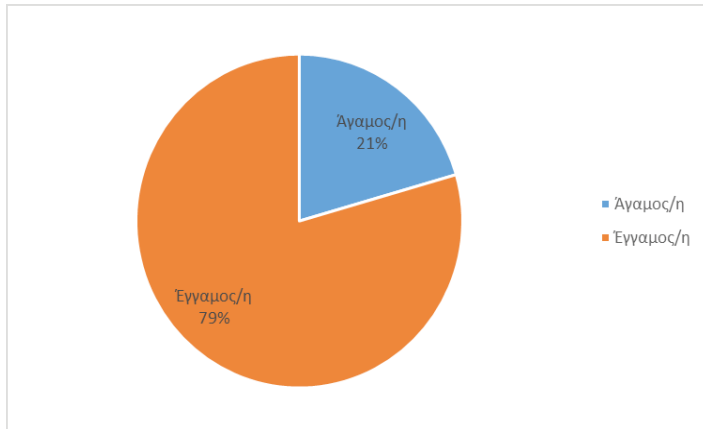

Από τους εκπαιδευτικούς του δείγματος είναι έγγαμοι/έγγαμες 31 (79%) και άγαμοι/άγαμες 8 (21%) (γράφημα 2). Ένας ή μία είναι ηλικίας έως 25 (2%), 3 είναι ηλικίας από 26-31 ετών (8%), 3 είναι ηλικίας από 32-37 ετών (8%), 6 είναι ηλικίας από 38-43 ετών (15%), 7 είναι ηλικίας από 44-49 ετών (18%) και 19 είναι ηλικίας από 50 και άνω (49%) (γράφημα 3). Από τη μελέτη του γραφήματος 3 διαπιστώνεται ότι περίπου το 50% των εκπαιδευτικών που εργάζονται στην εκπαίδευση είναι ηλικίας από 50 και άνω, αποτέλεσμα των ασφαλιστικών, δημοσιονομικών και συνταξιοδοτικών ρυθμίσεων που επιβλήθηκαν στη χώρα μας.

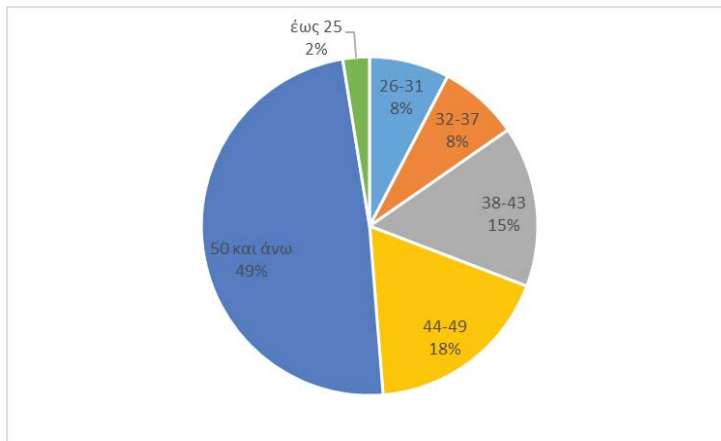
Στο δείγμα μας συμμετείχαν εκπαιδευτικοί εκ των οποίων 5 είναι κάτοχοι δεύτερου πτυχίου (13%), 2 είναι οι κάτοχοι δεύτερου πτυχίου και μεταπτυχιακού τίτλου (5%), ένας ή μία είναι κάτοχος διδακτορικού τίτλου (3%) και 7 είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου (18%) (γράφημα 4).

Γράφημα 2: Οικογενειακή κατάσταση

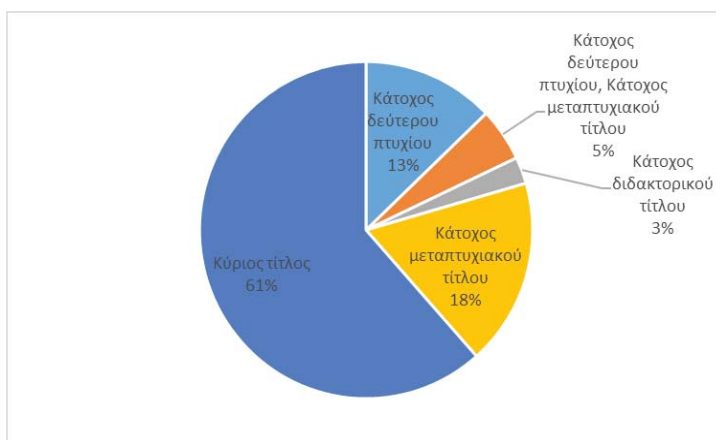
Γράφημα 3: Ηλικία

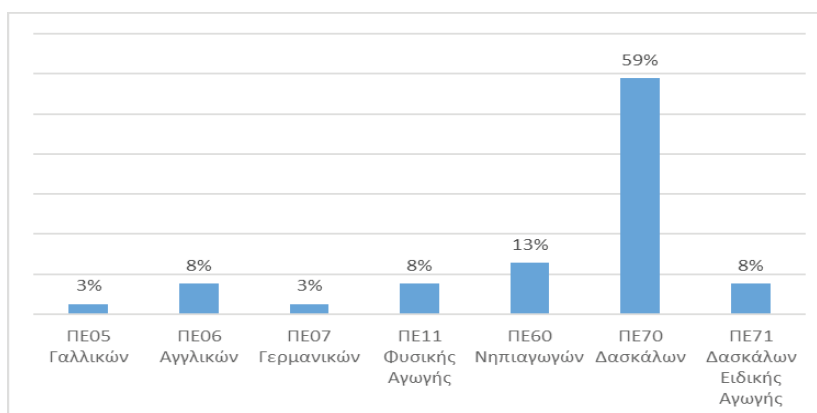
Από τη μελέτη του γραφήματος 4 διαπιστώνεται ότι περίπου το 40% των εκπαιδευτικών που εργάζονται στην εκπαίδευση είναι κάτοχοι και άλλων τίτλων (δεύτερο πτυχίο, μεταπτυχιακό, διδακτορικό) εκτός του τίτλου διορισμού ή πρόσληψής τους, γεγονός που επιβεβαιώνει τη βούληση των δημοσίων υπαλλήλων για διά βίου μάθηση.

Στο γράφημα 5 απεικονίζεται ότι το 59% του δείγματος είναι κλάδου ΠΕ70 δασκάλων, το 13% είναι κλάδου ΠΕ60 Νηπιαγωγών, το 8% είναι κλάδου ΠΕ71 Δασκάλων Ειδικής Αγωγής, το 8% είναι κλάδου ΠΕ11 Φυσικής Αγωγής, το 8% είναι κλάδου ΠΕ06 Αγγλικών, το 3% είναι κλάδου ΠΕ05 Γαλλικών και το 3% είναι κλάδου ΠΕ07 Γερμανικών.

Γράφημα 4: Επίπεδο εκπαίδευσης

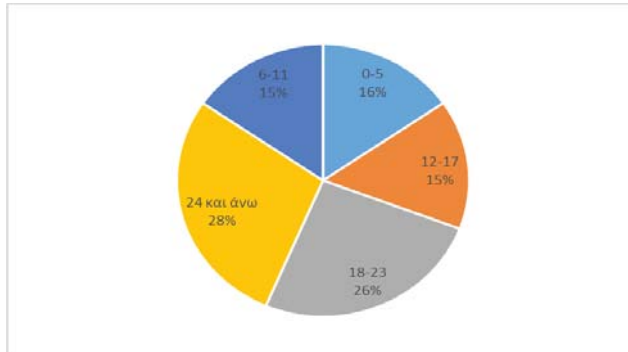

Γράφημα 5: Ειδικότητα

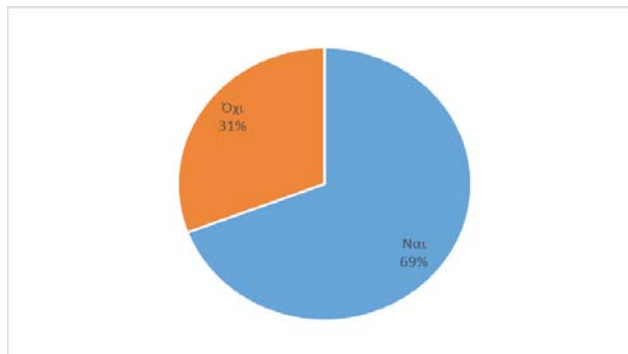

Στο γράφημα 6 φαίνεται ότι από τους εκπαιδευτικούς του δείγματος, 6 έχουν προϋπηρεσία από 0-5 έτη (16%), 6 έχουν προϋπηρεσία από 6-11 έτη (15%), 6 έχουν προϋπηρεσία από 12-17 έτη (15%), 10 έχουν προϋπηρεσία από 18-23 έτη (26%) και 11 από 24 και άνω έτη (28%). Στο γράφημα 7 παρουσιάζεται ότι 27 εκπαιδευτικοί (69%) είναι κάτοχοι ξένης γλώσσας επιπέδου B2 και άνω, εκ των οποίων το 50% είναι κάτοχοι της αγγλικής γλώσσας, το 33% είναι κάτοχοι της γερμανικής γλώσσας, το 6% είναι κάτοχοι της ιταλικής γλώσσας, το 6% είναι κάτοχοι της γαλλικής γλώσσας και το 5% είναι κάτοχοι άλλης ξένης γλώσσας (γράφημα 8). Από τη μελέτη του γραφήματος 7 διαπιστώνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό εκπαιδευτικών (69%) είναι κάτοχοι τίτλου γνώσης ξένης γλώσσας επιπέδου B2 και άνω.

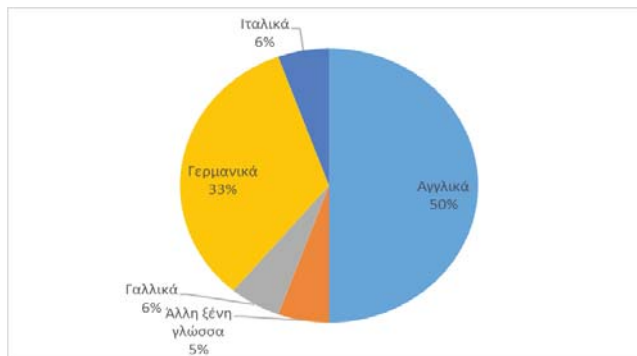
Γράφημα 6: Έτη προϋπηρεσίας

Γράφημα 7: Κάτοχος ξένης γλώσσας επιπέδου B2 και άνω

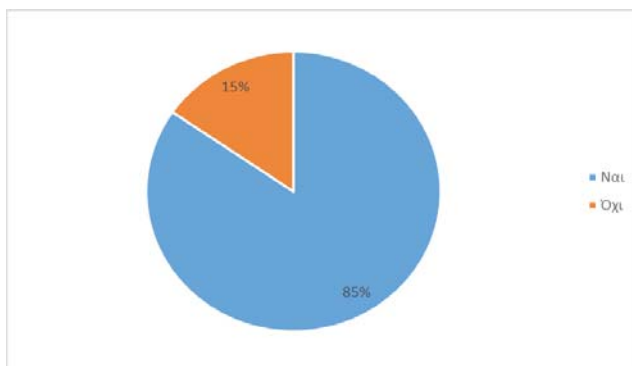
Γράφημα 8: Ξένη γλώσσα επιπέδου B2 και άνω

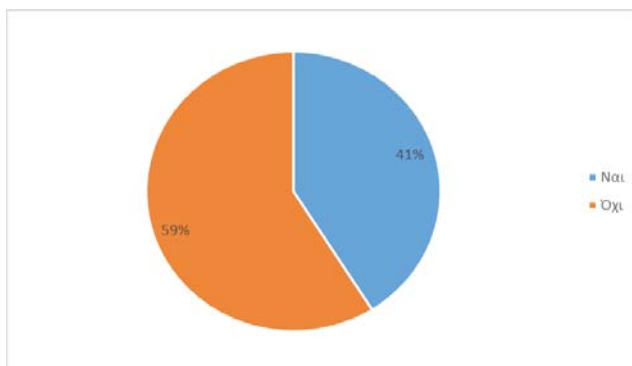
Στο γράφημα 9 απεικονίζεται ότι το 85% των εκπαιδευτικών του δείγματος έχουν γνώση ΤΠΕ επιπέδου Α', το 59% έχουν γνώση ΤΠΕ επιπέδου Β' (γράφημα 10) και το 85% έχουν μόνιμη σχέση εργασίας ενώ το 15% είναι αναπληρωτές και ωρομίσθιοι (γράφημα 11). Από τη μελέτη των γραφημάτων 7 & 8 διαπιστώνεται

ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών έχουν γνώσεις Τεχνολογιών Πληροφορικής.

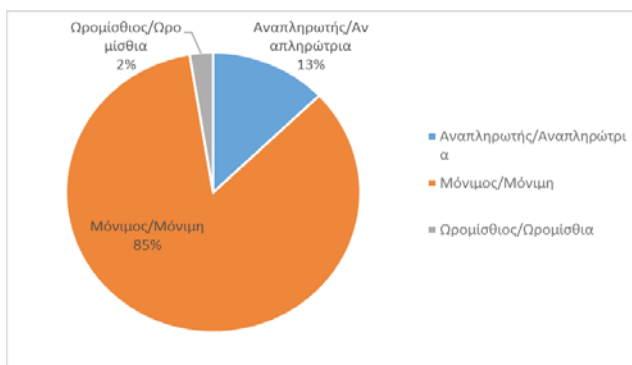
Γράφημα 9: Γνώση ΤΠΕ επιπέδου Α'

Γράφημα 10: Γνώση ΤΠΕ επιπέδου Β'

Γράφημα 11: Σχέση εργασίας

3.2. Εργαλεία συλλογής δεδομένων

Για τη διενέργεια της έρευνας, ως τρόπος συλλογής δεδομένων επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο που απεστάλη στα προσωπικά email των εκπαιδευτικών. Αποτελεί εργαλείο ποσοτικής έρευνας και συμπληρωνόταν ηλεκτρονικά μέσω των φορμών της Google.

Το ερωτηματολόγιο κατασκευάστηκε μετά από συστηματική μελέτη της αντίστοιχης βιβλιογραφίας. Οι ερωτήσεις, οι οποίες σε σημαντικό βαθμό προέρχονταν από ερωτηματολόγια που έχουν χρησιμοποιηθεί σε αντίστοιχες έρευνες, τροποποιήθηκαν, συνδυάστηκαν μεταξύ τους και προσαρμόστηκαν στα δεδομένα του θέματος διερεύνησής μας.

Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από δεκαεννέα (19) ερωτήσεις, εκ των οποίων οι πρώτες έντεκα (11) αφορούσαν δημογραφικά και πληροφοριακά στοιχεία (φύλο, οικογενειακή κατάσταση, ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, ειδικότητα, έτη προϋπηρεσίας, γνώση ξένων γλωσσών, γνώση ΤΠΕ και σχέση εργασίας), δύο (2) ήταν πολλαπλής επιλογής και έξι (6) ήταν ερωτήσεις διαβαθμισμένης κλίμακας τύπου Likert, δηλαδή «κλειστές» ερωτήσεις με συγκεκριμένο περιεχόμενο, στις οποίες οι ερωτώμενοι καλούνταν να εκφράσουν τον βαθμό που συμφωνούν ή διαφωνούν σύμφωνα με την ακόλουθη πενταβάθμια κλίμακα (Καθόλου, Λίγο, Μέτρια, Πολύ και Πάρα πολύ).

3.3. Τρόπος επεξεργασίας δεδομένων

Ως μέθοδος ανάλυσης και παρουσίασης των δεδομένων επιλέχθηκε το πρόγραμμα Excel λόγω της ευχρηστίας και της αξιοπιστίας που παρέχει στην εξαγωγή των αποτελεσμάτων. Ακολούθησε η γραφική τους απεικόνιση με τη μορφή διαγραμμάτων και η εξαγωγή συμπερασμάτων.

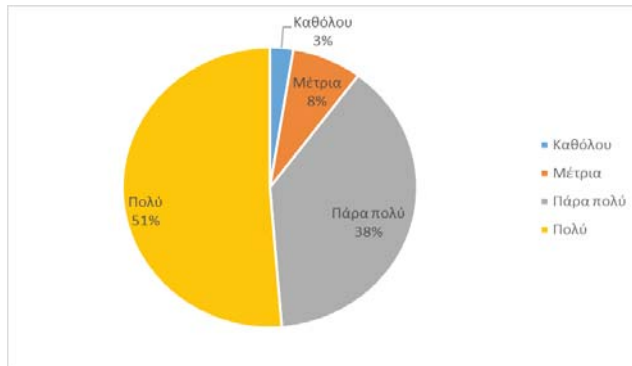
4. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας

4.1. Μέτρηση της ικανοποίησης από το αντικείμενο της εργασίας

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με την ικανοποίησή τους από το αντικείμενο της εργασίας καταγράφονται στον γράφημα 12.

Παρατηρείται στο γράφημα ότι το 38% των εκπαιδευτικών απαντούν «πάρα πολύ», το 51% απαντούν «πολύ», το 8% «μέτρια» και το 3% «καθόλου». Προκύπτει, λοιπόν, ότι η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών είναι πολύ ικανοποιημένη από το αντικείμενο της εργασίας της (89%). Όσον αφορά για το 3% που δηλώνει καθόλου μπορεί να οφείλεται στην έλλειψη ενδιαφέροντος για το παιδαγωγικό έργο που επιτελείται ή στην έλλειψη ανταμοιβών και κινήτρων.

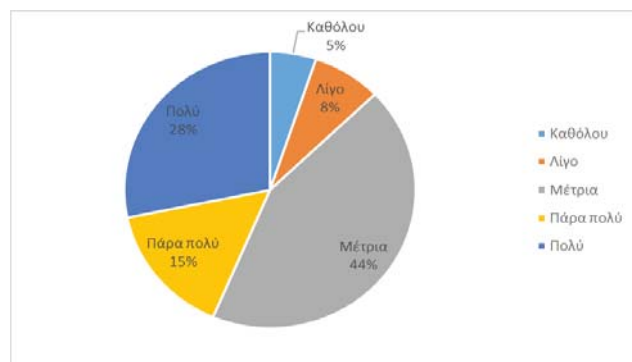
Γράφημα 12: Μέτρηση της ικανοποίησης από το αντικείμενο της εργασίας

4.2. Μέτρηση της ενθάρρυνσης από τους ανωτέρους για την ανάληψη πρωτοβουλιών.

Στο γράφημα 13 παρουσιάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών για το αν ενθαρρύνονται από τους ανωτέρους τους για την ανάληψη πρωτοβουλιών, όπου το 15% δήλωσε «πάρα πολύ», το 28% δήλωσε «πολύ», το 44% δήλωσε «μέτρια», το 8% «λίγο» και το 5% καθόλου. Διαπιστώνεται ότι ένα μεγάλο μέρος της εκπαιδευτικής κοινότητας δεν ενθαρρύνεται από την ηγεσία τους για την ανάληψη πρωτοβουλιών και κατά συνέπεια οι Διευθυντές/Διευθύντριες και οι Προϊστάμενοι/ Προϊστάμενες των σχολικών μονάδων οφείλουν να εμπνεύσουν, να παρακινήσουν τους συναδέλφους τους για το όραμά τους και να επιτύχουν τη δέσμευση, την αφοσίωση και την ενεργό ανάμειξή τους για την υλοποίηση του σχεδίου τους.

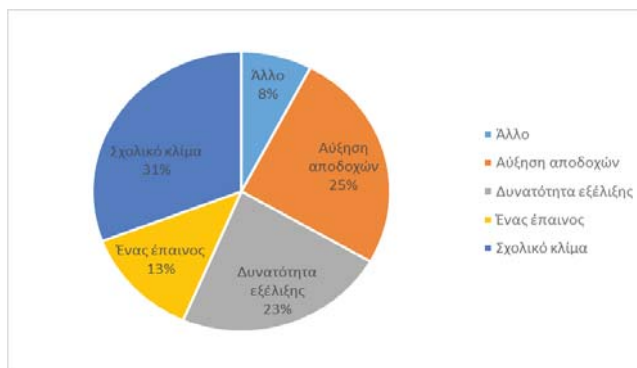
Γράφημα 13: Μέτρηση της ενθάρρυνσης από τους ανωτέρους για την ανάληψη πρωτοβουλιών

4.3. Μέτρηση των τρόπων παρακίνησης

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με ποιον από τους τρόπους θα τους παρακινούσε να εργαστούν με περισσότερο ζήλο καταγράφονται στον γράφημα 14. Παρατηρείται στο γράφημα ότι το 31% των εκπαιδευτικών επιλέγει το σχολικό κλίμα, την αύξηση αποδοχών επιλέγει το 25%, τη δυνατότητα εξέλιξης επιλέγει το 23%, έναν έπαινο το 13% και άλλο δήλωσε το 8%. Προκύπτει ότι οι εκπαιδευτικοί προτάσσουν το σχολικό κλίμα, ως τρόπο παρακίνησης, αφού αποτελεί την «προσωπικότητα» του εκπαιδευτικού οργανισμού αλλά και παράγοντα αποτελεσματικότητας και εύρυθμης λειτουργίας και κατόπιν την αύξηση των αποδοχών και την δυνατότητα εξέλιξης. Η αύξηση των αποδοχών όπως και η δυνατότητα εξέλιξης αποτελούν σημαντικούς τρόπους παρακίνησης αφού σχετίζονται με τη βελτίωση του επιπέδου ζωής και της κοινωνικής τους καταξίωσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι το 13% παρακινείται με έναν έπαινο και κατά συνέπεια διαπιστώνεται ότι η επιβράβευση αποτελεί σημαντική ανταμοιβή.

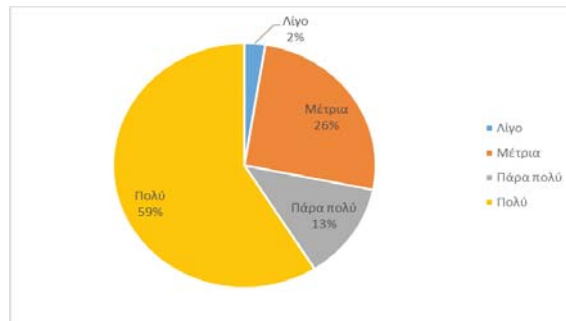
Γράφημα 14: Μέτρηση των τρόπων παρακίνησης

4.4. Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της επιμόρφωσης του προσωπικού

Στο γράφημα 15 παρουσιάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών για την αξία της επιμόρφωσης ως τρόπου υποκίνησης. Όπως διαφαίνεται στο γράφημα, το 13% των εκπαιδευτικών δήλωσε «πάρα πολύ», το 59% δήλωσε «πολύ», το 26% «μέτρια» και το 2% δήλωσε «λίγο». Διαπιστώνεται ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών δίνει μεγάλο βάρος στην επιμόρφωσή τους για την υλοποίηση του έργου τους. Απαιτείται λοιπόν από το δημόσιο η διερεύνηση των εκπαιδευτικών τους αναγκών και η πραγματοποίηση επιμορφωτικών δράσεων (υψηλού επιπέδου) με στόχους την ικανοποίηση των αναγκών των παιδιών, την εξέλιξη του διδακτικού έργου τους, τη βελτίωση της παιδαγωγικής πρακτικής, τη δυνατότητα εξέλιξής τους και τη βελτίωση του κύρους τους (θέση/τίτλος).

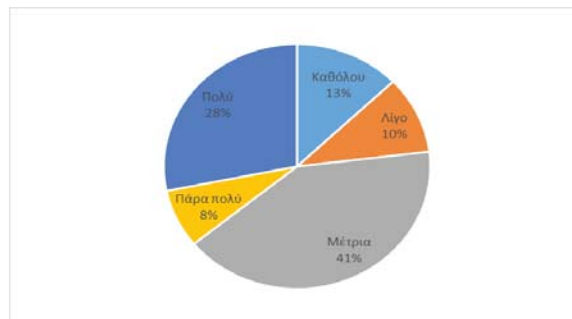
Γράφημα 15: Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της επιμόρφωσης του προσωπικού

4.5. Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της αξιολόγησης του προσωπικού

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με τον βαθμό υποκίνησης της αξιολόγησης του προσωπικού, καταγράφονται στο γράφημα 16. Παρατηρείται στο γράφημα ότι το 8% των εκπαιδευτικών δήλωσε «πάρα πολύ», το 28% δήλωσε «πολύ», το 41% δήλωσε «μέτρια», το 10% «λίγο» και το 13% δήλωσε «καθόλου». Προκύπτει, λοιπόν, μια επιφυλακτικότητα των εκπαιδευτικών για την αξιολόγηση, αποτέλεσμα όλων των αναποτελεσματικών προσπαθειών υλοποίησης της αξιολόγησης στον χώρο της εκπαίδευσης και της ανεπιτυχούς πειστικής επιχειρηματολογίας που αναπτύχθηκε μέχρι τώρα.

Γράφημα 16: Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της αξιολόγησης του προσωπικού

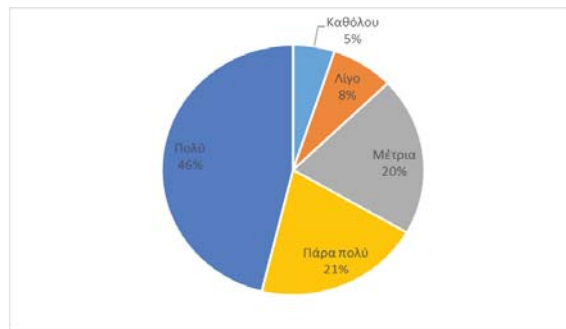
4.6. Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της σύνδεσης αποδοχών – παραγωγικότητας

Στο γράφημα 17 παρουσιάζονται οι απόψεις των εκπαιδευτικών για την αξία της σύνδεσης αποδοχών - παραγωγικότητας, ως τρόπου υποκίνησης. Όπως διαφαίνεται

στο γράφημα, το 21% απαντούν «πάρα πολύ», το 46% «πολύ», το 20% «μέτρια», το 8% «λίγο» και το 5% «καθόλου». Προκύπτει, λοιπόν, ότι η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών δίνει μεγάλο βάρος στη σύνδεση αποδοχών – παραγωγικότητας. Απαιτείται λοιπόν διαμόρφωση οργανωσιακής κουλτούρας με στοχοθεσία, με δείκτες μέτρησης των αποτελεσμάτων, αξιολόγησης και επιβράβευσης.

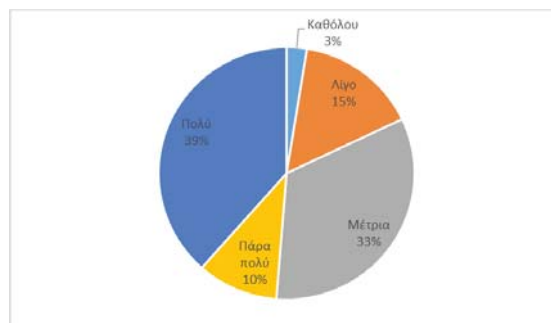
Γράφημα 17: Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της σύνδεσης αποδοχών – παραγωγικότητας

4.7. Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της δημιουργίας ομάδων εργασίας

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών αναφορικά με τον βαθμό υποκίνησης της δημιουργίας ομάδων εργασίας, καταγράφονται στο γράφημα 18. Παρατηρείται στο γράφημα ότι το 10% των εκπαιδευτικών απαντούν «πάρα πολύ», το 39% «πολύ», το 33% «μέτρια», το 15% «λίγο» και το 3% «καθόλου». Διαπιστώνεται ότι η εκπαιδευτική ηγεσία θα μπορούσε να συμβάλλει στη διαμόρφωση καλών διαπροσωπικών σχέσεων, πνεύματος συναδελφικότητας, αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ειλικρινούς συνεργασίας, συλλογικότητας αλλά και συμμετοχικότητας των εκπαιδευτικών για την επίτευξη των στόχων του οργανισμού.

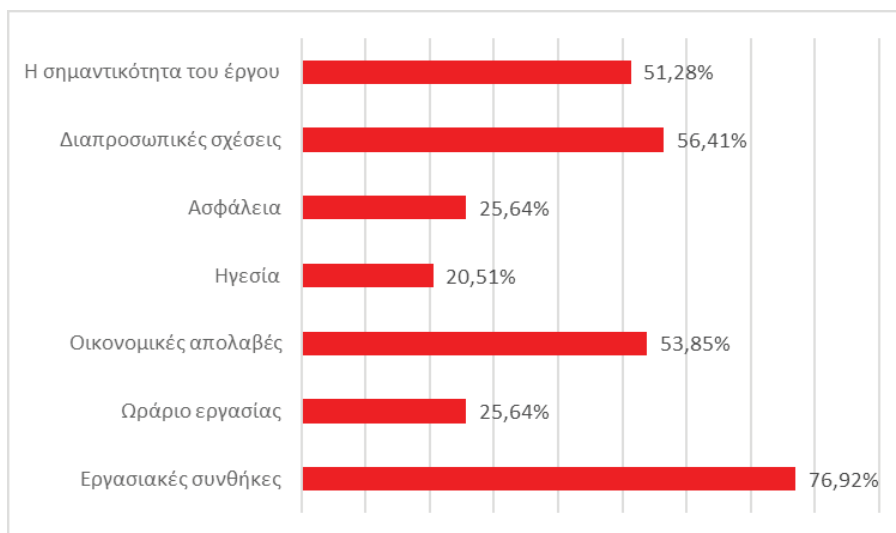
Γράφημα 18: Μέτρηση του βαθμού υποκίνησης της δημιουργίας ομάδων εργασίας

4.8. Μέτρηση των παραγόντων που βοηθούν στην επίτευξη της εργασιακής ικανοποίησης

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τους παράγοντες που βοηθούν στην επίτευξη της εργασιακής ικανοποίησης, καταγράφονται στο γράφημα 19. Όπως διαφαίνεται στο γράφημα, οι εργασιακές συνθήκες επιλέγονται από το 77% περίπου των εκπαιδευτικών, οι διαπροσωπικές σχέσεις επιλέγονται από το 56% περίπου των εκπαιδευτικών, οι οικονομικές απολαβές επιλέγονται από το 54% περίπου των εκπαιδευτικών, η σημαντικότητα του έργου επιλέγεται από το 51% περίπου των εκπαιδευτικών, ενώ χαμηλά ποσοστά εμφανίζουν η ασφάλεια (26% περίπου), το ωράριο εργασίας (26% περίπου) και η ηγεσία (21% περίπου). Προκύπτει, λοιπόν, ότι η εργασιακή ικανοποίηση επιτυγχάνεται με τη διαμόρφωση κατάλληλων εργασιακών συνθηκών, ισχυρών διαπροσωπικών σχέσεων, ικανοποιητικών αποδοχών και ανάδειξης της σημαντικότητας του έργου της διαμόρφωσης της προσωπικότητας των παιδιών.

Γράφημα 19: Μέτρηση των παραγόντων που βοηθούν στην επίτευξη της εργασιακής ικανοποίησης

5. Συμπεράσματα – προτάσεις

Σκοπός της πολιτικής αμοιβών και κινήτρων είναι η προσέλκυση, απασχόληση και διατήρηση έμπειρου προσωπικού που διαθέτει τις αναγκαίες ικανότητες και συμπεριφορές και που οδηγούν στη βελτιστοποίηση της ατομικής αλλά και της συνολικής απόδοσης.

Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε η πολιτική αμοιβών και κινήτρων που εφαρμόζεται στη Δημόσια Διοίκηση εστιάζοντας την έρευνά μας στους εκπαιδευτικούς της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών. Εξετάστηκαν επίσης οι δυνάμεις εκείνες που παρακινούν τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα και που τους οδηγούν σε μια αποδοτική συμπεριφορά.

Από τη βιβλιογραφική μελέτη διαπιστώνεται ότι η Δημόσια Διοίκηση πρέπει να αναπτύξει μια πολιτική αμοιβών και κινήτρων που να συνδέεται άμεσα με την στρατηγική της, την απόδοση αλλά και τις ανάγκες των εργαζομένων. Διαφαίνεται επίσης ότι η παρακίνηση αποτελεί την κινητήρια δύναμη που μπορεί να ωθήσει τους εργαζόμενους να ενεργήσουν με ενθουσιασμό και επιμονή έτσι ώστε να πετύχουν τους στόχους που θέτει ο οργανισμός που ανήκουν.

Από το ερευνητικό μέρος διαπιστώνεται ότι οι εκπαιδευτικοί της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Γρεβενών διαθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο (δεύτερο πτυχίο, μεταπτυχιακό, διδακτορικό, γνώση ξένων γλωσσών, γνώση ΠΠΕ), είναι πολύ ικανοποιημένοι από το αντικείμενο της εργασίας τους, δίνουν μεγάλο βάρος στην επιμόρφωσή τους για την υλοποίηση του έργου τους, είναι επιφυλακτικοί για την εφαρμογή της αξιολόγησης του προσωπικού, δίνουν μεγάλο βάρος στη σύνδεση αποδοχών – παραγωγικότητας, και προτάσσουν το σχολικό κλίμα, ως τρόπο παρακίνησης, αφού αποτελεί την «προσωπικότητα» του εκπαιδευτικού οργανισμού αλλά και παράγοντα αποτελεσματικότητας και εύρυθμης λειτουργίας. Διαπιστώνεται επίσης, ότι η εργασιακή τους ικανοποίηση επιτυγχάνεται με τη διαμόρφωση κατάλληλων εργασιακών συνθηκών, ισχυρών διαπροσωπικών σχέσεων, ικανοποιητικών αποδοχών και ανάδειξης της σημαντικότητας του έργου της διαμόρφωσης της προσωπικότητας των παιδιών.

Συμπερασματικά, κάθε δημόσιος οργανισμός οφείλει να σχεδιάζει και να εφαρμόζει πολιτική αμοιβών και κινήτρων που να αντικατοπτρίζουν τη στρατηγική του, την κουλτούρα του και την αποτελεσματικότητα των εργαζομένων του. Για τη διαμόρφωση της πολιτικής αμοιβών και κινήτρων χρειάζεται στενή συνεργασία με τους εργαζόμενους για την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, την αναγνώριση των ρόλων καθώς και του τρόπου με τον οποίο θα συμβάλουν στην επίτευξή τους.

6. Περιορισμοί της έρευνας

Δυστυχώς, όμως, η έρευνα ήταν χρονικά και τοπικά περιορισμένη για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για ολόκληρο τον χώρο της εκπαίδευσης και γενικότερα της δημόσιας διοίκησης και δίνεται έτσι η ευκαιρία στους αυριανούς μελετητές να συνδράμουν με τα ερευνητικά τους συμπεράσματα στην επιβεβαίωση ή απόρριψη των αναδειχθέντων ευρημάτων με τη χρήση ερευνητικών εργαλείων που θα διαθέτουν εγκυρότητα, αξιοπιστία και στάθμιση.

Βιογραφικά στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Καραγιάννης Αθανάσιος** είναι δάσκαλος και υπηρετεί στη Διεύθυνση Π.Ε. Γρεβενών ως Προϊστάμενος του Τμήματος Εκπαιδευτικών Θεμάτων. Κάτοχος του Πτυχίου του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του Τ.Ε.Ι. Δυτικής Μακεδονίας και απόφοιτος της Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε. Κοζάνης με Ειδίκευση στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό. Εξελέγη Δήμαρχος του Δήμου Ηρακλειωτών Νομού Γρεβενών τη δημοτική περίοδο 2007-2010 και ανέλαβε καθήκοντα Αντιδημάρχου Διοικητικών/Οικονομικών υπηρεσιών του Δήμου Γρεβενών από 01-01-2011 έως 31-12-2012 καθώς και Αντιδημάρχου του τομέα Παιδείας, Πολιτισμού & Αθλητισμού από 01-01-2013 έως 31-08-2013. Παρακολουθεί το Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στη Διοίκηση Επιχειρήσεων με Κατεύθυνση Πληροφοριακά Συστήματα Διοίκησης του Τ.Ε.Ι. Δυτικής Μακεδονίας (Γ' εξαμήνο-εκπόνηση διπλωματικής εργασίας). Στοιχεία επικοινωνίας: **sakhskaragiannhs@gmail.com**.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Κυριαζόπουλος, Π. & Σαμαντά, Ε. (2014). Εισαγωγή στην Οργανωσιακή Συμπεριφορά. Αθήνα. Εκδόσεις: Σύγχρονη Εκδοτική.
- Κώντσας, Σ. (2018). Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων [παρουσιάσεις μεταπτυχιακού μαθήματος]. ΤΕΙ Γρεβενών. Εαρινό εξάμηνο 2017-2018. Γρεβενά.
- Μπουραντάς, Δ. (2002). Μάνατζμεντ. Αθήνα. Εκδόσεις: Μπένου.
- Παπαλεξανδρή, Ν. & Μπουραντάς, Δ. (2003). Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων. Αθήνα. Εκδόσεις: Μπένου.
- Τερζίδης, Κ. & Τζωρτζάκης, Κ. (2004). *Διοίκηση Ανθρώπινων Πόρων*. Αθήνα: Rosili.
- Τζαβλόπουλος, Ι. (2018). *Ανάπτυξη Διοικητικών Ικανοτήτων: Διοίκηση Ανθρώπινου Προσωπικού* [παρουσιάσεις επιμορφωτικού προγράμματος]. Ινστιτούτο Επιμόρφωσης (ΙΝ.ΕΠ.). Απρίλιος 2018. Θεσσαλονίκη.

Ξενόγλωσση

- Bourantas, D., Papalexandris, N. (1999). *Personality traits discriminating between employees in public and in private-sector organizations*. The International Journal of Human Resource Management. Vol. 10, Issue 5.
- Denhardt, R., Denhardt, J. (2009). *Public Administration. An Action Orientation*. Belmont: Thomson Wadsworth.
- Rose, A., Lawton, A. (1999). *Public Services Management*. Essex: Pearson Education Limited.

- Berelson, B., & Steiner, G. A. (1964). *Human behavior: An inventory of scientific findings*. New York: Harcourt, Brace & World.
- James L. Perry & Lois R. Wise (1990). *The motivational Bases of Public Service*. *Public Administration Review*, Vol. 50, No.3.
- Mann G. (2006). *A motive to serve: Public Service motivation in Human Resource Management and the role of PSM in the Non profit Sector*. *Public Personnel Management*. Vol. 35.
- Thomas K. (2000). *Intrinsic motivation at work: Building energy and commitment*. San Fransisco: Berett-Koehler publishers Inc.
- Frank S. A. & Lewis G. B. (2004). *Government Employees: Working Hard or Hardly Working?* *The American Review of Public Administration*, Vol 34, No. 1.
- Briscoe, D.B. & Claus, L.M. (2008). *Employee performance management: policies and practices in multinational enterprises, in Performance Management Systems: A global perspective*. ed. P.W. Budwah and A. De-Nisi, Routledge, Abingdon.

Ιστοσελίδες

- Δρίβα Α. (2009). *Αξιολόγηση αποδοτικότητας και συστήματα αμοιβής προσωπικού στις ελληνικές επιχειρήσεις*. (Μεταπτυχιακή εργασία). Πάτρα Πανεπιστήμιο Πατρών. Στο: <http://nemertes.lis.upatras.gr/jspui/bitstream/1088916121/CE%94%CE%99%CE%A0%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%97%20%CE%95%CE%A1%CE%93%CE%91%CE%A3%CE%9%CE%91.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).
- Καλλιγά, Α. (2011). *Παρακίνηση εργαζομένων στο δημόσιο σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Προβλήματα και τεχνικές ενδυνάμωσης των δημοσίων υπαλλήλων. Η μελέτη περίπτωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (Διπλωματική Εργασία)*. Αθήνα. Ε.Κ.Δ.Δ.Α. Στο: http://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esta/T4/028/10289.pdf (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).
- Καρακίτσου, Δ. και Λουφάκη, Α. (2010). *Οι αμοιβές των στελεχών και τα μπόνους*. (Πτυχιακή Εργασία) Καβάλα. ΤΕΙ Καβάλας. Στο: <http://digilib.teiemt.gr/jspui/bitstream/123456789/2628/1/022011037.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).
- Κωντανά, Θ. (2011). *Διερεύνηση δεδομένων παρα(υπο)κίνησης στον δημόσιο τομέα—Βιβλιογραφική και εμπειρική έρευνα*. (Διπλωματική Εργασία). Θεσσαλονίκη. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας. Στο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14223/1/KontanaTheodoraMsc2011.pdf> (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

- Νταλιάρης Α. (2015). *Ανταμοιβές και υποκίνηση στο σύγχρονο προβληματικό εργασιακό περιβάλλον*. (Διπλωματική Εργασία). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/136254/files/GRI-2015-14192.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).
- Πλατσίδου, Μ. & Γωνίδα, Ε. (2005). *Θεωρίες κινήτρων στον εργασιακό χώρο. Οργάνωση και Διοίκηση Σχολικών Μονάδων*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Στο: <http://users.uom.gr/~platsidu%C8%E5%F9%F1%DF%E5%F2%20%EA%E9%ED%DE%F4%F1%F9%ED%20%F3%F4%EF%ED%20%E5%F1%E3%E1%F3E9%E1%A%FC%20%F7%FE%F1%EF.pdf> (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).
- Πολίτου, Μ. (2006). *Τα είδη αμοιβής των εργαζομένων και η επίδραση αυτών των αμοιβών στην απόδοσή τους*. (Πτυχιακή Εργασία). Καβάλα. ΤΕΙ Καβάλας. Στο: <http://digilib.teiemt.gr/jspui/bitstream/123456789/2728/1/022006x03x214.pdf> (προσπελάστηκε στις 14/5/2018).
- Τριγώνης, Σ. (2012). *Μέθοδοι παρακίνησης του προσωπικού κατασκευαστικών εταιρειών*. (Διπλωματική εργασία). Θεσσαλονίκη. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/130945/files/GRI-2012-9788.pdf> (προσπελάστηκε στις 15/5/2018).

Παράρτημα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ (ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΜΟΙΒΩΝ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΡΩΝ ΣΤΗ ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ)

Σκοπός της έρευνάς μου, είναι να αποκτήσω μία όσο το δυνατόν πιο εμπειριστατωμένη εικόνα της πολιτικής των αμοιβών και των κινήτρων στη Δημόσια Διοίκηση. Σας παρακαλώ θερμά να απαντήσετε στο ερωτηματολόγιο με σαφήνεια και ειλικρίνεια, σύμφωνα με αυτά που πιστεύετε, και όχι αυτά που τυχόν θα αποτελούσε “ιδανικές απαντήσεις”. Στοχεύοντας σε αυτή την κατεύθυνση, κράτησα το ερωτηματολόγιο ανώνυμο (δε χρειάζεται να δώσετε πουθενά το όνομα και επώνυμό σας) και σύντομο (μέσος χρόνος -συμπλήρωσης 7-10 λεπτά). Τέλος για οποιαδήποτε απορία μπορείτε να επικοινωνήσετε μαζί μου στο e-mail:sakhskaragiannhs@gmail.com. Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη βοήθειά σας. Σ. Καραγιάννης.”

* Απαιτείται

1. Φύλο *

Άντρας
Γυναίκα

2. Οικογενειακή κατάσταση *

Έγγαμος/η
Άγαμος/η

3. Ηλικία *

έως 25
26-31
32-37
38-43
44-49
50 και άνω

4. Επίπεδο εκπαίδευσης *

Κάτοχος πτυχίου παιδαγωγικού τμήματος
Κάτοχος δευτέρου πτυχίου
Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου
Κάτοχος διδακτορικού τίτλου

5. Ειδικότητα *

ΠΕ05 Γαλλικών
ΠΕ06 Αγγλικών
ΠΕ07 Γερμανικών
ΠΕ08 Καλλιτεχνικών
ΠΕ11 Φυσικής Αγωγής
ΠΕ16 Μουσικής
ΠΕ19-20 Πληροφορικής
ΠΕ60 Νηπιαγωγών
ΠΕ61 Νηπιαγωγών Ειδικής Αγωγής
ΠΕ70 Δασκάλων
ΠΕ71 Δασκάλων Ειδικής Αγωγής

6. Έτη προϋπηρεσίας *

0-5

6-11

12-17

18-23

24 και άνω

7. Κάτοχος ξένης γλώσσας επιπέδου B2 και άνω *

Ναι

Όχι

8. Σε περίπτωση που απαντήσατε “Ναι” στην ανωτέρω ερώτηση επιλέξτε ξένη γλώσσα

Αγγλικά

Γαλλικά

Γερμανικά

Ιταλικά

Άλλη ξένη γλώσσα

9. Γνώση ΤΠΕ επιπέδου Α’*

Ναι

Όχι

10. Γνώση ΤΠΕ επιπέδου Β’ *

Ναι

Όχι

11. Σχέση εργασίας *

Μόνιμος/Μόνιμη

Αναπληρωτής/Αναπληρώτρια

Ωρομίσθιος/Ωρομίσθια

12. Είστε ικανοποιημένος/η από το αντικείμενο της εργασίας σας; *

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Πολύ

Πάρα πολύ

13. Ενθαρρύνεστε από τους ανωτέρους σας για την ανάληψη πρωτοβουλιών; *

Καθόλου
Λίγο
Μέτρια
Πολύ
Πάρα πολύ

14. Ποιος από τους παρακάτω τρόπους θα σας παρακινούσε να εργαστείτε με περισσότερο ζήλο; *

Αύξηση αποδοχών
Δυνατότητα εξέλιξης
Σχολικό κλίμα
Ένας έπαινος
Άλλο

15. Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι η επιμόρφωση θα μπορούσε να σας υποκινήσει; *

Καθόλου
Λίγο
Μέτρια
Πολύ
Πάρα πολύ

16. Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι η αξιολόγηση του προσωπικού θα μπορούσε να σας υποκινήσει; *

Καθόλου
Λίγο
Μέτρια
Πολύ
Πάρα πολύ

17. Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι η σύνδεση αποδοχών - παραγωγικότητας θα μπορούσε να σας υποκινήσει; *

Καθόλου
Λίγο
Μέτρια

Πολύ
Πάρα πολύ

18. Σε ποιον βαθμό πιστεύετε ότι η δημιουργία ομάδων εργασίας θα μπορούσε να σας υποκινήσει; *

Καθόλου
Λίγο
Μέτρια
Πολύ
Πάρα πολύ

19. Ποιοι παράγοντες κατά τη γνώμη σας βοηθούν στην επίτευξη της εργασιακής ικανοποίησης;*

Εργασιακές συνθήκες
Ωράριο εργασίας
Οικονομικές απολαβές
Ηγεσία
Ασφάλεια
Διαπροσωπικές σχέσεις
Η σημαντικότητα του έργου

Μέμος Κωνσταντίνος

Η εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου για την Κοινωνική Ασφάλιση στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης, 2010-2017

The evolution of the legal framework for Social Security in Greece during the crisis, 2010-2017

Περίληψη

Η κεντρική επιδίωξη της έρευνας επικεντρώνεται στη βιβλιογραφική αναζήτηση, καταγραφή, διερεύνηση και ανάλυση του νομοθετικού πλαισίου για την Κοινωνική Ασφάλιση στην Ελλάδα από το 2010 μέχρι σήμερα. Το 2010 κατέφυγε η χώρα για βοήθεια στο μηχανισμό στήριξης για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της. Τα μνημόνια συνεργασίας έφεραν πολλές αλλαγές στη χώρα και συγκεκριμένα διαμόρφωσαν ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο για την εξυγίανση και βιωσιμότητα του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης(ΣΚΑ), σύμφωνα με τους δανειστές. Η πρωτοτυπία της έρευνας εστιάζεται στην καταγραφή, παρουσίαση και ανάλυση των σημαντικότερων νομοθετικών εξελίξεων από το 2010 έως το 2017 και στις επιπτώσεις που επέφεραν στο ΣΚΑ.

Λέξεις κλειδιά: Ασφαλιστικά Ταμεία, Ασφαλιστικοί Νόμοι, Κοινωνική Ασφάλιση, Κοινωνική Πολιτική

Παραπομπή: Μέμος, Κ. (2019), Η εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου για την Κοινωνική Ασφάλιση στην Ελλάδα την περίοδο της κρίσης, 2010-2017, *Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες*, τχ. 8/2019, σ.σ. 75-100. Στο: <http://politika.inpatra.gr>

Abstract

The central aim of the research focuses on the bibliographic search, recording, investigation and analysis of the legal framework for Social Security in Greece from 2010 until today. In 2010, the country resorted to helping the support mechanism to meet its obligations. The memorandums of cooperation have brought about a lot of changes in the country and specifically formed a new legislative framework for the reorganization and sustainability of the Social Security System, according to lenders. The originality of the present research focuses on the recording, presentation and analysis of major legislative interventions from 2010 to 2017 and the impact they have had on the Social Security System.

Keywords: Social Security funds, Insurance Laws, Social Security, Social Policy

1. Εισαγωγή

Οι σύγχρονες εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία έχουν διαμορφώσει μια πολύ δυσμενή πραγματικότητα για την κοινωνική ασφάλιση τόσο σε επίπεδο εσόδων όσο και σε επίπεδο δαπανών. Αναλυτικότερα, από το τέλος του 2009, ως αποτέλεσμα του συνδυασμού της διεθνούς οικονομικής κρίσης και εσωτερικών παραγόντων, η ελληνική οικονομία αντιμετωπίζει την πιο σοβαρή της κρίση από το 1993, με το υψηλότερο δημόσιο έλλειμμα.

Το Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης επηρεάζει άμεσα το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον. Η διεθνή οικονομική κρίση επιδεινώσε την οικονομική κρίση στην Ελλάδα με αποτέλεσμα να επηρεάζει τους τρεις βασικούς πυλώνες της ελληνικής οικονομίας έτσι ώστε να επιφέρει οικονομική, δημοσιονομική και κοινωνική κρίση. Με τον όρο οικονομική εννοούμε την μηδενική ή αρνητική αύξηση του ΑΕΠ, τη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής και των επενδύσεων, τη μείωση των εξαγωγών, τη μείωση του κύκλου εργασιών, τη μείωση της ζήτησης της απασχόλησης και κατ'επέκταση των μισθών, την αύξηση της ανεργίας. Με τον όρο δημοσιονομική κρίση εννοούμε την αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους, την κατάρρευση των δημοσίων εσόδων, των εσόδων των ασφαλιστικών ταμείων. Τέλος η κοινωνική κρίση περιλαμβάνει την αύξηση ιδιωτικών δαπανών υγείας, την υποχρηματοδότηση του συστήματος της κοινωνικής προστασίας, τη μείωση συντάξεων και κοινωνικών παροχών.

Βασικό πρόβλημα σχετικά με την ασφάλιση στην Ευρώπη είναι η διατήρηση της διαφορετικότητας των εθνικών κοινωνικών πολιτικών. Παρά την τροποποίηση που πραγματοποιήθηκε στο άρθρο 117 της Συνθήκης της Ρώμης, η οποία αναφέρει ότι η κοινότητα και τα κράτη μέλη έχουν ως στόχο την προώθηση της απασχόλησης, τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας, την πλήρη κοινωνική προστασία, τον κοινωνικό διάλογο, την ανάπτυξη των ανθρωπίνων

πόρων επιτρέποντας έτσι ένα υψηλό και διαρκές επίπεδο απασχόλησης καθώς και τον περιορισμό των αποκλίσεων. Στην κατεύθυνση αυτή, η κοινότητα και τα κράτη μέλη παίρνουν μέτρα λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορετικότητα των εθνικών πρακτικών και ιδιαίτερα στον τομέα των συλλογικών διαπραγματεύσεων, καθώς επίσης και την ανάγκη της διατήρησης της ανταγωνιστικότητας της κοινοτικής οικονομίας. Με την τροποποίηση αυτή εκφράζεται σαφέστερα η απομάκρυνση των προθέσεων για σύγκλιση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας, με τη διατήρηση της διαφορετικότητας των εθνικών κοινωνικών πολιτικών¹.

Πέρα από τις αναγκαίες παρεμβάσεις για να διορθωθεί το μωσαϊκό των ρυθμίσεων και το χάος των ανισοτήτων έγινε προσπάθεια να διασφαλιστεί ότι οι οικονομικές διαχειριστικές παρεμβάσεις, δεν θα πλήξουν το δημόσιο και κοινωνικό χαρακτήρα της κοινωνικής ασφάλισης. Εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι το ελληνικό Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης παρουσιάζει όλα τα χαρακτηριστικά ενός ιδιαίτερου τύπου κοινωνικού κράτους, όπως αυτό των χωρών της Νότιας Ευρώπης. «Η νότια ευρωπαϊκή παραλλαγή του κράτους πρόνοιας χαρακτηρίζεται από την καθυστέρηση στη θεσμοθέτηση και επέκταση κοινωνικών προγραμμάτων, από την ύπαρξη σημαντικών κενών στην κοινωνική προστασία, αλλά και από τη συμβίωση των τελευταίων με «νησίδες» υπερπροστασίας, ειδικών ομάδων συμφερόντων»².

Το Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα βρισκόνταν σε κρίση και πριν την έλευση της οικονομικής κρίσης, με μειωμένα αποθεματικά κεφάλαια και μεγάλο ποσοστό εισφοροδιαφυγής. Η οικονομική κρίση επιδείνωσε την κατάσταση που είχαν περιέλθει τα ασφαλιστικά ταμεία, με την αύξηση της ανεργίας, τη μείωση μισθών και τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Τα έσοδα μειώθηκαν και η οικονομική κατάσταση των ταμείων επιδεινώθηκε ακόμη περισσότερο.

Από το τέλος του 2008, η ελληνική οικονομία εισέρχεται σταδιακά στην οικονομική κρίση, που πλήττει την Ευρώπη, με το υψηλότερο δημοσιονομικό έλλειμμα και το δεύτερο υψηλότερο χρέος σε ποσοστό του ΑΕΠ στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό, είχε ως συνέπεια η χώρα να δανειστεί και αυτό επέφερε ακόμα μεγαλύτερη οικονομική κρίση. Η Ελλάδα προσπαθεί να καλύψει το υπερβολικό δημόσιο έλλειμμά της μέσα σε μια παγκόσμια οικονομική κρίση, με τους πιο δυσμενείς όρους, τεράστια ύφεση που εκτιμάται στο 3,5% για το 2011 και που συνολικά από το 2009 αγγίζει το 10,2% του ΑΕΠ, καθώς και αντίστοιχα μεγάλο δημόσιο έλλειμμα και χρέος: το έλλειμμα εκτιμάται στο 10,5% του ΑΕΠ το 2010 και το δημόσιο χρέος στα 328,6 δισ. ευρώ ή το 142,8% του ΑΕΠ³.

Το 2010 κατέφυγε η χώρα για βοήθεια στο μηχανισμό στήριξης για να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο,

1 Ρομπολης, Σ.-Χλέτσος, Μ. (1995). Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας. Θεσσαλονίκη. Εκδόσεις Παρατηρητής.

2 Ferrera Maurizio, (1996), The "Southern Model" of Welfare in Social Europe

3 Θεοδωρουλάκης, Μ. & Κουμαριάνος, Β. (2012). Συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Το ασφαλιστικό σύστημα και σύστημα κοινωνικής περίθαλψης. Αθήνα: ΙΝΕ-Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, σελ. 90.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα). Οι δανειακές συμβάσεις συνοδεύτηκαν με μια σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων και στον τομέα της Κοινωνικής Ασφάλισης με αρνητικές συνέπειες για τους εργαζόμενους αλλά και τους συνταξιούχους.

Μετά από τρεις επικαιροποιήσεις, το πρόβλημα της χώρας όχι μόνο δεν βαίνει προς τη λύση του, αλλά απεναντίας επιδεινώνεται. Το μεσοπρόθεσμο, ο εφαρμοστικός νόμος και το Μνημόνιο II οριστικοποιούν την επιλογή ολέθρου και φορτώνουν την αποτυχία του πρώτου στην κοινωνία⁴.

Η πρόταση των Ρομπέι - Μπαρόζο που επικράτησε αναφέρεται σε μη βιώσιμα ασφαλιστικά συστήματα, στα οποία πρέπει να εφαρμοστούν μέτρα όπως είναι η μείωση των συντάξεων, η αύξηση του ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης ή ένα συνδυασμός και των δύο. Το κριτήριο της αξιολόγησης των συστημάτων ασφάλισης, είναι η παρακολούθηση του δημογραφικού παράγοντα και τους προσδόκιμοι ζωής.

Η πολιτική των μνημονίων της τελευταίας επταετίας έχει καταλύσει δύο βασικές αρχές της κοινωνικής ασφάλισης. Την αρχή της αλληλεγγύης των γενεών και την αρχή της αναλογικότητας (αποδοτικότητα εισφορών παροχών). Οι ασκούμενες πολιτικές των μνημονίων στην Ελλάδα έχουν οδηγήσει, μεταξύ άλλων το επίπεδο των συντάξεων, σε ολόένα και μεγαλύτερο αριθμό στα όρια της φτώχειας⁵.

Με στόχο την οικονομική βιωσιμότητα, τα προγράμματα δανεισμού συνοδεύονταν πάντα από εφαρμοστικούς νόμους που περιείχαν μέτρα, τα οποία έπλητταν με βάνουσο τρόπο τα κοινωνικά δικαιώματα, είτε άμεσα πχ. το δικαίωμα στην εργασία και την κοινωνική ασφάλιση, ή έμμεσα, πχ. τα δικαιώματα για υγεία, δωρεάν παιδεία, προστασία της οικογένειας. Με την ασκούμενη οικονομική πολιτική επλήγησαν δηλαδή είτε ευθέως ή μέσω μείωσης των κρατικών κονδυλίων όλα τα άρθρα του Συντάγματος που κατοχυρώνουν τα κοινωνικά δικαιώματα⁶.

2. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2010

Το 2010 ψηφίστηκαν οι νόμοι **3863/2010** και ο **3865/2010**.

Ν. 3863/2010. Αφορά το Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις. Έχει σκοπό να εξασφαλίσει την βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος της χώρας με τη διασφάλιση αξιοπρεπούς

4 Μητρόπουλος Α. (2012). Στο έλεος του Μνημονίου. Η πολιτική της χρεοκοπίας και η υπέρβασή της. σελ. 190
5 <http://www.economy365.gr/article/24748/mnimonia-kai-koinoniki-asfalisi> (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

6 Μιχαλοπούλου Α., Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα-Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων, Ανακτήθηκε από: <https://www.constitutionalism.gr/mihalopoulou-mnimonioikoinonika-dikaiomata/>

σύνταξης για κάθε δικαιούχο. Γίνεται προσπάθεια καταπολέμησης της σπατάλης στις δαπάνες υγείας, την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής, και τον περιορισμό της αδήλωτης εργασίας με απώτερο σκοπό την αύξηση των εσόδων του ασφαλιστικού συστήματος. Το ασφαλιστικό πρόβλημα δεν προέκυψε ξαφνικά αλλά προϋπήρχε. Οξύνθηκε αποκτώντας, δεδομένης της οικονομικής κρίσης, ανεξέλεγκτες διαστάσεις.

Στο νόμο αυτό προβλέπεται η ενιαία δομή της κύριας σύνταξης, ο ενιαίος φορέας διαχείρισης των αποθεματικών και της περιουσίας, ο ενιαίος μηχανισμός ελέγχου καταβολής των ασφαλιστικών εισφορών, το ενιαίο σύστημα διαχείρισης των πόρων και ελέγχου των δαπανών υγείας, το ενιαίο σύστημα προμηθειών των Φ.Κ.Α., το ενιαίο καθεστώς συνταξιοδότησης, το ενιαίο καθεστώς ασφάλισης όσων συνταξιούχων απασχολούνται μετά τη συνταξιοδότησή τους, ο ενιαίος φορέας πιστοποίησης και αξιολόγησης της αναπηρίας, το ενιαίο σύστημα κατάρτισης του καταλόγου των βαρέων και ανθυγιεινών επαγγελμάτων, το ενιαίο κέντρο ελέγχου και πληρωμής συντάξεων, το ενιαίο και πάγιο σύστημα ρύθμισης των οφειλών στα Ταμεία.

Γίνεται διαχωρισμός βασικής και αναλογικής σύνταξης. Ορίζεται η βασική σύνταξη σε 360 ευρώ το μήνα. Η αναλογική σύνταξη είναι το ποσό της σύνταξης που αναλογεί στο ύψος των ασφαλιστικών εισφορών για τα έτη ασφάλισης, από 1/1/2011 και εφεξής, κάθε ασφαλισμένου που θεμελιώνει δικαίωμα σύνταξης μετά την 1/1/2015 σε φορείς κύριας ασφάλισης. Επίσης ρυθμίζει θέματα διαδοχικών ασφαλίσεων και γίνεται μνεία στην αναμόρφωση του πλαισίου των αναπηρικών συντάξεων. Στο δεύτερο κεφάλαιο του νόμου αναμορφώνει το πλαίσιο των αναπηρικών συντάξεων με το Κέντρο Πιστοποίησης Αναπηρίας (ΚΕ.Π.Α.) που είναι αρμόδιο για τον καθορισμό του βαθμού αναπηρίας των ασφαλισμένων όλων των ασφαλιστικών φορέων και των ανασφάλιστων.

Στο άρθρο 5 ρυθμίστηκε το χρόνιο πρόβλημα της διαδοχικής ασφάλισης, με έναρξη εφαρμογής το 2011. Στο άρθρο 10 έγιναν τροποποιήσεις και στα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης. Με το άρθρο 35 δημιουργήθηκε ενιαίο σύστημα ελέγχου καταβολής των συντάξεων. Αρμόδιος φορέας για τη λειτουργία του συστήματος αυτού ορίζεται η Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση Κοινωνικής Ασφάλισης (ΗΔΙΚΑ ΑΕ.). Με το άρθρο 38 θεσπίστηκε η Εισφορά Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΑΣ) με σκοπό την κάλυψη των ελλειμμάτων των κλάδων κύριας σύνταξης των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης. Στο άρθρο 17 προβλέπεται η αναπροσαρμογή του πίνακα βαρέων και ανθυγιεινών επαγγελμάτων. Τέλος στο άρθρο 10 ορίζεται η αναγνώριση πλασματικών ετών με εξαγορά ή χωρίς εξαγορά.

Επίσης θεσπίστηκαν κανόνες για την αποτελεσματικότερη διαχείριση των αποθεματικών και την αξιοποίηση της περιουσίας των Φ.Κ.Α..

Συστήνεται κέντρο πληροφόρησης ασφαλισμένων συνταξιούχων (ΚΠΑΣ) όπου παρέχει πληροφορίες, κατευθύνει τους ασφαλισμένους. Ακόμη γίνεται αναφορά στο ενιαίο σύστημα ελέγχου των συντάξεων και παρακολούθησης

αναγκαστικών εισπράξεων ασφαλιστικών εισφορών των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης.

Ν. 3865/2010. Ο νόμος αυτός προβλέπει μεταρρυθμίσεις στο συνταξιοδοτικό σύστημα του δημοσίου τομέα και συναφείς διατάξεις. Αποτελείται από τρία κεφάλαια και σχετίζεται με τη μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού συστήματος του δημοσίου τομέα, όπως βασικές συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και αλλαγή στη βασική σύνταξη, στα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης καθώς και στην αναλογική σύνταξη σε στρατιωτικούς.

Το πρώτο αναφέρεται σε βασικές συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις, το δεύτερο σε λοιπές ασφαλιστικές ρυθμίσεις και το τρίτο σε λοιπές συνταξιοδοτικές διατάξεις. Στο πρώτο κεφάλαιο διακρίνουμε τις βασικές συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις ειδικότερα με το ασφαλιστικό καθεστώς των προσλαμβανόμενων στο δημόσιο από 1/1/2011.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τροποποιήσεις των ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης ανδρών και γυναικών του Δημοσίου. Επίσης από 1/8/2010 θεσπίζεται η Εισφορά Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΑΣ) η οποία τηρείται σε λογαριασμό με οικονομική αυτοτέλεια, στο Ασφαλιστικό Κεφάλαιο Αλληλεγγύης Γενεών (ΑΚΑΓΕ), το οποίο συστάθηκε με τις διαλέξεις του άρθρου 149 νόμος 3655/2008.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται λοιπές συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις όπως η συνταξιοδότηση των υπαλλήλων της Βουλής, αιρετών οργάνων, το συνταξιοδοτικό καθεστώς του αγρονομικού προσωπικού της Ελληνικής Αγροφυλακής κτλ..

Η πρώτη δανειακή σύμβαση επέφερε τη λήψη νέων μέτρων που αφορούσαν την κατάργηση του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού για μισθωτούς και συνταξιούχους, περικοπή επιδομάτων του δημοσίου τομέα, απορύθμιση των εργασιακών σχέσεων, τη μείωση του κατώτατου μισθού και την αύξηση του ορίου συνταξιοδότησης των γυναικών στα 65 τους χρόνια.

Οι νόμοι 3863/2010 για το ασφαλιστικό και 3865/2010 για το συνταξιοδοτικό του Δημοσίου, επέφεραν σημαντικές αλλαγές στο ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό σύστημα αφού προωθούνται μέτρα εισπρακτικού χαρακτήρα. Παρατηρείται μία προσπάθεια αύξησης των εισφορών και των συνολικών επιβαρύνσεων των ασφαλισμένων και συνταξιούχων με ταυτόχρονη μείωση των παροχών.

3. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2011

Ν. 3996/2011. Με τις διατάξεις του ασφαλιστικού νόμου 3996/2011 στο πλαίσιο των σημαντικών αλλαγών που επήλθαν στην συνταξιοδοτική νομοθεσία που διέπει τους δημόσιους υπαλλήλους, λειτουργούς και τους εξομοιούμενους με αυτούς θεσπίστηκαν και νέες ρυθμίσεις οι οποίες σχετίζονται με την αναμόρφωση

του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας, αλλά και ρυθμίσεις θεμάτων Κοινωνικής Ασφάλισης.

Στο δεύτερο μέρος του νόμου ρυθμίσες θεμάτων κοινωνικής ασφάλισης αναλύονται οι πρακτικές προστασίας των ευπαθών ομάδων. Με το άρθρο 34 ο νόμος προβλέπει επιδόματα κοινωνικής αλληλεγγύης συνταξιούχων ΕΚΑΣ (Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων). Επίσης στο άρθρο 35 προβλέπονται ρυθμίσεις ασφάλισης ασθένειας και κάλυψη ανέργων. Στο άρθρο 36 τίγεται η ανάγκη προστασίας από απόλυση λόγω μητρότητας. Το άρθρο 37 ορίζει πως έγιναν αυστηρότερες οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης των γονέων, των συζύγων και των αδελφών αναπήρων, σε σχέση με τα όσα ορίζονταν στο νόμο που ίσχυε πριν (ν.3232/2004).

Στο άρθρο 38, ορίζεται υποχρέωση όλων των ασφαλιστικών φορέων, εφόσον έχει εκδοθεί βεβαίωση χρόνου ασφάλισης, να εκδίδουν την οριστική απόφαση συνταξιοδότησης, το αργότερο σε 3 μήνες από την υποβολή της σχετικής αίτησης. Στα άρθρα 39 και 40 του ν.3996/2011 τροποποιούνται οι διατάξεις σχετικές με την αναγνώριση πλασματικού χρόνου ασφάλισης.

Στο άρθρο 42 διευκρινίζονται θέματα σχετικά με το θέμα της απασχόλησης των συνταξιούχων. Το άρθρο 66 του ν.3996/2011 αντικατέστησε τις παραγράφους 4-7 του άρθρου 74 του ν.3863/2010, δίνοντας την δυνατότητα αυτασφάλισης στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ των απολυμένων μισθωτών οι οποίοι είναι ηλικίας 55 έως 64 ετών και παραμένουν άνεργοι.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνονται ρυθμίσεις ασφαλιστικού περιεχομένου που καλείται η ανάγκη επιτάχυνσης διαδικασίας απονομής των συντάξεων.

Το 2011 ψηφίστηκε το «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015» το οποίο συνοδευόταν από μια σειρά μέτρων που αφορούσαν τη φορολογία και τα εργασιακά. Αξιοσημείωτο ήταν το κούρεμα στα αποθεματικά των ελληνικών Πανεπιστημίων και τα αποθεματικά των Ασφαλιστικών Ταμείων.

4. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2012

Το 2012 ψηφίστηκαν οι νόμοι **4052/2012** και ο **4093/2012**

Ν.4052/2012. Νόμος αρμοδιότητας Υπουργείων Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για εφαρμογή του νόμου «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας» και άλλες διατάξεις.

Επιχειρείται η αναδιοργάνωση Υπουργείων Υγείας και Κοινωνικής

Αλληλεγγύης Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης. Η Γενική Γραμματεία Πρόνοιας μεταφέρεται από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης.

Συνίσταται Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) με την επωνυμία Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης (Ε.Τ.Ε.Α.). Σκοπός του Ε.Τ.Ε.Α. είναι η παροχή μηνιαίας επικουρικής σύνταξης λόγω γήρατος, αναπηρίας και θανάτου στους δικαιούχους ασφαλισμένους και η καταβολή εφάπαξ παροχών στους δικαιούχους. Το Ε.Τ.Ε.Α. μετονομάζεται σε «Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης και Εφάπαξ Παροχών» Ε.Τ.Ε.Α.Ε.Π.. Ο ελάχιστος απαιτούμενος χρόνος ασφάλισης για τη θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος είναι τα δεκαπέντε (15) έτη⁷.

N.4093/2012. Ο νόμος αυτός εγκρίνει το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013 με 2016, και τίγει επείγοντα μέτρα εφαρμογής του νόμου 4046/2012 και του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2013 - 2016.

Περιλαμβάνει διατάξεις μισθολογικές αλλά και συνταξιοδοτικές για τους υπαλλήλους του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού τομέα. Εισήγαγε νέες διατάξεις σχετικά με την πλήρη ή μειωμένη σύνταξη γήρατος. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις συνταξιοδότησης ανάλογα για το εάν πρόκειται για πλήρη ή μειωμένη σύνταξη. Αλλαγές υπήρξαν και για τις συντάξεις σε βαρέα και ανθυγιεινά, οι οποίες μπήκαν σε εφαρμογή από 1/1/2013.

Η θεμελίωση συνταξιοδοτικού δικαιώματος επέρχεται μόνο με τη συμπλήρωση των κατά περίπτωση απαιτούμενων συντάξιμων ετών, ενώ η συμπλήρωση του προβλεπόμενου ορίου ηλικίας δεν επιδρά στη θεμελίωση, αλλά στο χρόνο έναρξης της καταβολής της σύνταξης. Οι ασφαλισμένοι που συμπληρώνουν τα απαιτούμενα συντάξιμα έτη, συνταξιοδοτούνται με τα όρια ηλικίας που προβλέπονται κατά το χρόνο συμπλήρωσης των συντάξιμων ετών και όχι με τα ηλικιακά όρια που θα ισχύσουν κατά το χρόνο που θα επιλέξουν να συνταξιοδοτηθούν. Για τη λήψη μειωμένης σύνταξης, απαιτείται η πραγματοποίηση τουλάχιστον 100 ημέρες ασφάλισης ανά έτος την τελευταία δετία πριν την υποβολή της αίτησης για σύνταξη. Για τον υπολογισμό του απαιτούμενου χρόνου ασφάλισης (ενσήμων) είναι δυνατός ο συνυπολογισμός πλασματικών χρόνων με εξαγορά ή αναγνώριση⁸.

Ανακαθορίζονται από 1.1.2013 για τις γυναίκες ασφαλισμένες του ΙΚΑ τόσο το όριο ηλικίας όσο και ο συντάξιμος χρόνος που απαιτείται για τη λήψη πλήρους σύνταξης και το όριο ηλικίας συνταξιοδότησης των ανδρών ασφαλισμένων. Από την άλλη για τους άντρες το όριο ηλικίας για πλήρη συνταξιοδότηση ορίζεται το 63,5ο έτος της ηλικίας με τη συμπλήρωση 10.000 ημερών ασφάλισης μέχρι και 31/12/2012, ανακαθορίζεται από 1/1/2013 στο 67ο

7 Άρθρο 35, ν.4052/2012

8 INEE-ΓΣΕΕ, Ετήσια Έκθεση 2013

έτος, ενώ από 1/1/2013 το 6ο έτος που αποτελούσε το όριο ηλικίας μειωμένης συνταξιοδότησης αυξάνεται στο 62ο.

Επίσης γίνεται λόγος για την μείωση συντάξεων και εφάπαξ βοηθημάτων. Σε επόμενη παράγραφο περιγράφεται το ανώτατο όριο των ασφαλιστέων αποδοχών, ανασχεδιασμό συνταξιοδότησης ασφαλιστών και το ενιαίο σύστημα ελέγχου και πληρωμών των συντάξεων.

Το 2012 ψηφίστηκε το δεύτερο μνημόνιο το οποίο επέφερε μια σειρά μέτρων όπως τη μείωση του κατώτατου μισθού κατά 22% (και κατά 32% στους νεοεισερχόμενους κάτω των 25 ετών), την κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας μέχρι το 2015 (15.000 από αυτές μέχρι τα τέλη του 2012), την κατάργηση των κλαδικών συμβάσεων, περικοπές συντάξεων, επιδομάτων και άλλων δημοσίων δαπανών. Το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2012-2015 και τα μέτρα λιτότητας που περιελάμβανε (13,5 δισ. ευρώ κατά την περίοδο 2012-2014) κυρίως σε βάρος των μισθωτών και των συνταξιούχων (8,5 δισ. ευρώ από το σύνολο των 13,5 δισ. ευρώ), παρατείνει την ύφεση της ελληνικής οικονομίας, αυξάνει την ανεργία (2011 17,7%, 2012 24% και 2013 28%-29%), μειώνει τους μισθούς, τις συντάξεις και το εφάπαξ, διογκώνει το δημόσιο χρέος, με αποτέλεσμα όχι μόνο να μην προσφέρει μια θετική και αναπτυξιακή διάσταση στη χώρα αλλά να επιβαρύνει το Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης και κατ' επέκταση τη βιωσιμότητά του.

Η αποτίμηση της νέας ασφαλιστικής νομοθεσίας⁹ στην Ελλάδα συνηγορεί στη διαπίστωση ότι το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης αντιμετωπίστηκε ως δημοσιονομικό ζήτημα και όχι ως θεμελιώδης συνιστώσα του κοινωνικού κράτους. Αυτό σημαίνει ότι στο παρόν και στο μέλλον το επίπεδο της κοινωνικής αποτελεσματικότητας της κοινωνικής ασφάλισης θα υποτάσσεται στους στόχους και το περιεχόμενο της δημοσιονομικής πειθαρχίας που επιβάλλεται από τους δανειστές της χώρας μας¹⁰.

5. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2013

Το 2013 ψηφίστηκαν οι νόμοι **4111/2013** και ο **4144/2013**

Ν. 4111/2013. Στον νόμο αυτό γίνονται συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και τροποποιήσεις του ν. 4093/2012. Για τον υπολογισμό της σύνταξης, τα όρια ηλικίας και τις προϋποθέσεις συνταξιοδότησης των υπαλλήλων της Βουλής, εφαρμόζονται οι διατάξεις της συνταξιοδοτικής νομοθεσίας του Δημοσίου, κατά περίπτωση, όπως αυτές ισχύουν κάθε φορά για τους τακτικούς υπαλλήλους των Υπουργείων¹¹. Οι διατάξεις της παραγράφου αυτής έχουν ισχύ από 1/1/2013.

Προβλέπει να μεταφέρονται στους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης,

9 Ν. 3863/2010, Ν. 3899/2011, Ν. 3865/2010, Ν. 3918/2011, Ν. 4024/2012, Ν. 4075/2012, Ν. 4072/2012, Ν. 40038/2012, Ν. 4052/2012

10 Ρομπόλης Σ. (2012). Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας. Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ.103

11 Παράγραφος 1, άρθρο 1, ν.4111/2013

μόνιμοι και με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου υπάλληλοι, καθώς και δικηγόροι με έμμισθη εντολή που μεταφέρθηκαν στον ΟΑΕΔ από τους καταργηθέντες Οργανισμούς “Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας” και “Οργανισμό Εργατικής Εστίας, ύστερα από συνεκτίμηση της αίτησης προτίμησής τους με την ίδια εργασιακή σχέση, οργανική θέση, κλάδο ή ειδικότητα, βαθμό και μισθολογικό κλιμάκιο που κατέχει και διατηρεί το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό καθεστώς.

Επιπρόσθετα με το νόμο αυτό προβλέπεται η διοίκηση της ΑΕΔΑΚ Ασφαλιστικών Οργανισμών. Ορίζεται το διοικητικό συμβούλιο και καθορίζονται τα προσόντα των συμμετεχόντων σε αυτό.

N.4144/2013. Αναφέρεται στη αντιμετώπιση της παραβατικότητας στην Κοινωνικής Ασφάλιση, στην αγορά εργασίας και σε λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

Με το νόμο αυτό αντιμετωπίζονται ζητήματα παραβατικότητας στην κοινωνική ασφάλιση. Το σύστημα Αριάδνη έθεσε σε σύζευξη τα συστήματα : Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, Εσωτερικών και Οικονομικών. Ακόμη τίθεται στο άρθρο 2 οι διασταυρωτικοί έλεγχοι της Η.ΔΙ.Κ.Α. Α.Ε η πλέον αρμόδια διεύθυνση που διασταυρώνει τα τηρούμενα σε αυτήν αρχεία συντάξεων με τα στοιχεία που αντλεί από το Πληροφοριακό Σύστημα Διαχείρισης Ληξιαρχικών Πράξεων.

Το κεφάλαιο 2 καλείται να αντιμετωπίσει παραβατικές και ζημιογόνες συμπεριφορές για το ασφαλιστικό σύστημα. Στο κεφάλαιο 3 πραγματεύεται η ανάγκη για ενίσχυση ελεγκτικών μηχανισμών, καταπολέμηση αδήλωτης εργασίας, γραφειοκρατίας και φοροδιαφυγής με σκοπό την ενίσχυση των εσόδων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης. Στο άρθρο 18 για την καταπολέμηση της γραφειοκρατίας και της φοροδιαφυγής δημιουργείται ηλεκτρονική ψηφιακή βάση σύνταξης. Αντικαθίστανται τα άρθρα 20 και 21 του ν. 3863/2010 σχετικά με την αμοιβή και την παρακράτηση εισφορών των περιστασιακά απασχολούμενων.

Στο δεύτερο μέρος ιδρύεται Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.Ε.Π.Ε.) και αναβαθμίζεται ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού (Ο.Α.Ε.Δ.). Στο τρίτο μέρος του νόμου προστίθεται τα οργανωτικά θέματα Γενικής Γραμματείας Κοινωνικών Ασφαλίσεων και εποπτευόμενων φορέων. Καταργούνται ειδικών θέσεων συνεργατών, μισθώνονται ακίνητα μεταξύ φορέων κοινωνικής ασφάλισης, δημιουργείται κλασικό Λογιστικό Σχέδιο, προβλέπεται ασφάλιση ιδιοκτητών τουριστικών καταλυμάτων κ.α.

6. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2014

Το 2014 ψηφίστηκαν οι νόμοι **4225/2014**, **4237/2014**, **4254/2014** και ο **4281/2014**.

N. 4225/2014. Αφορά την αναβάθμιση και βελτίωση των μηχανισμών

είσπραξης των ασφαλιστικών φορέων, τα πρόστιμα για την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας. Βασικά σημεία του η ένταξη στην Α.Π.Δ. του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ των ασφαλιστικών εισφορών υπέρ του ΕΤΕΑ, των 12 τομέων του ΤΑΠΠΤ και των τομέων και του κλάδου ασφάλισης προσωπικού ΔΕΗ του ΤΑΥΤΕΚΩ, η ενίσχυση μηχανισμού ελέγχου δηλωθεισών - καταβληθεισών εισφορών, η ρύθμιση θεμάτων «διαδοχικής» επικουρικής ασφάλισης σε φορείς Επικουρικής Ασφάλισης Δημοσίου και φορείς του άρθρου 2 παρ. 4 του Ν. 2084/1992 και Ταμείων επαγγελματικής ασφάλισης υποχρεωτικής ασφάλισης του Ν. 4052/2012.

Παρατηρούμε επίσης, αρκετές τροποποιήσεις σε νόμους που είχαν προηγηθεί, καθώς ενισχύθηκαν πολλοί φορείς σε σχέση με το παρελθόν, ενισχύθηκε αρκετά ο έλεγχος των εισφορών, ρυθμίστηκαν αρκετά θέματα των ασφαλιστικών ταμείων και προωθήθηκαν σημαντικές αλλαγές στον χώρο εργασίας.

Ν. 4237/2014. Ο νόμος αυτός έχει να κάνει με τα προνομιακά επιδόματα όπως είναι το επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (Ε.Κ.Α.Σ) αλλά και ποιοι έχουν την δυνατότητα απόκτησης του. Έτσι το Ε.Κ.Α.Σ καταβάλλεται στους συνταξιούχους γήρατος, αναπηρίας και θανάτου με την συμπλήρωση του 65 έτους της ηλικίας τους. Επίσης, το επίδομα ΕΚΑΣ δεν έχουν όλοι την δυνατότητα απόκτησής τους. Έγιναν αρκετές αλλαγές στους νόμους 4093/2012, 4224/2013. Επιπλέον δημιουργήθηκε το Εθνικό Μητρώο Ασφάλισης «ΑΤΛΑΣ» όπου καταχωρούνται τα στοιχεία όλων των ασφαλισμένων της χώρας.

Ν. 4254/2014. Παρατηρούμε ότι γίνεται διανομή του κοινωνικού μερίσματος. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, καθορίζονται τα εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια για την καταβολή του κοινωνικού μερίσματος. Το ακριβές ποσό του διανεμόμενου κοινωνικού μερίσματος ανά δικαιούχο, οι κατηγορίες των δικαιούχων, οι προϋποθέσεις, τα δικαιολογητικά, ο φορέας, η διαδικασία, ο χρόνος και ο τρόπος καταβολής, ο χρόνος και τρόπος ελέγχου των εισοδηματικών και περιουσιακών κριτηρίων για τη χορήγησή του ανά κατηγορία δικαιούχων και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της παρούσας υποπαραγράφου¹².

Τέλος, άλλη μια αλλαγή που έγινε ήταν η αναδιοργάνωση των ασφαλιστικών φορέων. Πιο συγκεκριμένα καταργείται ο ΟΠΑΔ. Στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ έχουμε τον Τομέα Ασφαλισμένων Δημοσίου και τον τομέα ασφαλισμένων δημοτικών και κοινοτικών υπαλλήλων ως αυτοτελείς οργανισμοί και οικονομική αυτοτέλεια. Οι αρμόδιοι τομείς ασκούν αρμοδιότητες όπως είδαμε από τις διατάξεις του νόμου 3918/2011¹³.

Ν.4281/2014. Στο 4ο μέρος του νόμου αναφέρονται ρυθμίσεις οι οποίες είναι αρμοδιότητες του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης

12 <https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/588> (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

13 http://www.depa.gr/uploads/files/ethniko_el/N4254_7%204%2014_FEK85.pdf (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

και Πρόνοιας. Από την 1 Ιανουαρίου 2015 οι τομείς του κλάδου Επικουρικής Ασφάλισης του ΓΕΑΠΑΣΑ και το Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης προσωπικού ιδρυμάτων εμπορικού ναυτικού εντάσσονται υποχρεωτικά στο Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης και διέπονται από τις διατάξεις της νομοθεσίας του και την γενικότερη νομοθεσία. Επιπρόσθετα καθορίζονται οι τεχνικές παράμετροι από τις οποίες θα προκύπτει συντελεστής βιωσιμότητας ώστε να αποφεύγεται η δημιουργία ετήσιων ελλειμμάτων σε ταμειακή και δεδουλευμένη βάση σύμφωνα με την απόφαση του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας.

7. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2015

Το 2015 ψηφίστηκαν οι νόμοι **4321/2015**, **4330/2015**, **4331/2015**, **4334/2015**, **4336/2015** και ο **4337/2015**

N. 4321/2015. Το δεύτερο μέρος του νόμου αναφέρεται στις ασφαλιστικές εισφορές που πρέπει να καταβάλλονται ανά περίπτωση καθώς και σε επί μέρους θέματα των εισφορών αυτών. Ρυθμίζονται ασφαλιστικές οφειλές. Το σύνολο των ασφαλιστικών οφειλών στους Φορείς Κοινωνικής Ασφάλισης, πλην NAT, οι οποίες κατέστησαν ληξιπρόθεσμες τις 2/3/2015, υπάγεται σε ρύθμιση, κατόπιν αίτησης του οφειλέτη στην αρμόδια υπηρεσία του οικείου Φορέα.

N.4330/2015. Ο συγκεκριμένος νόμος στο πρώτο μέρος προσδιορίζει τις ασφαλιστικές εισφορές των ασφαλισμένων στον Ο.Γ.Α και το δεύτερος αναλύει τις ασφαλιστικές εισφορές των αυτοαπασχολούμενων και των ελεύθερων επαγγελματιών. Στο άρθρο 2 υπολογίζονται οι ασφαλιστικές εισφορές. Η βάση υπολογισμού των ασφαλιστικών εισφορών καθορίζεται με βάση το καθαρό φορολογητέο αποτέλεσμα από την άσκηση δραστηριότητας κατά το προηγούμενο φορολογικό έτος. Το άρθρο 3 προσδιορίζει τις ασφαλιστικές εισφορές των αυτοαπασχολούμενων και των ελεύθερων επαγγελματιών. Για τις κατηγορίες αυτές ισχύουν οι γενικές ή καταστατικές διατάξεις του ΟΑΕΕ και το ΕΤΑΑ, όπως ίσχυαν με τον νόμο 4387/2016.

N.4331/2015. Στον νόμο αυτό γίνεται λόγος για ειδικές παροχές, τα επιδόματα και συντάξεις, σε άτομα με αναπηρία καθώς και ορισμός του όρου και των βαθμών αναπηρίας αλλά και μέσα ελέγχου του βαθμού αυτού. Σχετίζεται με τα μέτρα για την ανακούφιση των Ατόμων με Αναπηρία, την απλοποίηση της λειτουργίας των Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας, την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και συναφή ασφαλιστικά ζητήματα.

Στο πρώτο μέρος ορίζονται μέτρα ανακούφισης για τα ΑΜΕΑ και απλοποίηση τις λειτουργίας του Κέντρου Πιστοποίησης Αναπηρίας (ΚΕ.ΠΑ.). Στο άρθρο 1 αναγράφεται η ένταξη στα προνομιακά προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης Ατόμων με Αναπηρία. Από 1/10/2015 η διαδικασία ένταξης στα προγράμματα οικονομικής ενίσχυσης Ατόμων με Αναπηρία, γίνεται μέσω των Δήμων και των ΚΕ.Π.Α..

Στο δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνονται μέτρα αντιμετώπισης εισφοροδιαφυγής. Ιδρύονται ειδικά κλιμάκια ελέγχου του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ Αναγράφονται τα δικαιώματα των Φορέων Κοινωνικής Ασφάλισης μετά την υπαγωγή οφειλετών σε ρύθμιση και συμμόρφωση.

Στα τρίτο κεφάλαιο γίνονται νομοθετικές ρυθμίσεις επιμέρους ασφαλιστικών ζητημάτων. Στο άρθρο 22 λύνονται θέματα ασφάλισης του Τομέα Ασφάλισης Τεχνικών Τύπου Αθηνών. Τίθεται προθεσμία για την εξαγορά χρόνου ασφάλισης όσων επαναπροσλήφθηκαν με τον νόμο του 1994. Αποφασίζεται ασφάλιση όσων συμμετέχουν σε πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ.

N. 4334/2015. Ο νόμος αυτός αναφέρεται στις συντάξεων γήρατος και καθορίζει θέματα των ασφαλιστικών ταμείων. Ορίζει το ποσό που καταβάλλεται από τους συνταξιούχους στις υπηρεσίες υγείας του ΕΟΠΥΥ.

Για όσους η συνταξιοδότηση λόγω γήρατος από τους Οργανισμούς Κύριας ή Επικουρικής Ασφάλισης, αρχίζει από την 1/7/2015 και εφεξής, θα λαμβάνουν μόνον το ποσό της σύνταξης που προκύπτει βάσει των οικείων καταστατικών και γενικών διατάξεων (οργανικό ποσό).

Όσοι έχουν υπαχθεί για πρώτη φορά στην ασφάλιση οποιουδήποτε φορέα κύριας ασφάλισης ή το Δημόσιο έως και 31/12/2010 και η συνταξιοδότησή τους λόγω γήρατος ή αναπηρίας αρχίζει από 1/1/2015 και από 1/9/2015 εντάσσονται υποχρεωτικά στο Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης (ΕΤΕΑ).

Τέλος ορίζεται η εισφορά στον ΕΟΠΥΥ για παροχές ασθενοείας σε είδος των συνταξιούχων καθορίζεται σε ποσοστό 6%, και υπολογίζεται επί του καταβαλλόμενου ποσού κύριας σύνταξης αφού αφαιρεθούν τα ποσά που αντιστοιχούν στην Εισφορά Αλληλεγγύης Συνταξιούχων του άρθρου 38 του Ν.3863/2010 (Α' 115) και των παραγράφων 11 και 12 του άρθρου 44 του Ν.3986/2011 (Α' 152).¹⁴, ενώ παράλληλα αναφέρονται ορισμένες υποπεριπτώσεις, μικρές διαφοροποιήσεις και λεπτομέρειες για την τροποποίηση αυτή.

N. 4336/2015. Στο συγκεκριμένο νόμο γίνονται μια σειρά τροποποιήσεων παλαιότερων νόμων. Τροποποιούνται παράγραφοι από νόμους του 2010. Ο νόμος είχε σημαντική επίδραση στο ασφαλιστικό σύστημα αφού μεταξύ άλλων άλλαξε τα απαραίτητα χρόνια εργασίας που πρέπει να έχει συμπληρώσει κάποιος για να συνταξιοδοτηθεί, καθώς και την ηλικία την οποία πρέπει να έχει συμπληρώσει, αυξάνοντας συνολικά τις προϋποθέσεις που πρέπει να έχει κάποιος ώστε να βγει στην σύνταξη.

Γίνονται ρυθμίσεις στις συντάξεις του Δημόσιου (των Ενόπλων Δυνάμεων, των Σωμάτων Ασφαλείας και του Πυροσβεστικού Σώματος) Μειωμένες έως 37% συντάξεις θα λαμβάνουν όσοι και όσες συνταξιοδοτούνται από τον ιδιωτικό τομέα, τις τράπεζες, τις ΔΕΚΟ και τα ειδικά ταμεία πρόωρα σε

14 https://www.kodikio.gr/nomologia/document_navigation/106609/nomos-4334-2015 (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

σχέση με τα αυξανόμενα (έως το 2022) νέα ηλικιακά όρια, ενώ η μείωση στις σύνταξης θα περιορίζεται στο 30% όταν θα συμπληρώνουν την κανονική ηλικία συνταξιοδότησης. Συντάξεις που έχουν κανονισθεί αντίθετα με τα οριζόμενα στις διατάξεις της παρ.3 του άρθρου 20 του ν. 3865/2010, ισχύουν μετά την τροποποίηση με τις διατάξεις της παρούσας παραγράφου, αναπροσαρμόζονται οίκοθεν από την αρμόδια Υπηρεσία Συντάξεων του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους, τα δε οικονομικά αποτελέσματα αρχίζουν από την ημερομηνία έναρξης καταβολής της σύνταξης.

Ν. 4337/2015. Με τις διατάξεις του άρθρου 1 του νόμου αυτού επέρχονται σημαντικές αλλαγές στην μέχρι σήμερα ισχύουσα συνταξιοδοτική νομοθεσία που διέπει τους δημοσίους υπαλλήλους-λειτουργούς. Οι αλλαγές που επέρχονται συνοψίζονται στην επέκταση του νέου τρόπου υπολογισμού τις σύνταξης ο οποίος θεσπίστηκε με τις διατάξεις των άρθρων 3 και 4 του ν. 3865/2010 για όσους θεμελιώνουν συνταξιοδοτικό δικαίωμα από 1/1/2015 και μετά και σε όσους έχουν θεμελιώσει συνταξιοδοτικό δικαίωμα μέχρι την 31/12/2014 και έχουν αποχωρήσει ή θα αποχωρήσουν από την Υπηρεσία από 1/9/2015 και μετά.

Θεσπίζονται οι προϋποθέσεις για την καταβολή του κατωτάτου ορίου σύνταξης και ο τρόπος υπολογισμού του ποσού της μείωσης της σύνταξης, στις περιπτώσεις που ο υπάλληλος αποχωρεί πριν τη συμπλήρωση του κατά περίπτωση νέου ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης. Τέλος έχουμε τη σταδιακή αύξηση από 19/8/2015 των ηλικιακών ορίων που ίσχυαν μέχρι και την 18/8/2015.

8. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2016

Ν. 4387/2016. Ο συγκεκριμένος νόμος αναφέρεται στο Ενιαίο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλειας, μεταρρύθμιση ασφαλιστικού - συνταξιοδοτικού συστήματος. Με τον νόμο αυτό προωθούνται σοβαρές μεταβολές στο κοινωνικό-ασφαλιστικό σύστημα στην Ελλάδα.

Επηρεάζει την ασφάλιση στον δημόσιο και στον ιδιωτικό τομέα σε πολύ μεγάλο βαθμό καθώς και αλλάζει το ύψος ή ακόμα και το συνολικό περιεχόμενο πολλών εισφορών¹⁵. Με τον νόμο αυτό, η σύνταξη θα είναι το άθροισμα της ανταποδοτικής σύνταξης του ατόμου και της εθνικής σύνταξης, η οποία θα προέρχεται εξολοκλήρου από τους κρατικούς πόρους.

Οι βασικότερες διατάξεις αφορούν την ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων, τις νέες ασφαλιστικές εισφορές στο νέο ενιαίο φορέα κοινωνικής ασφάλισης, τον τρόπο υπολογισμού των νέων συντάξεων.

Γίνεται ριζική αλλαγή στο ασφαλιστικό σύστημα, καθώς και στο ύψος των συντάξεων, επηρεάζοντας σχεδόν κάθε πλευρά του συνταξιοδοτικού. Το άρθρο 1 του νόμου ορίζει ότι το Εθνικό Σύστημα Υγείας αναλαμβάνει να παρέχει

15 https://www.kodikio.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

τις κοινωνικές παροχές με γνώμονα την κοινωνική δικαιοσύνη και με στόχο να έχουν όλοι οι πολίτες δικαίωμα συμμετοχής. Το σύστημα αυτό περιλαμβάνει το Εθνικό Σύστημα Υγείας για τις παροχές υγείας, το Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Αλληλεγγύης για τις προνοιακές παροχές και το Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης για τις ασφαλιστικές παροχές¹⁶.

Στο κεφάλαιο Β γίνεται λόγος για τις συντάξεις του δημοσίου τομέα. Οι δημόσιοι υπάλληλοι να υπάγονται στο Ενιαίο Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Φ.Κ.Α.). Επίσης στο άρθρο 5 καθορίζεται το ποσοστό της εισφοράς ασφαλισμένων και εργοδότη.

Στο άρθρο 7 ορίζονται τα χαρακτηριστικά της εθνικής σύνταξης. Η εθνική σύνταξη καταβάλλεται από τον Ε.Φ.Κ.Α. σε όλους, όσοι θεμελιώνουν δικαίωμα σύνταξης εξ ιδίου δικαιώματος ή ανικανότητας ή κατά μεταβίβαση, σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις. Ειδικά, στις περιπτώσεις συνταξιοδότησης εξ ιδίου δικαιώματος, η εθνική σύνταξη καταβάλλεται στους δικαιούχους εφόσον διαμένουν μόνιμα και νόμιμα στην Ελλάδα για τουλάχιστον δεκαπέντε (15) έτη, μεταξύ του 15ου έτους ηλικίας και του έτους κατά το οποίο συμπληρώνουν το προβλεπόμενο όριο ηλικίας καταβολής της σύνταξης.

Στο άρθρο 8 καθορίζεται το περιεχόμενο της ανταποδοτικής σύνταξης, όπως το ποσό που δικαιούται ο καθένας με βάση την κατηγορία στην οποία ανήκει. Ανταποδοτική σύνταξη δικαιούται κάθε δημόσιος υπάλληλος που έχει θεμελιώσει το δικαίωμα σύνταξης εξ ιδίου δικαιώματος, ανικανότητας ή κατά μεταβίβαση.

Στο μέρος Γ γίνεται λόγος για τον ιδιωτικό τομέα. Ορίζεται η εφαρμογή κοινών κανόνων ασφαλισμένων στο δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα και επιπλέον ορίζονται οι συντάξιμες αποδοχές.

Στο μέρος Δ ορίζονται οι κανόνες εισφορών του ασφαλιστικού συστήματος. Καθορίζονται οι εισφορές των μισθωτών και των εργοδοτών σε 20% επί των πάσης φύσεως αποδοχών των εργαζομένων, με την επιφύλαξη της παραγράφου 17 του άρθρου 39 του παρόντος νόμου¹⁷.

Ορίζονται οι εισφορές των ελεύθερων επαγγελματιών και των αυτοαπασχολούμενων. Στο άρθρο 39 τίθεται ως μηνιαία εισφορά στην ασφάλιση του Ο.Α.Ε.Ε το 20%, ενώ παράλληλα ορίζεται η μηνιαία ελάχιστη βάση υπολογισμού επί της οποίας υπολογίζεται το εκάστοτε προβλεπόμενο ποσοστό εισφοράς καθορίζεται με βάση το ποσό που αντιστοιχεί στον κατώτατο βασικό μισθό άγαμου μισθωτού άνω των 25 ετών, με την κάθε διάταξη να έχει ορισμένες εξαιρέσεις και υποκατηγορίες μικρότερης σημασίας.

Όσοι υπάγονται στον ΟΓΑ καταβάλλουν από 1/1/2017, ανεξαρτήτως του χρόνου υπαγωγής στην κοινωνική ασφάλιση, ασφαλιστική εισφορά στον κλάδο

16 https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

17 https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

κύριας σύνταξης επί του εισοδήματός τους, όπως αυτό καθορίζεται με βάση το καθαρό φορολογητέο εισόδημα από την ασκούμενη αγροτική δραστηριότητα και κάθε άλλη δραστηριότητα που υπάγεται στην ασφάλιση του ΟΓΑ κατά το προηγούμενο οικονομικό έτος¹⁸.

Στο άρθρο 41 καθορίζεται η εισφορά για την περίθαλψη των μισθωτών, των ελεύθερων επαγγελματιών και ορισμένων ειδικών ομάδων. Για τους ελεύθερους επαγγελματίες από 1/1/2017, η ασφαλιστική εισφορά υπέρ υγειονομικής περίθαλψης των ελεύθερων επαγγελματιών, των ανεξάρτητα απασχολούμενων, καθώς και των λοιπών κατηγοριών των οποίων οι ασφαλιστικές εισφορές κλάδου σύνταξης υπολογίζονται κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 39, και υπάγονται στον ΕΟΠΥΥ, ορίζεται σε ποσοστό 6,95% επί του ασφαλιστέου εισοδήματός τους, βαρύνει εξολοκλήρου τους ασφαλισμένους και κατανέμεται κατά ποσοστό 6,45% για παροχές σε είδος και ποσοστό 0,50 % για παροχές σε χρήμα.

Στο μέρος ΣΤ του νόμου γίνεται λόγος για την ρύθμιση του ΤΣΜΕΔΕ και του ΕΤΕΑ. Το Ε.Τ.Ε.Α. μετονομάζεται σε Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης και Εφάπαξ Παροχών, ενώ παράλληλα εντάσσονται σε αυτό διάφορα ταμεία πρόνοιας. Στο ΕΤΕΑΠ υπάγονται και, εκείνοι που ήταν ήδη στο ΕΤΕΑ και όσοι αναλαμβάνουν ασφαλιστέα εργασία απασχόληση ή αποκτούν ασφαλιστέα ιδιότητα, για την οποία ασφαλιζονται υποχρεωτικά σε φορέα κύριας ασφάλισης και δεν υπάγονται για την εργασία απασχόλησή τους αυτή ή την ιδιότητά τους στην ασφάλιση άλλου φορέα επικουρικής ασφάλισης ή επαγγελματικής υποχρεωτικής ασφάλισης, ή των εξομοιούμενων βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας με αυτούς, ανεξαρτήτως νομικής μορφής¹⁹.

Στο κεφάλαιο Ζ γίνεται λόγος για τις προνοιακές παροχές ηλικιωμένων και υπερηλίκων. Πιο σημαντική είναι το Επίδομα Κοινωνικής Αλληλεγγύης Συνταξιούχων (ΕΚΑΣ). Το ΕΚΑΣ δίνεται σε όσους βρίσκονται ήδη σε σύνταξη και ορισμένες ευπαθείς ομάδες.

Συμπερασματικά οι βασικές αλλαγές του ν. 4387/2016 είναι: ο νέος τρόπος υπολογισμού των κύριων συντάξεων για όσους υποβάλλουν αίτηση από 13/5/2016, μείωση κατά 60% των κύριων και επικουρικών συντάξεων για τους συνταξιούχους που αναλαμβάνουν εργασία ή οποιαδήποτε δραστηριότητα μετά τις 12/5/2016, επανυπολογισμός όλων των καταβαλλόμενων συντάξεων μέχρι 30/9/2017, ενιαίο ποσοστό εισφοράς εργοδότη και εργαζόμενο στο 20% των αποδοχών, αναπροσαρμογή της ασφαλιστικής εισφοράς των μισθωτών για επικουρική ασφάλιση σε ποσοστό 3,5% για τον εργαζόμενο και 3,5% για τον εργοδότη επί των ασφαλιστέων αποδοχών (από 1/6/2016-31/5/2019), θεσμοθέτηση εισφοράς 20% από 1/1/2017 για κύρια σύνταξη στους ελεύθερους επαγγελματίες

18 https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

19 https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάστηκε στις 10-06-2018)

οι οποίοι υπάγονται στον ΟΑΕΕ και το ΕΤΕΑΑ, εισφορά από 1/1/2017 για υγειονομική περίθαλψη των μισθωτών σε ποσοστό 7,1% επί των ασφαλιστέων αποδοχών (4,55% για τον εργοδότη, 2,55% για τον εργαζόμενο), δημιουργία του ΕΦΚΑ από 1/1/2017, νέο πλαίσιο για την παράλληλη ασφάλιση από 1/1/2017, αναπροσαρμογή ασφαλιστικών εισφορών για τους αυτοαπασχολούμενους.

Πρόκειται για μια γενική-δομική ανατροπή, σε συνέχεια των προηγούμενων μνημονιακών ασφαλιστικών νόμων (Ν. 3845,3863,3865/2010,4046,4093/2012 κ.ά.), που έθεσαν τις προδιαγραφές του ριζικού νεοφιλελεύθερου επανασχεδιασμού του. Η συνάρτηση Εργασιακού - Ασφαλιστικού με τα κοινωνικά, οικογενειακά και ατομικά παρεπόμενα της ανθρώπινης εργασίας υποβαθμίζεται ή καταργείται. Κατεδαφίζονται οι πυλώνες ενός ανολοκλήρωτου μεν αλλά ελπιδοφόρου και γενικευμένου υποσυστήματος του Κοινωνικού Κράτους²⁰.

9. Νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση το 2017

Το 2017 ψηφίστηκαν οι νόμοι **4488/2017** και **ο 4499/2017**.

Ν. 4488/2017. Ο παρόν νόμος αναφέρεται σε συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις. Επίσης, στο νόμο αυτό περιέχονται αρκετές εφαρμοστικές διατάξεις του ν. 4387/2016.

Για την καταβολή της εθνικής σύνταξης δεν είναι προϋπόθεση η συμπλήρωση δεκαπέντε ετών ασφάλισης για όσους θεμελιώνουν δικαίωμα σύνταξης με τη συμπλήρωση χρόνου ασφάλισης μικρότερου των δεκαπέντε ετών. Στην περίπτωση αυτή το ποσό της εθνικής σύνταξης δεν μπορεί να υπολείπεται αυτού που αντιστοιχεί στα δεκαπέντε έτη ασφάλισης.

Αν δεν προκύπτει χρόνος ασφάλισης (πραγματικός, πλασματικός, χρόνος προαιρετικής ασφάλισης ή άλλος που λογίζεται ως συντάξιμος), τουλάχιστον πέντε (5) ετών από την 1/1/2002 μέχρι την έναρξη καταβολής της σύνταξης του υπαλλήλου - λειτουργού του Δημοσίου ή του στρατιωτικού, τότε για τον υπολογισμό των συντάξιμων αποδοχών αναζητείται χρόνος ασφάλισης (πραγματικός, πλασματικός, χρόνος προαιρετικής ή άλλος που λογίζεται ως συντάξιμος) και κατά το πριν την 1/1/2002 χρονικό διάστημα και μέχρι τη συμπλήρωση συνολικά έως πέντε (5) ετών ασφάλισης.

Για συντάξεις με έναρξη καταβολής από 1/1/2021, αν δεν προκύπτει χρόνος ασφάλισης (πραγματικός, πλασματικός, χρόνος προαιρετικής ασφάλισης ή άλλος που λογίζεται ως συντάξιμος), τουλάχιστον δέκα (10) ετών από την 1/1/2002 μέχρι την έναρξη καταβολής της σύνταξης του υπαλλήλου - λειτουργού του Δημοσίου ή του στρατιωτικού, τότε για τον υπολογισμό των συντάξιμων

---

20 Μητρόπουλος Α. (2018), Εργασιακές σχέσεις και κοινωνική ασφάλιση στη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, σελ 120

αποδοχών αναζητείται χρόνος ασφάλισης (πραγματικός, πλασματικός, χρόνος προαιρετικής ή άλλος που λογίζεται ως συντάξιμος) και κατά το πριν την 1/1/2002 χρονικό διάστημα και μέχρι τη συμπλήρωση έως δέκα (10) ετών ασφάλισης²¹.

Το συνολικό ακαθάριστο ποσό της ανταποδοτικής σύνταξης, όπως αυτό προκύπτει σύμφωνα με το παρόν άρθρο, δεν μπορεί να υπερβαίνει το ακαθάριστο ποσό των συντάξιμων αποδοχών.

Όσον αφορά την ασφάλιση των αιρετών καταβάλλονται υπέρ του ΕΦΚΑ και του ΕΤΕΑΕΠ ασφαλιστικές εισφορές για κύρια ασφάλιση, υγειονομική περίθαλψη, επικουρική ασφάλιση και εφάπαξ παροχή, εφόσον προκύπτει υποχρέωση ασφάλισής τους στους σχετικούς κλάδους ασφάλισης,

Επίσης στο νόμο αυτό γίνονται κάποιες ρυθμίσεις για το προσωπικό φορέων εποπτευόμενων από το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Επιτρέπεται μέχρι 31/12/2017 και κατά παρέκκλιση των κειμένων διατάξεων, η μεταφορά υπαλλήλων μεταξύ των ΕΦΚΑ, ΕΤΕΑΕΠ, ΟΓΑ και ΝΑΤ, με μεταφορά της οργανικής τους θέσης, την ίδια εργασιακή σχέση, κλάδο ή ειδικότητα, βαθμό και μισθολογικό κλιμάκιο, με συνεκτίμηση της αίτησής τους.

Στο **ν. 4499/2017** γίνονται ορισμένες συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις του ν. 4387/2016 και συγκεκριμένα οι ασφαλισμένοι οι οποίοι υποβάλλουν ηλεκτρονικά στον Ε.Φ.Κ.Α. αίτηση συνταξιοδότησης, συμπεριλαμβανομένων και των προσώπων που συνταξιοδοτούνται σύμφωνα με το ειδικό καθεστώς του ν. 3163/1955 (Α' 71), δικαιούνται προσωρινή σύνταξη από την πρώτη του επόμενου της ημερομηνίας κατάθεσης της αίτησης συνταξιοδότησης μήνα, μέχρι το τέλος του μήνα έκδοσης της οριστικής απόφασης.

Συμπεράσματα

Από το 2010 έως σήμερα οι αλλαγές στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης στην Ελλάδα που συντελέστηκαν με τις εφαρμοζόμενες μνημονιακές πολιτικές, διαμόρφωσαν ένα νέο κοινωνικό-ασφαλιστικό πλαίσιο. Οι νομοθετικές παρεμβάσεις είχαν ως στόχο να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης και να θέσουν τις βάσεις μιας αναπτυξιακής προοπτικής.

Το 2010 το Πόρισμα της Επιτροπής Ειδικών για το Ασφαλιστικό, καταλήγει και στην πρόταση διοικητικής ενοποίησης του ασφαλιστικού συστήματος για λόγους κοινωνικής λογοδοσίας, διαφάνειας και οικονομικών κλίμακας. Παράλληλα, προτείνεται η νέα δομή της κύριας σύνταξης του νέου ασφαλιστικού συστήματος, δηλαδή η διάκριση μιας βασικής σύνταξης

---

21 ν. 4488/2017

χρηματοδοτούμενης αποκλειστικά από τον κρατικό προϋπολογισμό και μιας αναλογικής σύνταξης νοητής κεφαλαιοποίησης καθορισμένων εισφορών χρηματοδοτούμενης αποκλειστικά από εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών²².

Το ελληνικό δημόσιο σύστημα συντάξεων αναπτύχθηκε με αποσπασματικό τρόπο και κάτω από την πίεση συνδικαλιστικών και επαγγελματικών οργανώσεων, στοιχεία που οδήγησαν στον έντονο κατακερματισμό του. Χαρακτηρίζεται από εκτεταμένη πολυνομία, η οποία δημιουργεί έντονες κοινωνικές ανισότητες, αφού αντιμετωπίζει όμοιες περιπτώσεις πολιτών με διαφορετικό τρόπο. Οι προϋποθέσεις συνταξιοδότησης (χρόνος ασφάλισης και όρια ηλικίας), τα ποσοστά αναπλήρωσης, οι κατώτατες συντάξεις, οι ασφαλιστικές και εργοδοτικές εισφορές, οι κοινωνικοί πόροι (καταργηθέντες ή υπό κατάργηση) και η κρατική χρηματοδότηση διαφέρουν τόσο μεταξύ των ταμείων όσο και μεταξύ ασφαλισμένων στο ίδιο ταμείο²³.

Σύμφωνα με ακριβείς υπολογισμούς της ΕΝΥΠΕΚΚ, οι πραγματικές απώλειες των Ασφαλιστικών Ταμείων από την εφαρμογή των μνημονιακών νόμων κατά την περίοδο 2010-2016 ανέρχονται σε τουλάχιστον 80 δις ευρώ. Οι συνταξιούχοι της χώρας μας, την ίδια χρονική περίοδο απώλεσαν 50 και πλέον δις ευρώ από τις συντάξεις τους. Περικοπές ύψους πάνω από 24 δις ευρώ θα υποστούν οι συνταξιούχοι μας κατά την περίοδο 2016-2022, μόνο από τις μνημονιακές ρυθμίσεις της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ - ΑΝΕΛ. Ειδικότερα, θα υποστούν απώλειες: 8,2 δις ευρώ από την εφαρμογή των διατάξεων του «Νόμου Κατρούγκαλου» (4387/2016), 8 δις ευρώ (2 δις ευρώ επί 4 χρόνια) από τις εισφορές των συνταξιούχων υπέρ **ΕΟΠΥΥ**, που διατήρησε και αύξησε δραστικά η κυβέρνηση **ΣΥΡΙΖΑ - ΑΝΕΛ**, και 7,8 δις ευρώ από τις περικοπές για τα έτη 2019-2022 από το συμπληρωματικό Μνημόνιο (Ν. 4472/2017) και τους εφαρμοστικούς του νόμους (Ν. 4475/2017 και 4488/2017)²⁴.

Ο νόμος 4387/2016 θεωρείται νομοθετική ασφαλιστική μεταρρύθμιση ιδιαίτερης σημασίας για το ασφαλιστικό σύστημα στην Ελλάδα. Οι βασικότερες διατάξεις αφορούν την ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων, τις νέες ασφαλιστικές εισφορές στο νέο ενιαίο φορέα κοινωνικής ασφάλισης, τον τρόπο υπολογισμού των νέων συντάξεων.

Καταρχήν θέσπισε την εθνική σύνταξη η οποία προέρχεται εξολοκλήρου από το κράτος και έθεσε ως σύνταξη το άθροισμα της εθνικής και της κανονικής, ανταποδοτικής, σύνταξης. Επιπλέον συνενώνει το σύνολο των δημοσίων υπαλλήλων στον Ενιαίο Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (Ε.Φ.Κ.Α.), ενώ παράλληλα σχεδόν εξισώνει τις ασφαλιστικές συνθήκες των ιδιωτικών

22 Πόρισμα της Επιτροπής Ειδικών για το Ασφαλιστικό, Κατευθυντήριες Αρχές και Προτάσεις για την Αναμόρφωση του Συστήματος Κοινωνικής, Μάρτιος 2010

23 Πόρισμα Εμπειρογνομώνων του 2015 για τη μεταρρύθμιση του ΣΚΑ

24 Μητρόπουλος Α. (2018), Εργασιακές σχέσεις και κοινωνική ασφάλιση στη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, σελ 123

υπαλλήλων και των δημοσίων. Με τον ΕΦΚΑ επιδιώκεται να εφαρμοστούν για πρώτη φορά ενιαίοι κανόνες εισφορών για όλους τους ασφαλισμένους των εντασσόμενων Τομέων. Παράλληλα, στόχος του ΕΦΚΑ είναι και η ενοποίηση εισπραχθέντων φόρων και ασφαλιστικών εισφορών. Τέλος, ορίζει το ύψος των εισφορών, καθώς επίσης επηρεάζει το ποσό της ανταποδοτικής σύνταξης και θέτει το νέο, υψηλότερο, μέγεθος των εισφορών στα ταμεία ασφάλισης μισθωτών αλλά και αυτοαπασχολούμενων.

Οι δανειστές παραγνωρίζοντας τα διαρθρωτικά και τα θεσμικά προβλήματα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (ΣΚΑ) στην Ελλάδα καθώς και τις ιστορικές παθογένειες του, επέβαλαν από το 2010 μέχρι και το 2019 με το πρόσχημα της μη βιωσιμότητας του, στα πλαίσια των πολιτικών της εσωτερικής υποτίμησης και της λιτότητας (Μνημόνια 1, 2, και 3), μέτρα περικοπών των συντάξεων, απορρύθμισης του χαρακτήρα και του θεσμικού πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας καθώς και χρηματοδότησης του ΣΚΑ. Στην κατεύθυνση αυτή επέβαλαν, μεταξύ των άλλων, την άρον-άρον σύσταση του Ενιαίου Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ), την οργάνωση της κύριας σύνταξης σε εθνική (υπό όρους και προϋποθέσεις) και την αναλογική σύνταξη, την σταδιακή μείωση της κρατικής χρηματοδότησης, τις περικοπές των συντάξεων (κύριες, επικουρικές, μερίσματα), που κατά την περίοδο 2010-2019 εκτιμώνται ότι θα είναι τουλάχιστον της τάξης των 50 δις ευρώ και την εφαρμογή της ρήτρας βιωσιμότητας (μηδενικού ελλείμματος) για το εφάπαξ και τις επικουρικές συντάξεις²⁵.

Με τις νομοθετικές εξελίξεις στην Κοινωνική Ασφάλιση προωθείται σταδιακά η εφαρμογή της ρήτρας του μηδενικού ελλείμματος και στις κύριες συντάξεις εκτός από την εφαρμογή της στις επικουρικές. Στην ασφαλιστική μεταρρύθμιση(4387/2016) διαπιστώνεται η επανάληψη των κοινωνικο-ασφαλιστικών παρεμβάσεων εισπρακτικού χαρακτήρα, η μεταβίβαση σημαντικών βαρών στις νέες γενιές των ασφαλισμένων και της επιδείνωσης του βιοτικού επιπέδου των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων. Προωθούνται δημοσιονομικά και εισπρακτικά μέτρα απ' ό,τι μέτρα ασφαλιστικού χαρακτήρα τα οποία θα έπρεπε να ήταν προσανατολισμένα σε μια θετική πορεία και προοπτική του ασφαλιστικού συστήματος στη χώρα μας. Επιπρόσθετα με το νόμο 4387/2016 τα χαμηλά ποσοστά αναπλήρωσης οδηγούν στην περαιτέρω μείωση των συντάξεων και την προώθηση της ιδιωτικής ασφάλισης, για τη διασφάλιση ενός ικανοποιητικού βιοτικού επιπέδου των συνταξιούχων στη χώρα μας.

Εκ του αποτελέσματος προκύπτει, ότι η υλοποίηση των τριών Μνημονίων, προσανατολίζει την ελληνική οικονομία στην παθητική προσαρμογή της, στις επενδυτικές επιλογές του διεθνούς και ευρωπαϊκού κεφαλαίου καθώς και στην παθητική προσαρμογή της εργασίας και του συστήματος κοινωνικής προστασίας στις νέες τεχνολογικές και παραγωγικές εξελίξεις, με την επέκταση της ευέλικτης απασχόλησης και του μοντέλου του εργαζόμενου-πολυεργαλείου, με την μείωση

25 Περιοδικό "Ενημέρωση" ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 233, "Η κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα", Σ. Ρομπόλης- Β. Μπέτσης, 2017,σελ 6

του εισοδήματος και των κοινωνικών δαπανών καθώς και με την επιδείνωση των συνθηκών ζωής και εργασίας²⁶.

Διαπιστώνεται ότι η «μεγάλη καινοτομία» της μνημονιακής ασφαλιστικής νομοθεσίας δεν είναι η οικονομική βιωσιμότητα και η κοινωνική αποτελεσματικότητα του ΣΚΑ αλλά το «ξεφλούδισμα» της κοινωνικής ασφάλισης, μέσω της δημοσιονομικής πειθαρχίας και της σταδιακής μείωσης της κρατικής χρηματοδότησης. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η μνημονιακή διαχείριση της κρίσης χρέους αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη των ασφαλιστικών επιλογών και των νομοθετικών παρεμβάσεων της περιόδου 2010-2015, με αποτέλεσμα το επίπεδο των κοινωνικο-ασφαλιστικών παροχών να είναι απολύτως προσαρμοσμένο στις δημοσιονομικές επιλογές του κρατικού προϋπολογισμού²⁷.

Η κριτική που γίνεται στο ελληνικό συνταξιοδοτικό οικοδόμημα γίνεται σε σύγκριση με ένα μοντέλο διεθνούς αναφοράς λιγότερο για την μεθοδολογική του χρησιμότητα και περισσότερο για την -άρρητη ή εκφρασμένη- επιλογή εναρμόνισης με αυτό. Το μοντέλο που υιοθετείται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιτρέπει οι αλλαγές του νέου ΣΚΑ από το 2010 και εφεξής σε κύριες και επικουρικές συντάξεις να μπορούν να χαρακτηρίζονται «προσαρμογή στις ευρωπαϊκές τάσεις». Το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα επιχειρεί να προσαρμοστεί σταδιακά, με το δικό του τρόπο, στη λογική της πολυεπίπεδης προστασίας (multipillar system), μιας προστασίας που συνδυάζει δημόσιο και ιδιωτικό σε ένα οικοδόμημα με περισσότερους πυλώνες²⁸.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Θεοδωρουλάκης, Μ. & Κουμαριάνος, Β. (2012). Συστήματα κοινωνικής ασφάλισης. Το ασφαλιστικό σύστημα και σύστημα κοινωνικής περίθαλψης. Αθήνα: ΙΝΕ-Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ ΙΝΕΕ-ΓΣΕΕ, Ετήσια Έκθεση 2013.
- Μητρόπουλος Α. (2010). Ασφαλιστικό ώρα μηδέν. Το μέλλον των συντάξεων. Αθήνα. Εκδόσεις Λιβάνη.
- Μητρόπουλος Α. (2012). Στο έλεος του Μνημονίου. Η πολιτική της χρεοκοπίας και η υπέρβασή της. Αθήνα. Εκδόσεις Λιβάνη.
- Μητρόπουλος Α. (2018), Εργασιακές σχέσεις και κοινωνική ασφάλιση στη σύγχρονη Ελλάδα, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη.

---

26 Περιοδικό "Ενημέρωση", ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 233, "Η κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα", Σ. Ρομπόλης- Β. Μπέτσης, 2017, σελ 2

27 Ρομπόλης Σ.- Μπέτσης Β., (2016), Η Οδύσσεια του ασφαλιστικού. Αποδιάρθρωση, Σύγκρουση των γενεών και μια λύση, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη, σελ 84

28 Στεργίου Α., Κρίση δημόσιου χρέους και κοινωνική ασφάλιση, στο Τόμος προς τιμήν του Κωνσταντίνου Κρεμαλή, Επίκαιρα Ζητήματα Δικαίου Κοινωνικής Προστασίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σελ83

- Περιοδικό "Ενημέρωση", ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, τεύχος 233, "Η κοινωνική ασφάλιση στην Ελλάδα", Σ. Ρομπόλης- Β. Μπέτσης, 2017.
- Ρομπόλης, Σ.- Χλέτσος, Μ. (1995) . Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας. Θεσσαλονίκη. Εκδόσεις Παρατηρητής.
- Ρομπόλης Σ. (2012). Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Επίκεντρο.
- Ρομπόλης Σ.- Μπέτσης Β., (2016), Η Οδύσσεια του ασφαλιστικού. Αποδιάρθρωση, Σύγκρουση των γενεών και μια λύση, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη.
- Στεργίου Α., (2014) Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης, Εκδ. Σάκκουλα.
- Στεργίου Ά., Κρίση δημόσιου χρέους και κοινωνική ασφάλιση, στο Τόμος προς τιμήν του Κωνσταντίνου Κρεμαλή, Επίκαιρα Ζητήματα Δικαίου Κοινωνικής Προστασίας, Νομική. Βιβλιοθήκη, 2016.

Πηγές Νομοθεσίας και κείμενα Νόμων

- Πόρισμα της Επιτροπής Ειδικών για το Ασφαλιστικό, Κατευθυντήριες Αρχές και Προτάσεις για την Αναμόρφωση του Συστήματος Κοινωνικής, Μάρτιος 2010
- Πόρισμα Εμπειρογνομών του 2015 για τη μεταρρύθμιση του ΣΚΑ*
- Νόμος 3863/2010: Νέο Ασφαλιστικό Σύστημα και συναφείς διατάξεις, ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις
- Νόμος 3865/2010: Μεταρρύθμιση Συνταξιοδοτικού Συστήματος του Δημοσίου και συναφείς διατάξεις.
- Νόμος 3996/2011: Αναμόρφωση του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας, ρυθμίσεις θεμάτων Κοινωνικής Ασφάλισης και άλλες διατάξεις
- Νόμος 4052/2012: Νόμος αρμοδιότητας Υπουργείων Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης για εφαρμογή του νόμου «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας» και άλλες διατάξεις.
- Νόμος 4093/2012: Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013–2016 – Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013–2016
- Νόμος 4111/2013: Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις, τροποποιήσεις του ν. 4093/ 2012,

κύρωση της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Έγκριση των Σχεδίων των Συμβάσεων Τροποποίησης της Κύριας Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας, του Ελληνικού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Τ.Χ.Σ.) και της Τράπεζας της Ελλάδος (ΤτΕ), με τίτλο «Κύρια Σύμβαση Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης», της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ε.Τ.Χ.Σ., της Ελληνικής Δημοκρατίας και της ΤτΕ, με τίτλο «Σύμβαση Διευκόλυνσης Διαχείρισης Υποχρεώσεων ΣΙΤ» και της Σύμβασης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ε.Τ.Χ.Σ., της Ελληνικής Δημοκρατίας και της ΤτΕ, με τίτλο «Διευκόλυνση αποπληρωμής Τόκων Ομολόγων», παροχή εξουσιοδοτήσεων για την υπογραφή των Συμβάσεων» και άλλες επείγουσες διατάξεις

Νόμος 4144/2013: Αντιμετώπιση της παραβατικότητας στην Κοινωνική Ασφάλιση και στην αγορά εργασίας και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας

Νόμος 4225/2014: Αναβάθμιση και βελτίωση των μηχανισμών είσπραξης των ασφαλιστικών φορέων, πρόστιμα για την ανασφάλιστη και αδήλωτη εργασία και λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας

Νόμος 4237/2014: Ρύθμιση θεμάτων της ΑΔΜΗΕ Α.Ε. και άλλες διατάξεις

Νόμος 4254/2014: Μέτρα στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής Οικονομίας στο πλαίσιο εφαρμογής του ν. 4046/12 και άλλες διατάξεις

Νόμος 4281/2014: Μέτρα στήριξης και ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, οργανωτικά θέματα Υπουργείου Οικονομικών και άλλες διατάξεις

Νόμος 4321/2015: Ρυθμίσεις για την επανεκκίνηση της οικονομίας.

Νόμος 4331/2015: Μέτρα για την ανακούφιση των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ), την απλοποίηση της λειτουργίας των Κέντρων Πιστοποίησης Αναπηρίας (ΚΕ.Π.Α.), καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και συναφή ασφαλιστικά ζητήματα και άλλες διατάξεις.

Νόμος 4334/2015: Επείγουσες ρυθμίσεις για τη διαπραγματεύση και σύναψη συμφωνίας με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης (Ε.Μ.Σ.).

Νόμος 4336/2015: Συνταξιοδοτικές διατάξεις – Κύρωση του Σχεδίου Σύμβασης Οικονομικής Ενίσχυσης από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και ρυθμίσεις για την υλοποίηση της Συμφωνίας Χρηματοδότησης.

Νόμος 4337/2015: Μέτρα για την εφαρμογή της συμφωνίας δημοσιονομικών στόχων και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

Νόμος 4330/2015: Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος και άλλες διατάξεις.

Νόμος 4387/2016: Ενιαίο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλειας – Μεταρρύθμιση ασφαλιστικού – συνταξιοδοτικού συστήματος – Ρυθμίσεις φορολογίας

- εισοδήματος και τυχερών παιγνίων και άλλες διατάξεις.
Νόμος 4488/2017: Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις.
Νόμος 4499/2017: Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις του ν. 4387/2016, ρυθμίσεις για την αγορά παιγνίων, για την «Ελληνικό Καζίνο Πάρνηθας Α.Ε.» και άλλες διατάξεις

Ξενόγλωσση

Ferrera Maurizio, (1996), The “Southern Model” of Welfare in Social Europe

Ιστοσελίδες

- Ρομπόλης Σ. και Μπέτσης, Β. Μνημόνια και Κοινωνική Ασφάλιση. Στο: <http://www.economy365.gr/article/24748/mnimonia-kai-koinoniki-asfalisi> (προσπελάσθηκε στις 10-06-2018)
Νόμος 4254/2014. Στο: http://www.depa.gr/uploads/files/ethniko_el/N4254_7%204%2014_FEK85.pdf (προσπελάσθηκε στις 10-06-2018)
Νόμος 4334/2015. Στο: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/106609/nomos-4334-2015 (προσπελάσθηκε στις 10-06-2018)
Νόμος 4387/2016. Στο: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάσθηκε στις 10-06-2018)
Νόμος 4387/2016. Στο: https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/198288/nomos-4387-2016 (προσπελάσθηκε στις 10-06-2018)
Μιχαλοπούλου, Α. Η επίδραση των μνημονίων στα κοινωνικά δικαιώματα- Προοπτικές προστασίας με βάση την πρόσφατη νομολογία του Σ.Τ.Ε. και τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Στο: <https://www.constitutionalism.gr/mihalopoulou-mnimoniokoinonika-dikaiomata/> (προσπελάσθηκε στις 10-06-2018)

Βιογραφικό στοιχεία συγγραφέα

Ο κ. **Μέμος Κωνσταντίνος** είναι Διδάκτορας Κοινωνικής Ασφάλισης και Χρηματοοικονομικής Μηχανικής στη διαχείριση των αποθεματικών της Κοινωνικής Ασφάλισης. Διδακτικό προσωπικό (ΕΔΠ) Τμήματος Κοινωνικής Πολιτική Παντείου Πανεπιστημίου με γνωστικό αντικείμενο «Κοινωνική Ασφάλιση και Διαχείριση Αποθεματικών», Διδακτορικές σπουδές «Η Κρίση της Κοινωνικής Ασφάλισης και η Διαχείριση των Διαθεσίμων Κεφαλαίων των Ασφαλιστικών Ταμείων με τη χρήση Νευρωνικών Δικτύων. Η περίπτωση του

Ι.Κ.Α.», Μεταπτυχιακές σπουδές «Χρηματοοικονομική Ανάλυση», Προπτυχιακές σπουδές «Μηχανικός Πληροφορικής». Συγγραφέας άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά.

Διεθνής Ηλεκτρονική Περιοδική Έκδοση
Πολιτικές και Κοινωνικές Επιστήμες
Πάτρα, Φεβρουάριος 2019 / Τεύχος 8, ISSN: 2459-2862
Εκδότης: Παντελής Γεωργγιάννης
<http://politika.inpatra.gr>